

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

**АКАДЕМІЧНА МІГРАЦІЯ
ТА РЕЕМІГРАЦІЯ В КОНТЕКСТІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
УКРАЇНИ**

Збірник наукових матеріалів
Всеукраїнської наукової конференції
(18 квітня 2024 року)

КИЇВ
 VADEX
2024

УДК 331.556.4:001.83+378:351.862.4(477)(082)

A38

*Рекомендовано до друку
вченою радою філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 11 від 29.04.2024 року)*

Редакційна колегія:

Конверський А.Є., доктор філософських наук, професор, академік НАН України (голова);

Губерський Л.В., доктор філософських наук, професор, академік НАН України;

Батрименко О.В., доктор політичних наук, професор;

Петренко І.І., доктор політичних наук, професор;

Руденко С.В., доктор філософських наук, професор;

Хилько М.І., доктор філософських наук, професор;

Маслікова І.І., доктор філософських наук, доцент;

Власенко Ф.П., кандидат філософських наук, доцент;

Товмаш Д.А., кандидат філософських наук, доцент;

Левченко Є.В., кандидат філософських наук, доцент (відповід. секретар).

Адреса редакційної колегії: 01601, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, філософський факультет кім. 232; +38(044) 239-34-46

Академічна міграція та рееміграція в контексті національної безпеки України: збірник наукових матеріалів всеукраїнської наукової конференції (м. Київ, 18 квітня 2024 року) / Ред. кол. А.Є. Конверський, Л.В. Губерський та ін. Київ: ВАДЕКС, 2024. 132 с.
ISBN 978-966-972-104-4

У збірнику представлені наукові матеріали всеукраїнської конференції «**Академічна міграція та рееміграція в контексті національної безпеки України**». Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, а також усіх, хто цікавиться проблемами міграції та рееміграції.

Тексти статей, тез подано в авторській редакції. Відповідальність за зміст публікацій, точність наведених фактів, цитат, власних імен, інших відомостей покладено на авторів.

ISBN 978-966-972-104-4

© Власенко Ф.П., Левченко Є.В.,
Товмаш Д.А., упорядкування, 2024

СЕКЦІЯ 1
ВЗАЄМОДІЯ ВЛАДИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
ЗАДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

***Батрименко О. В.,**
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політології,
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

***Ткач О. І.,**
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології,
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

РОЛЬ ДЕРЖАВИ В КОЛЕКТИВНИХ ПЕРЕГОВОРАХ
З БІЗНЕСОМ ТА ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

Постановка проблеми. Під час кризи єврозони південні штати опинилися в подібній ситуації, зі слабкою – великою коаліцією чи технократизмом – уряди, закликані здійснювати непопулярні заходи жорсткої економії [1, с. 274]. Однак, на відміну від 90-х років, уряди не покладалися на тристоронній діалог для досягнення цих реформ, натомість консультуючи соціальних партнерів необмежуючим чином, коли вони не діють в односторонньому порядку [2, с.93].

Метою тез є розглянути реформи колективних переговорів Італії, Іспанії та Португалії після кризи, тобто країн, які зазнали величезного тиску на лібералізацію, в яких малі фірми відіграють центральну роль в економіці.

Виклад основного матеріалу. На думку Калпеппера та Регана, це відхилення тристороннього соціального діалогу в кінцевому рахунку пов'язане з тим, що уряди більше не розглядають профспілки як надійних партнерів через втрату членства та легітимності. Хоча ми також знаходимо докази зростаючої односторонності держави в регулюванні системи встановлення заробітної плати, ми хотіли б додати два застереження до аргументації Калпеппера та Регана. По-перше, у кожному з конкретних прикладів нашої країни уряди лише один раз в односторонньому порядку втручалися у сферу визначення заробітної плати. І ці реформи завжди проводилися консервативними урядами, що діяли під сильним ринковим тиском [3, с.129].

Вважаємо, що переваги більшості роботодавців Південної Європи суперечать моделі, представленій Баккаро та Хоуеллом, поведінка єдиної в регіоні світової виробничої транснаціональної компанії «Фіат» ідеально відповідає очікуванням Баккаро та Хоуелла. Він також узгоджується з уподобаннями, стратегіями виробництва та управлінським вибором більшості світових гравців у виробництві автомобілів та інших секторах [4, с. 527].

Після цих епізодів уряди Південної Європи утрималися від будь-якої іншої форми одностороннього втручання у сферу встановлення заробітної плати. Це підтверджує думку про те, що нагальна потреба у зменшенні тиску на ринки облігацій у поєднанні з партизанським перевагою децентралізації консервативними партіями може бути більш визначальною, ніж слабкість профспілок у поясненні односторонності уряду [5, с. 78].

По-друге, і, відповідно, асоціації роботодавців намагалися обмежити вплив цих односторонніх реформ, здійснюючи двосторонній діалог із профспілками [6, с. 298]. Отже, хоча це може бути правдою, що на піку кризи профспілки не мали нічого запропонувати, щоб допомогти урядам у здійсненні непопулярних заходів жорсткої економії, вони все ще мали що запропонувати роботодавчим асоціаціям допомогти їм у збереженні галузевої координації заробітної плати [7, с. 561].

Отже, праця Баккаро та Гоуелла допомагає визначити важливу динаміку: зростаючу однорідність у вподобаннях глобальних транснаціональних компаній у різних країнах (та «моделях» капіталізму). Те, що розрив Fiat з Confindustria та встановлення нового контракту на рівні фірми були сучасними для переговорів, що призвели до придбання Chrysler, що зробило Fiat справді глобальним гравцем, може підтвердити твердження про те, що колись фірма досягне особливо великі розміри, він вибере односторонній договір про заробітну плату на рівні фірми. Однак, цей односторонність може створити напругу між великими транснаціональними компаніями та малими (і середніми) фірмами. Для врахування цієї розбіжності, поряд з секторами та країнами, науковці з виробничих відносин повинні також зосередити увагу на розмірі фірм як потенційному визначальному факторі їх колективних угод. Майбутні дослідження повинні вивчити природу цих виникаючих напружень у таборі роботодавців, дивлячись на поведінку великих багатонаціональних компаній та малих фірм, а також середніх компаній у різних країнах та промисловому секторі [8, с. 198].

Висновки. Таким чином, роботодавці в Італії, Португалії та Іспанії виступають проти вертикальної та горизонтальної лібералізації рамки встановлення заробітної плати, в односторонньому порядку, накладеної відповідними урядами. У всіх країнах організації найвищих роботодавців відповіли на лібералізуючий поштовх, впроваджуючи угоди, що

призводять до «перекоординації» рамки визначення заробітної плати. В Італії Конфіндустрія підписала двосторонній договір з основними профспілками щодо обмеження обсягу децентралізації колективних переговорів, тоді як в Іспанії роботодавці використовували галузеві та міжконфедеральні угоди для обмеження горизонтальної та вертикальної лібералізації, спричиненої реформою ринку праці 2012 р. У галузі будівництва Опозиція роботодавців до колективних переговорів навіть призвела до судового протистояння уряду та основних галузевих організацій роботодавців. У Португалії роботодавці надіслали листа до уряду, в якому прагнули не допустити різкого зниження покриття колективними переговорами, викликаного відстороненням держави від підтримуючої ролі в колективних переговорах.

Список посилань:

1. Armingeon K, L Baccaro Political economy of the sovereign debt crisis: The limits of internal devaluation. *Industrial law journal* 41 (3), 254-275.
2. Culpepper PD, A Regan. Why don't governments need trade unions anymore? The death of social pacts in Ireland and Italy. *Socio-Economic Review* 12 (4), 723-745
3. Regan Aidan. 2014. Comparative Political Economy *International Political Economy* *European Politics* *Irish Politics* *Business and Politics*. Associate Professor, University College Dublin (UCD). P.129.
4. Baccaro L, C Howell. 2020. Trajectories of neoliberal transformation: European industrial relations since the 1970s Cambridge University Press стр 527-528
5. Regalia. I. 2018. Trade Unions and Employment Relations in Italy during the Economic Crisis & Pages 63-79. 2018.
6. Fuller GW, A Johnston, A Regan. Housing prices and wealth inequality in Western Europe. *West European Politics* 43 (2), 297-320.
7. Baccaro L, C Howell. 2017. A common neoliberal trajectory: The transformation of industrial relations in advanced capitalism *Politics & Society* 39 (4), 521-563.
8. Hancké B, M Rhodes. EMU and labor market institutions in Europe: The rise and fall of national social pacts. *Work and occupations* 32 (2), 196-228.

*Крисаченко В. С.,
доктор філософських наук, професор,
завідувач відділу військово-патріотичного виховання
Науково-дослідного інституту українознавства
МОН України, м. Київ, Україна*

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І ВЛАДА: ПОШУКИ ВЗАЄМОЛЕГІТИМНОСТІ

Легітимність в політичному житті означає законність створення владних структур, з відповідними повноваженнями, делегованими народом шляхом вільного виявлення свого вибору, для виконання управлінських функцій в суспільстві на підставі існуючого нормативного правового поля. В своєму реальному бутті, легітимність постає для кожного із суб'єктів відносин як вимога підпорядковуватися закону: владі – для здійснення своїх функцій, делегованих йому народом, громадянській спільноті – виконувати норми та приписи щодо обмеження власних прав, делегованих нею управлінським структурам. При цьому, правова природа легітимної державної влади встановлюється через критерії прав людини та демократичної участі громадян в політичному процесі.

Цій проблемі присвятили спеціальні дослідження В. Андрущенко, О. Бабкіна, І. Варзар, Л. Губерський, А. Колодій, В. Корнієнко, О.В. Скрипнюк, О. Токовенко та інші, креативний підсумок яких можна звести до висновку про те, що в Україні формується суспільство певного перехідного типу. В такому суспільстві чинними є риси, котрі зберігаються як спадок минулого і є своєрідними реліктами тоталітарної держави; вони суттєво впливають на всю політичну сферу буття. Отже, легітимація прав самої людини та їх безумовне дотримання – і є показником того, чи дійсно демократично обрана влада є також легітимною у своїх практичних діях. В цьому контексті надзвичайно важливою проблемою постає сама логістика взаємоузгодженості легітимності та формування механізмів контролю за цим процесом, причому – обопільних.

Легітимність як феномен державної влади існує практично з часу постановня самої держави як певної соціальної інституції, оскільки її провідники безпосередньо зацікавлені в створенні у своїх підданих належного, позитивного свого образу. Саму ж концепцію легітимності влади запропонував відомий німецький соціолог Макс Вебер, який визначив і умови «легітимного порядку», і самі типи легітимності, властиві людському суспільству. В найширшому розумінні, соціальні відносини як легітимний порядок можуть визначатися такою поведінкою суб'єктів, яка «орієнтується на чітко визначені максими». Типи ж легітимності, хоча й мають, щоправда дещо відносний, історичний характер, все ж можливі на будь-якому зрізі епох, тобто є універсальними. Вони детермінуються

переважно трьома групами чинників: (1) емоційними, (2) ціннісно-раціональними та (3) релігійними, в залежності від яких і визначаються той чи інший тип легітимності. Ці чинники виконують функцію своєрідного центру кристалізації, навколо якого опредмечуються, тобто інституалізуються, всі інші соціальні структури та взаємозв'язки. І саме ця організаційна домінанта і визначає загальний лад соціуму, його стратифікацію, стратегічні орієнтири розвитку.

За афористичним висловом Володимира Винниченка, історію України не можна читати без брому, і ця теза особливо прийнятна у випадку, коли мова йде про легітимність тієї чи іншої влади на її етнічній території. Саме через це, тут відбувалось своєрідне «зіткнення» різних цивілізаційних світів та державницьких моделей, і сам український народ поставав і суб'єктом, і об'єктом цих своєрідних «експериментів». Випробування історією не лише завдавали великої шкоди нації, але й зміцнили її нестримний потяг до свободи і незалежності.

У часи власної державності домінантними типами легітимності влади поставали традиційний та раціонально-правовий, з кожного з яких втілювались задекларовані суспільним загалом прийнятні для практичного життя ті чи інші елементи. В княжі часи, з домінуванням традиції успадкування верховної влади, чітко визначились і раціональні, тобто демократичні важелі обмеження абсолютизму у вигляді тих чи інших механізмів самоуправління (народні збори, віче, рада бояр тощо). Запорозька Січ, за класичним визначенням, «військова християнська республіка», була практично повноцінним втіленням вимог раціонально-правової легітимності влади, так сам як і Україна часів Гетьманщини, повсюдною виборністю посадових осіб та їх підзвітністю громаді. В часи Визвольних змагань ХХ ст. незалежні українські держави (УНР, ЗУНР, Українська Держава, Карпатська Україна та ін.) репрезентували собою різноманітні варіанти парламентсько-президентських республік, з відповідною раціонально-правовою легітимністю.

Натомість, в часи свого колоніального існування в складі Російської держави (в різних її модифікаціях: Московське царство – Російська імперія – СРСР), суспільне життя визначалось абсолютним домінуванням традиційної та харизматичної легітимності, з практично повним виключенням будь-яких правових гарантій та норм суспільного волевиявлення. І саме з цим типом легітимності державного устрою, тобто влади на основі тиранії, новій незалежній українській державі довелося зіткнутися в своїх намаганнях розбудувати вільну демократичну республіку. І запорукою досягнення бажаного результату є, насамперед, формування в Україні зрілого громадянського суспільства як прояв волі самого народу до свободи і справедливості.

Український політикум, особливо та його частину, котра була орієнтована на розбудову держави з жорстко організованою вертикаллю

влади і притлумленим громадянським суспільство, зазвичай, в якості своїх орієнтирів обирала пострадянську модель управління. Наявність держави постає як dokonаний факт, і ця реальність повинна сприйматися як раціональний тип суспільства.

Існування громадянського суспільства виступає запорукою легітимості самої влади, причому влади у формі народоправства, тобто демократії. Постає закономірне питання: чи відповідає сучасне українське суспільство вимогам і критеріям суспільства громадянського, і чи існують підстави вести мову про досягнення зрілої форми раціонально-правового типу легітимності влади? Очевидно, сам характер відповіді створює необхідні стратегію та практичні передумови для трансформації соціуму у бажаному, людиновимірному, напрямку. Належним чином представлені також і сутнісні ознаки демократичного ладу, причому як успадковані з власного досвіду державотворення, так і перейнятого з реального втілення в життя в західному світі. Жорстке внутрішнє протистояння подібних чинників, по суті справи, прямо протилежних за спрямованістю своєї дії, і складає основну загрозу і легітимності самої влади, і розбудові демократичного суспільства.

Громадянське суспільство в Україні, таким чином, є фундаментальним чинником розбудови незалежної держави та її демократичного поступу. В цьому контексті визначальними орієнтирами має бути як вдосконалення власних механізмів самоорганізації громадян в ті чи інші спільноти для обстоювання ціннісних інтересів, так і налагодження конструктивного діалогу та плідних взаємин між структурами громадянського суспільства з державними інституціями.

В Україні наявні істотні резерви для посилення міри легітимності влади та демократичності суспільства. Звичною стала практика нехтування тими чи іншими посадовими особами чи управлінськими структурами вимогами існуючих правових підвалин їхньої діяльності, використання своїх функціональних можливостей з меркантильною метою. Відповідальність за порушення, які мають ознаки корупційного провадження, ще не стала в державі нормою. Водночас, досить поширеними є тенденції по дискредитації легітимності самого громадянського суспільства. Офіційну реєстрацію отримують ті чи інші організації, котрі дефілюють статусом незалежних, проводячи насправді цілеспрямовану діяльність по отриманню особистих бонусів, привілеїв, державного фінансування та інших прав, котрі приносять їх власникам соціальну чи матеріальну вигоду. Подібним чином справжні громадські рухи дискредитуються в очах суспільства, викликають недовіру та побоювання з боку населення.

Повноцінна і постійна комунікативна взаємодія влади і суспільства посилює обоюдно можливі демократизації країни. Народ має право не тільки обирати владу, але право і можливість бути нею почутим.

Аналогічно, і влада має бути не лише підзвітною громадянам, але й мати сподівання на взаєморозуміння, позитивне сприйняття суспільством власних намірів та дій, підтримку запланованих реформ, віру в її бажання змінити життя на краще.

*Петренко І. І.,
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ОСНОВИ РЕФОРМУВАННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: СТРАТЕГІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

Згідно з даними ООН на 19 грудня 2023 року, після збройного нападу РФ з України виїхали майже 6,34 млн громадян, з яких 5,93 млн наразі мешкають у Європі [1]. Кожен місяць війни збільшує частку тих, хто залишиться за межами України назавжди. Кейси інших країн говорять про повернення 60-80%, якщо еміграція тривала менш як рік, 40-50% – від року до двох, а далі мінус 10% кожен наступний рік. Втрата 6 млн осіб економічно активного населення означає мінус 80 млрд доларів на рік від вітчизняного ВВП. Згідно з опитуванням компанії Gradus, що було проведене у жовтні 2023-го, більшість мігрантів (62%) адаптувалась у країні перебування. А частка тих, хто планує залишитися, зросла за рік з 8% до 18%. Водночас частка українців, що планують повернутися додому, скоротилася з 67% до 63% [2].

Важливе місце в міграційних процесах займає «відтік мізків», або масова еміграція висококваліфікованих спеціалістів. Це явище є значною проблемою для країн, що розвиваються. Особливої актуальності ця проблема набуває в Україні, яка вже другий рік відбиває повномасштабне військове вторгнення Росії. «Відтік мізків» веде до втрати людського капіталу, інвестицій в освіту, та зменшення податкових надходжень.

Метою дослідження є виявлення основних причин та наслідків «відтоку мізків» з України, а також розробка рекомендацій щодо мінімізації негативних наслідків цього явища та реформування міграційної політики України.

Термін «відтік мізків» використовується для опису міграції вчених та інженерів, які покидають свою рідну країну у пошуках кращих умов праці та життя. Визначення відтоку мізків може бути розширено до еміграції висококваліфікованих фахівців з метою отримання постійного місця проживання або роботи за контрактом [3, С. 16-22].

Економічні мотиви, недостатні умови для професійного розвитку, невисокий попит на високотехнологічну продукцію, та відсутність науково-інформаційного забезпечення є основними причинами еміграції висококваліфікованих спеціалістів з України. Втрата інвестицій в освіту, зниження рівня інноваційності та конкурентоспроможності національної

економіки є основними наслідками цього явища. Окрім економічних збитків, відтік мізків може призвести до значного культурного та іноді політичного збитку для країни [4, С. 150-157; 5, С. 24-32].

У контексті бойових дій, які продовжують тривати на території України та невизначеності щодо їх завершення, важливість розробки та імплементації довгострокових стратегій для мінімізації «відтоку мізків» з країни набуває особливого значення. Враховуючи це, можна запропонувати деякі рекомендації, адаптовані до складних умов, що склалися, із залученням як внутрішніх, так і міжнародних ресурсів, а саме:

1. Розробка гнучкої та інтегрованої освітньої програми:

- *адаптація освіти до потреб воєнного часу*: це може включати розробку онлайн-курсів та дистанційних програм навчання для студентів і дослідників, що знаходяться у безпечних зонах або за кордоном. Особлива увага має бути приділена курсам, які відповідають потребам країни в умовах воєнного стану та постконфліктної відбудови;

- *стипендіальні програми*: з метою заохочення студентів та дослідників залишатися в країні або повернутися після завершення навчання за кордоном, необхідно запровадити стипендіальні програми, фінансування дослідницьких проєктів і грантів.

2. Створення інноваційного екосистемного середовища:

- *підтримка стартапів та інновацій*: залучення інвестицій у високотехнологічні стартапи, які можуть розв'язувати актуальні проблеми, пов'язані з військовими діями та їх наслідками. Це може включати розробку новітніх оборонних технологій, медичних інновацій, систем життєзабезпечення тощо;

- *міжнародне партнерство*: встановлення партнерських зв'язків з міжнародними науковими та освітніми інституціями для обміну знаннями, технологіями та ресурсами.

3. Розробка програм повернення та реінтеграції:

- *«мозковий міст»*: створення програм, спрямованих на сприяння поверненню українських фахівців, які працюють за кордоном, зокрема через запровадження податкових пільг, допомогу в забезпеченні житлом та робочими місцями;

- *підтримка реінтеграції*: посилення підтримки ветеранів та їхніх сімей через освітні програми, перекваліфікацію та психологічну підтримку для сприяння їхньому ефективному включенню у цивільне життя та робочу силу.

Виходячи з вищезазначеного нова міграційна політика України має відповідати викликам поствоєнного періоду та бути спрямованою на відновлення та розвиток економіки країни через розбудову інтелектуального потенціалу та забезпечення умов для професійної самореалізації громадян. Основні напрямки цієї політики мають включати:

1) **стратегічний характер міграційної політики** – розробка та впровадження комплексної стратегії, яка б враховувала національні економічні інтереси та потреби відновлення держави після війни;

2) **захист національних економічних інтересів** – забезпечення того, щоб міграційна політика сприяла економічному зростанню, захисту внутрішнього ринку праці та стримуванню відтоку населення;

3) **пріоритет кваліфікованої імміграції** – сприяння залученню висококваліфікованих іммігрантів в пріоритетні для відбудови сектори економіки, зокрема у будівництво, медицину, IT-сферу;

4) **децентралізація реалізації міграційної політики** – надання місцевим органам влади більше повноважень для ефективного розв'язання міграційних питань, враховуючи специфіку регіонів;

5) **залучення акредитованих роботодавців** – співпраця з перевіреними та надійними роботодавцями для забезпечення потреб ринку праці у кваліфікованих кадрах та запобігання експлуатації трудових мігрантів;

6) **чіткі критерії допуску іммігрантів** – встановлення прозорих та зрозумілих правил в'їзду та перебування іммігрантів, що дозволить ефективно управляти міграційними потоками;

7) **запобігання нелегальній міграції** – посилення контролю за дотриманням міграційного законодавства для зниження ризиків нелегальної міграції та зловживань.

Ці напрямки мають бути підкріплені конкретними програмами та ініціативами, зокрема програмами повернення для українців, що працюють за кордоном, захистом прав мігрантів, підтримкою професійної перепідготовки та реінтеграції ВПО. Важливим аспектом має стати інтеграція міграційної політики в загальнодержавні програми зайнятості, соціального захисту та економічного розвитку, а також забезпечення умов для гідного заробітку та працевлаштування як для громадян України, так і для іммігрантів.

«Відтік мізків» є складною та багатогранною проблемою, яка вимагає комплексного підходу до її розв'язання. Створення умов, що стимулюють повернення фахівців на батьківщину, є ключовим елементом у боротьбі з «відтоком мізків» та сприянні національному відродженню та розвитку. В умовах воєнного конфлікту, що триває необхідно зосередитися на розробці довгострокових рішень для мінімізації «відтоку мізків», а також на створенні умов для повернення та ефективної реінтеграції фахівців у вітчизняну економіку. Це вимагає координації зусиль уряду, освітніх інституцій, бізнесу та міжнародної спільноти.

Список посилань:

1. Operational data portal. Ukraine Refugee Situation.
<https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

2. Як міграційні процеси впливають на бізнес? Спеціальне дослідження до КМЕФ 2023. Жовтень 2023 рік. Gradus Research Company. <https://gradus.app/uk/open-reports/how-do-migration-processes-affect-business/>
3. Полковниченко С., Курочка В. «Відплив умів» з України як загроза національній безпеці. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. No4 (8). С. 16-22
4. Медіна Т., Пендюр Н. Інтелектуальна міграція з України: причини та наслідки. *Релігія та соціум*. 2014. No 1–2 (13–14). С. 150-157
5. Ховрак І. В., Приз М. Ю. Міжнародна міграція висококваліфікованих та наукових кадрів: участь України. *Економічний простір*. 2013. № 69. С. 24-32

Власенко Ф. П.,
кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії гуманітарних наук
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК БАЗОВИЙ ПРИНЦИП СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

На сьогодні у масовій свідомості поняття толерантності найчастіше асоціюється з терпимістю і навіть певною жертовністю себе відносно іншого. Схоже визначення можна знайти і в науковій літературі. Тобто у загальному розумінні толерантність – це терпиме, допустиме відхилення. Але чи завжди це так і чи має толерантність бути одним із базових принципів в освітньому просторі?

На наш погляд, ґрунтовне дослідження толерантності, можливе через аналіз чотирьох її смислів: 1) толерантність як байдужість; 2) толерантність як неможливість взаєморозуміння; 3) толерантність як поблажливість; 4) толерантність як розширення власного досвіду й критичний діалог. Перший тип ґрунтується на апатії до результатів діяльності, думок і переконань іншого; другий – актуалізує водночас і повагу й нерозуміння / неможливість взаємодіяти з іншим. Третій тип – передбачає тактовність, коректність, делікатність у висловлюваннях щодо іншого, а четвертий зосереджується на поважанні думки іншого в поєднанні з настановою на взаємну зміну позицій у ході критичного діалогу.

У вітчизняному філософському енциклопедичному словнику толерантність визначено як «доброзичливе або принаймні стримане ставлення до індивідуальних та групових відмінностей (релігійних, етнічних, культурних, цивілізаційних)» [1, с. 642].

Головним міжнародним правовим документом, що обґрунтовує принцип толерантності, як базову цінність європейських держав, є «Декларація принципів толерантності», де вона визначається як повага, сприйняття і розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості [2]. Ґрунтуючись на її положеннях, провідні європейські держави розпочали політику розгортання реальних механізмів впровадження толерантності в суспільстві.

Наведені обґрунтування дають підстави констатувати, що толерантність не можна сприймати в статусі застарілої цінності або хиткого консенсусу. Вона має фундаментальне значення в контексті сучасності, виконуючи функцію універсального медіатора в дискурсі

різних суспільств, спільнот, меншин і особистостей. Відтак може і повинна визначатись в якості базового принципу в освітньому процесі. Зокрема, що стосується функціонування і розвитку соціального партнерства у сфері освіти. У цьому контексті необхідно зазначити, що сам термін «соціальне партнерство» вживається у різних смислах і з різним змістом. Часто воно виступає під іншими назвами, зокрема, «соціальна або національна згода», «соціальний мир», «суспільна угода або договір», «громадянська злагода» тощо. Усе це тому, що «соціальне партнерство це динамічне поняття, яке існує в межах демократичного суспільства, в певних соціально-політичних та економічних умовах, воно постає результатом кропіткої співпраці – відносин зацікавлених сторін» [3, с. 74].

Соціальне партнерство є поліфонічним явищем, адже під ним розуміють, по-перше, систему відносин між головними учасниками виробничого процесу, яка дозволяє визнати розбіжності інтересів та узгодити їх переважно завдяки переговорам через пошук компромісних, взаємоприйнятних рішень; по-друге, особливий вид суспільних відносин між різними соціальними групами з приводу створення оптимальних умов розвитку економіки, і, нарешті, по-третє, специфічний метод досягнення балансу та реалізації соціально-економічних інтересів суб'єктів цих відносин [4].

Таким чином, у широкому розумінні соціальне партнерство – це будь-яка взаємодія, спрямована на досягнення компромісу незалежно від сфери регулювання, кількості партнерів, механізмів, що використовуються. Умовою становлення системи соціального партнерства є високий рівень самосвідомості та здатності до самоорганізації зацікавлених груп з метою захисту своїх інтересів, що однозначно є передумовою становлення та ознакою високого розвитку громадянського суспільства. Партнерство є одним із видів взаємодії, яка виявляється виключно в процесі спільної діяльності: соціальної, економічної, політичної, яку можна розглядати як синхронно, так і діахронно. Основою його є суспільна угода між підприємцями і найманими працівниками по забезпеченню умов спільної діяльності на основі узгодження і балансу інтересів обох сторін.

Сьогодні можна констатувати, що завдання модернізації освіти мають досягатися лише в процесі постійної взаємодії системи освіти із зацікавленими соціальними партнерами. Розвиток дієвого механізму соціального партнерства між надавачами освітніх послуг, роботодавцями, контролюючими установами та населенням дозволить протидіяти академічній міграції, підвищити рівень економічної безпеки та забезпечити стає зростання країни. І в цьому процесі важливою цінністю в організації такої взаємодії має бути толерантність як принцип поважання думки іншого в поєднанні з настановою на взаємну зміну позицій у ході критичного діалогу.

Разом з тим, потрібно зауважити, що сьогодні навколо проблеми толерантності розгортається широке коло різного роду провокацій та маніпуляцій. Найчастіше здійснюється ототожнення цієї категорії з такими поняттями, як терпіння та розуміння і визначення її як абсолютного прийняття всього, в тому числі й того, що протирічить внутрішнім переконанням і моральним й правовим нормам. Звичайно таке розуміння є невірним, оскільки людина, яка сприймає абсолютно все, є безпорадною і може прийняти жорстокість, агресію, несправедливість за норму. Більше того, необмежена терпимість неодмінно призводить до зникнення толерантності, як стверджує Карл Поппер [5].

У цьому контексті необхідно наголосити, що культивування толерантності передбачає не тільки існування, але й міцну вкоріненість у суспільстві кількох настанов, що стосуються розуміння людини та її свободи. Принаймні, це настанова на незалежність, автономність індивіда, соціуму, його особисту відповідальність за свої переконання і вчинки, неприпустимість силового нав'язування жодних ідей, якими б гарними вони не видавались. Толерантність передбачає також і усвідомлення відносності багатьох наших переконань та суджень, неможливість такого їх обґрунтування, котре б було беззаперечним для всіх.

Отже, формування соціальної толерантності освітніми засобами постає важливою передумовою збереження людського капіталу країни, оскільки взаєморозуміння є соціальною і особистісною цінністю, що дозволяє забезпечити гармонійний розвиток суспільних відносин.

Список посилань:

1. Філософський енциклопедичний словник. НАН України; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди [В.І. Шинкарук (голова редкол.)]. К.: Абрис, 2002. 742 с.
2. Декларація принципів толерантності ЮНЕСКО; Декларація, Міжнародний документ від 16.11.1995. [Електронний ресурс]. Режим доступу : [http : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_503](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_503)
3. Жуков В.І. Міф соціального партнерства, який може стати реальністю // Профспілки України. -2005. -№ 2. - С. 73-77
4. Буздуган Ю . О. Правові засади соціального діалогу // Профспілки України . 1997. - № 3. - С. 10-14
5. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Т. 1. У полоні Платонівських чарів. К.: Основи, 1994. 444 с.

*Внучко С. М.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ВЗАЄМОДІЯ ВЛАДИ, БІЗНЕСУ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА В УКРАЇНІ

Концепція налагодження постійного відкритого діалогу між владними структурами, бізнесом та громадянським суспільством в ЄС повністю відображає існуючий в політології підхід до діалогу між державою та суспільством як основи демократичного розвитку. Досвід ЄС має важливе значення для України в сучасних умовах, коли для забезпечення стабільного розвитку держави вимога щодо її демократизації стає однією з ключових. При цьому активізація бізнесу та громадянського суспільства, яка спостерігається на цьому етапі, виводить на передній план питання правильної організації діалогу по лінії влада – суспільство з тим, щоб отримати від такої взаємодії максимальний ефект в інтересах спільного блага [1, с.254].

Механізм забезпечення збалансованого інтересу найчастіше відображається в узгодженні позицій в межах трикутника «влада – бізнес – суспільство». У розвинутих країнах ці три ланки відокремлені одна від одної, але між ними існують чіткі правила взаємодії. Роль влади в цьому трикутнику може бути різною. В одних випадках влада виступає рівноправним учасником консультацій та узгоджувальних процедур. В інших, окрім вищевказаного, влада ще повинна виступити посередником між бізнесом та рештою громадянського суспільства, які не можуть дійти до спільного знаменника та прийняти консенсусне рішення.

Необхідно зауважити, що сам характер унікального механізму ухвалення та реалізації рішень, який включає три процедури прийняття рішень в ЄС: консультації, процедура згоди, процедура спільного рішення, сприяє використанню багаторівневого управління. Фактично, багаторівневе управління передбачає не простий перерозподіл повноважень між різними рівнями прийняття рішень, а прийняття узгоджених рішень багаторівневими неієрархічними наднаціональними та національними установами, зокрема із залученням недержавних суб'єктів [2, с.22].

Водночас, питання налагодження ефективної взаємодії між державою, бізнесом та громадянським суспільством, окрім створення механізмів та інструментів такого діалогу, вимагає також прискіпливої уваги до низки інших питань, які умовно можна назвати питаннями

відповідального ставлення до забезпечення такого діалогу. Йдеться, передусім, про необхідність дотримання з боку владних інституцій під час ухвалення рішень балансу між інтересами різних зацікавлених осіб та груп. Також не можна забувати і про ще один аспект, який визначає ефективність функціонування громадянського суспільства, а саме – його здатність не лише сприяти ухваленню рішень на основі принципів прозорості та консультацій за участю представників різних груп інтересів, а й забезпечувати виконання таких рішень. Індикаторами такої здатності виступає спроможність бізнесу та громадянського суспільства контролювати виконання ухвалених рішень владними інститутами, а також готовність суспільства сприйняти ухвалені рішення та продемонструвати належний рівень самоорганізації для їхнього виконання [1].

Влада, бізнес та громадянське суспільство взаємодіють у Європейському співтоваристві на всіх рівнях і багатьма способами. Влада представлена трьома інституціями ЄС, які безпосередньо беруть участь у законотворчому процесі та у процесі виробленні політики: Європейська комісія, Європейський парламент, Рада Європейського Союзу (Рада Міністрів). Четвертий інститут, Європейський соціально-економічний комітет (ЄЕСК) – дорадчий орган ЄС. В даному випадку його варто згадати не через його вплив, який є маргінальним, а тому, що ЄЕСК представляє позицію та відстоює інтереси так званого «організованого громадянського суспільства» в діалозі з інститутами влади загальноєвропейського рівня. Сторона бізнесу складається з окремих фірм та їх представницьких організацій. Останні поділяються на загальноєвропейські негалузеві організації, європейські галузеві асоціації, галузеві національні організації різних секторів економіки. Організації громадянського суспільства, зазвичай, сформовані за секторальною ознакою, акцентуючи свою діяльність та певних галузях, секторах або сферах функціонування.

Одним з інструментів вимірювання ефективності політики держави є визначення рівня довіри громадян до органів влади, інститутів громадянського суспільства та бізнес-організацій. У цьому контексті важливо вивчити довіру європейських громадян до регіональних, національних та європейських інституцій. Довіра, як багатогранний процес, залежить від сприйняття громадянами інституційної близькості, емоційної прихильності, політичної системи досліджуваної країни, рівня її федералізму чи централізації, її загального економічного та соціального стану, рівня підтримки федеральної/національної влади, якості демократії, загальне задоволення своїм життям тощо. В даному аспекті цікавим є висновок авторів дослідження «Шкала довіри: місцева, регіональна, національна та європейська політика в перспективі» в якому відмічається, що в більшості держав-членів ЄС рівень довіри до інститутів ЄС вищий ніж рівень довіри до органів влади національного рівні [3]. Ця думка

підтверджується і результатами дослідження Standard Eurobarometer survey 2023, відповідно до якого 47% населення ЄС схильні довіряти ЄС, тоді як 32% схильні довіряти національним урядам [4]. Необхідно відмітити, що в українському середовищі також існує досить високий рівень довіри до інститутів ЄС. Станом на жовтень 2023 року українці відчують більшу довіру до інститутів Європейського Союзу ніж до національного уряду [5].

Євроінтеграційний курс України формує потребу дослідження проблем політики європейської інтеграції нашої країни, зокрема в сфері налагодження ефективної взаємодії громадянського суспільства, бізнесу і влади; розуміння сутності та особливостей інтеграційних процесів у Європі, інституційних, правових, економічних аспектів функціонування ЄС. Аналіз взаємовідносин «влада-бізнес-суспільство» засвідчує, що в Україні в цілому сформовано нормативно-правове підґрунтя взаємодії органів влади з інститутами громадянського суспільства у виробленні й реалізації політики. Вітчизняні нормативно-правові акти визначають значну кількість інституційних форм громадської участі у виробленні публічної політики, прийнятті політико-управлінських рішень та контролю за їх виконанням. У загальному вигляді серед широкого спектру форм взаємодії можна виділити наступні: громадські слухання, консультації з громадськістю, громадські ради, соціальний діалог, моніторинг, інтернет-платформи, партнерські програми, тощо. Однак, ці формальні інститути ще належить наповнити справжнім змістом, що, відповідно, зробить їх справжніми носіями позицій та думок бізнесу і громадянського суспільства.

На інституційному рівні бізнес та громадські організації України намагаються активно залучатися до існуючих каналів взаємодії з владою на рівні ЄС. Європейський соціально-економічний комітет вже має 10 річний досвід взаємодії з організованим громадянським суспільством України. Перші спроби налагодження співпраці ЄЕСК з громадянським суспільством України відбулися в 2014 році. На початку січня 2024 року ЄЕСК оголосив конкурс на вираження зацікавленості, запрошуючи представників асоціацій роботодавців, профспілок та організацій громадянського суспільства з країн-кандидатів на вступ до ЄС взяти участь у пілотному проєкті та стати «членами від країн-кандидатів на розширення» (ECMs – «enlargement candidate members») при Комітеті. За результатами розгляду заяв було відібрано 21 члена від бізнес середовища та громадських організацій України. Крім того, українські бізнес-асоціації та профспілки активно включені в процес вироблення та узгодження рішень в ЄС через співпрацю або членство в відповідних організаціях на загальноєвропейському, європейському та галузевому рівнях.

Таким чином, можна констатувати, що в Україні існує громадянське суспільство та структуроване бізнес-середовище. На законодавчому рівні визначена значна кількість можливих каналів комунікації та взаємодії між

владою та суспільством. Бізнес та громадянське суспільство України, незважаючи на те, що Україна має лише статус кандидата, а не повноцінного члена ЄС, активно долучаються до процесу обговорення питань порядку денного ЄС.

Однак, все ще залишаються питання над якими варто працювати у майбутньому. Так, органи влади України поки що, досить часто, не визнають громадські організації та бізнес-асоціації як рівноцінних партнерів у виробленні й впровадженні державної політики, залучають їх у разі, коли необхідно заручитися підтримкою громадськості. В той же час саме громадянське суспільство є слабким, його структура не є чіткою, а інститути недостатньо розвиненими. В Україні, нажаль, ні бізнес, ні влада не змогли отримати великий кредит довіри від суспільства. Повну довіру як до влади так і до бізнесу висловлює лише 1% українців. В той же час бізнес має набагато більший рівень довіри у суспільстві ніж влада. Більше довіряють бізнесу, ніж ні - 56,67% українців, у влади цей показник лише 5,98%. Взагалі не довіряють бізнесу лише 3,33%, а от повну недовіру владі висловили 40,6% українців [6].

Незважаючи на значні досягнення, говорити про завершення формування в Україні дієвої інституційної системи, здатної забезпечувати ефективну взаємодію влади, громадянського суспільства та бізнесу, в основі якої знаходяться чітко встановлені правила та норми їх саморегуляції, які б відповідали таким принципам належного врядування ЄС як: підзвітність, ефективність та узгодженість поки що зарано. В умовах подальшого розвитку України як демократичної, соціальної, правової держави особливої актуальності набувають питання необхідності удосконалення існуючих та створення нових інституціональних налагодження взаємодії громадянського суспільства, бізнесу і влади в рамках державної політики. Державі потрібно підтримувати діалог з громадянським суспільством та бізнесом, заслужити їхню довіру. Однак цей процес не є швидким. Для підвищення довіри між всіма учасниками потрібно здійснювати кроки всім трьом сторонам.

Список посилань:

1. Непоп Л. Політика Європейського союзу щодо розвитку громадянського суспільства. Наукові записки. 2014. Вип. 2 (70). с. 241-255.
2. Васюк Н., Гаєвська Л. Механізми мережевого управління в діяльності органів публічної влади: сутність понять. Аспекти публічного управління. Том 11 № 2 (2023). с. 17-23.
3. The Scale of Trust: Local, Regional, National and European Politics in Perspective, 2022, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://geopolitique.eu/en/2022/07/13/the-scale-of-trust-local-regional-national-and-european-politics-in-perspective/>

4. Standard Eurobarometer survey (2023). Public opinion in the European Union. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3052>
5. Вступ до ЄС та НАТО: соціологи з'ясували, скільки українців довіряють цим блокам, 2023. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20231026-vstup-do-yes-ta-nato-socziology-zyasuvaly-skilky-ukrayincziv-doviryayut-czym-blokam/>
6. Степаненко С. В., Сакало О. Є. Господарський менталітет як чинник економічного розвитку України. Бізнес Інформ. 2019. №11. С. 28–33.

Крицкалюк Н.І.,
кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри
військової політології
Військового інституту,
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ПОНЯТТЯ ТА ЙОГО ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Українське суспільство переживає процес докорінної зміни соціально-економічної моделі розвитку, що безпосередньо впливає на всі сфери суспільного життя, його інститути, норми, цінності. Розгляд тенденцій суспільного розвитку крізь призму їх розуміння як складових трансформаційного процесу акцентує увагу на аспекті вдосконалення соціальних і політичних інститутів та відносин, орієнтуючи тим самим на розробку й реалізацію нових цілей, пріоритетів і стратегій суспільного розвитку. Під кутом зору політичної трансформації в центрі теоретичного осмислення та практичної діяльності постає проблема підвищення ефективності влади та раціоналізації політичної системи, що безпосередньо пов'язана з проблемою інституціональної трансформації громадянського суспільства і його відносин з державою.

Виявлення специфіки української моделі інституціоналізації громадянського суспільства представляються винятково актуальними в аспекті підвищення ефективності функціонування держави та механізмів її зв'язку з громадянським суспільством, її зміцнення як гаранта демократичного політичного режиму й забезпечення прав і свобод людини.

У сучасній політичній науці найбільш широку джерельну базу щодо вивчення громадянського суспільства та його інститутів становлять праці зарубіжних учених (А. Аг, Дж. Александер, А. Арато, Ю. Габермас, Е. Геллнер, В. Гелстон, Р. Дарендорф, Т. Карозерс, Дж. Кін, Дж. Коен та ін. Генеза ідеї громадянського суспільства, її теоретичний зміст достатньо повно представлені і в низці праць вітчизняних дослідників (В. Барков, В. Горбатенко, С. Даниленко, Г. Зеленько, Б. Калініченко, І. Кононов, І. Кресіна, В. Крисаченко, Ф. , Розумний, Рудич, М. Рябчук, М. Хилько, В. Цвих, Г. Щедрова та ін.). У даних дослідженнях виявлено, що громадянське суспільство перебуває в стадії формування окремих інститутів. Однак, відсутність власного досвіду й таких позитивних умов, як сформована правова держава і розвинена громадянська культура, значно ускладнюють даний процес. Це й обумовило необхідність дослідження

проблеми інституціоналізації громадянського суспільства в Україні, еволюцію поняття та визначення його сутності.

Громадянське суспільство є однією з ключових категорій сучасної політичної науки. Процеси, що протікають у ньому, значною мірою визначають зміст політики й напрямки її реалізації. Питання про генезис та сутність громадянського суспільства ще й зараз залишаються дискусійними. Одні вчені вбачають у громадянському суспільстві синонім ринкових або інших форм приватного життя; інші – відносять ідею громадянського суспільства як автономного від держави утворення лише до ранньої ліберальної стадії розвитку капіталізму; представники ж ліберальної й помірковано консервативної традицій негативно сприймають ідею про поділ громадянського суспільства й держави, розглядаючи їх як взаємодоповнюючі одне одного інститути.

У громадянське суспільство входять громадяни, наділені певними правами та обов'язками перед суспільством, де кожен виступає не як підданий держави, а як приватна особа зі своїми власними цілями. «Найвищим правом громадянського суспільства є його пріоритет над державою. В контексті цього права знаходяться й інші його засадничі риси: верховенство громадянських прав; визнання людини, її прав і свобод найвищою суспільною цінністю; недоторканість особистого життя; право власності; ринкові відносини; свобода громадських об'єднань; системне представництво в органах влади та ін. Поважними і авторитетними є численні інститути громадянського суспільства, котрі можуть існувати у формі рухів, об'єднань і партій, мас-медіа, громадської думки, незалежних експертів, виборів та референдумів як форми виявлення волі громадян. Таким чином, саме громадянське суспільство повинно бути основою політичного життя, гарантом від свавілля державних інституцій, тим живильним середовищем, в якому плекаються і формуються вільні, незалежні, творчі особистості» [1, с. 291-292].

В українській політичній науці вчені почали розробляти категорію «громадянське суспільство» з середини 90-х років минулого століття. В умовах демократизації політичного життя були розпочаті дослідження таких аспектів проблеми, як генеза громадянського суспільства, його сутність, структура й функції, взаємодія з соціальною, правовою державою за умов модернізації суспільно-політичного життя, питання розвитку політичної активності громадян тощо. Дану проблематику запропонували Ю. Москаленко, Я. Пасько, М. Рябчук, Г. Щедрова та ін.

Так, Т. Ковальчук, вважає, що «...громадянське суспільство – це комплекс соціальних відносин, система суспільних інтересів (економічних, соціально-політичних, релігійних, духовних, сімейних, культурних та інших), яка виражає різноманітні цінності, інтереси й потреби членів суспільства» [2, с.56-57]. Виходячи з того, що в центрі суспільства знаходиться людина, яка є його первинною й головною клітиною й

основною діючою ланкою, громадянське суспільство – це вся сукупність людських відносин і відповідних формальних і неформальних суспільних інститутів, які опосередковують її приватне життя і через які вона задовольняє свої потреби й інтереси.

У ряді праць категорія «громадянське суспільство» розглядається як один із принципів демократичної, правової держави. Так, О. Богініч розуміє громадянське суспільство як таке, члени якого пов'язані між собою належним їм на правах власності майном (іншою власністю) на засадах рівності й автономності, вони не мають над собою іншого авторитету, окрім власної волі. Держава у цьому випадку спрямовує свої дії лише на захист їх об'єктивних прав, підтримку потрібної рівноваги між приватними та публічними інтересами [3, с.66].

Досить своєрідні акценти у вивченні концепту «громадянське суспільство» ставлять українські дослідники С. Телешун та В. Бебик.

Так, С. Телешун запропонував концепцію побудови не традиційного громадянського суспільства, а саме його нової форми - «...мультимедійного суспільства з новою класифікацією суб'єктів політичного процесу, чітко визначеними дефініціями права і власності», суспільства, відкритого для обміну інформацією [4, с.122].

В. Бебик досліджує глобальне громадянське суспільство і пропонує розглядати його, як планетарну сукупність усіх громадян світу, їх вільних об'єднань та асоціацій, пов'язаних суспільними відносинами, що перебувають за межами новостворюваної глобальної держави, її директивного регулювання і регламентації, але гарантуються і охороняються згаданими вище політичними структурами глобальної держави [5, с.58].

Аналіз сучасних підходів до визначення поняття «громадянське суспільство», які постають у дискусіях із різноманітних проблем процесу модернізації суспільного життя доводить, що громадянське суспільство належить до категорій, осмислення яких вимагає нових сучасних інтерпретацій. Протиріччя існують у трактуваннях змістовно-функціональних параметрів даного феномену, в уявленнях про взаємозв'язок його інститутів із державою, у баченні перспектив становлення глобального громадянського суспільства тощо.

Дослідники роблять висновок, що «...громадянське суспільство й демократична держава ніколи не розглядалися як серйозні протилежності. Навпаки, завжди була потреба у поєднанні їхньої мети й інтересів» [5, с.25]. Так, Г. Щедрова акцентує увагу на тезі, що громадянське суспільство є базисом держави, ініціює в ній необхідні назрілі зміни. У свою чергу високий рівень розвитку громадянського суспільства забезпечує демократичність держави [6, с.119].

Науковці визначають стартові умови, спільні та відмінні риси в процесі формування громадянського суспільства. «В Україні, як і в ряді

інших республік, об'єднання гасел демократії й національного суверенітету сприяло мобілізації значної частини населення на боротьбу з монополією КПРС на владу. Таким чином, національний фактор став каталізатором демократичного руху. Проте в Україні, на відміну від більшості країн Центральної і Східної Європи й Прибалтики, під впливом національно-демократичних сил перебувало не більше чверті електорату, передусім у західному й центральному регіонах». Тому деєтатизація суспільства стає головним завданням у процесі трансформації.

Українська дослідниця М. Патеї-Братасюк вважає, що саме «...громадянське суспільство нам необхідне як організована конструктивна протидія державному тиску загалом і паразитуючому бюрократичному апарату, зокрема...» [7, с.3].

Дослідники також роблять акцент на гуманістичному потенціалі громадянського суспільства, ролі моралі в формуванні ціннісних підвалин. Вони справедливо відзначають глибоку кризу в суспільстві, яка виражається в соціальній безпорадності, суспільній інерції, апатії, цинізмі тощо.

До останнього часу інституціоналізація та інституційне середовище не були предметом спеціальних досліджень і розглядалися лише в контексті завдань, які пов'язувалися з вивченням феномену громадянського суспільства. Прискорення розвитку соціально-політичних процесів стало рушійним фактором, який підвищує значущість інституційної складової. Інституціональні зміни стають суттєвим чинником, дослідження якого проводяться не тільки на макро- та мезорівнях. Усе частіше аналіз стану й динаміки інституціоналізації вводяться в процедури стратегічного планування.

Дослідження стану та розвитку інститутів громадянського суспільства, властивих їм функцій і механізмів діяльності, тобто окремих етапів інституціоналізації, здійснюють Ю. Ганжуров, Ю. Загородній, Г. Зеленько, Л. Кравченко, В. Селіванов, О. Скрипнюк, Є. Щербенко та ін.

Громадянське суспільство та держава регулюють відносини між собою за допомогою ряду інститутів, до яких належать і об'єднання підприємців, професійні спілки, товариства споживачів, благодійні товариства, бізнесові спілки та асоціації тощо. До цього переліку слід додати «третій сектор», або об'єднання громадян (інститути громадянського суспільства), які формуються за їх ініціативою для досягнення соціально значущих некомерційних цілей. Це – вся сукупність неурядових та некомерційних організацій [8, с.27]. «Саме наявність потужного пласта, так званого «третього сектора», який забезпечує узгодження та реалізацію інтересів різних соціальних груп, є головною фундаментальною ознакою громадянського демократичного суспільства» [9, с.19]. Він має стати реальним фактором у розвитку сучасного

суспільства та рівноправним партнером держави й інших політичних інститутів у процесі реалізації інтересів громадян [10].

Гальмом у становленні громадянського суспільства стає відсутність зворотнього зв'язку між політико-владними інститутами й суспільством через нерозвиненість політичних партій. Україна виявилася приреченою на тривалий і суперечливий модернізаційний процес із численними відхиленнями. До того ж, головним завданням політичних партій на сучасному етапі розвитку України є сприяння реалізації політичних амбіцій конкретних осіб. Політичні партії є тільки формою, інструментом, «оболонкою» для юридичного оформлення бажання тих або інших політиків прийняти участь у розподілі державних посад.

Становленню інститутів громадянського суспільства перешкоджає й нерозвиненість «соціального ресурсу», який виражається в неадекватному рівні загальної і політичної культури, соціальній пасивності громадян та нездатності політичної еліти ставити інтереси суспільства вище власних інтересів і амбіцій.

Отже, на наш погляд, розглядаючи діяльність окремих інститутів громадянського суспільства як форми самоорганізації громадян, пов'язаної з реалізацією власних спільних інтересів та задоволенням потреб у економічній, соціальній, політичній, культурній сферах, дослідникам бракує представлення цілісної картини формування, структурування та функціонування системи інститутів громадянського суспільства в сучасній Україні. Інституціоналізація як процес визначення і оформлення організаційних, правових та інших структур для задоволення суспільних потреб залишається теоретично не достатньо розробленим процесом на концептуальному рівні [11].

Список посилань:

1. *Крисаченко В.С.* Українське суспільство: комунікативні механізми консолідації. *Політологічний вісник*, 2023. Вип.91. С. 289-304.
2. Громадянське суспільство в Україні : проблеми становлення / В. Ф. Сіренко, В. І. Тимошенко, Т. І. Ковальчук та ін. Київ : Логос, 1997. 122 с.
3. *Богініч О. Л.* Громадянське суспільство як основа функціонування правової держави. *Правова держава*. 1995. № 6. С. 65-69.
4. *Телешун С. О.* Державний устрій України: проблеми теорії і практики. Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 2000. 344 с.
5. Держава і громадянське суспільство: партнерські комунікації у глобальному світі : навч. – метод. посіб. / [В. Бебик, В. Бортніков, Л. Дегтярьова та ін.] ; за заг. ред. В. Бебика. Київ : ІКЦ Леста, 2006. 248 с.
6. Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко. 2-е вид., доп. і перероб. Київ : Генеза, 2004. 736 с.

7. *Патей–Братасюк М. Г., Довгунь Т. І.* Громадянське суспільство: сутність, генеза, ідеї, особливості становлення в умовах сучасної України. Тернопіль : Мандрівець, 1999. 254 с.
8. *Хуснутдінов О.* Громадський рух як рушійна сила формування громадянського суспільства (Третій сектор в Україні. Теоретично-правові та практичні аспекти розвитку). Київ : ФПУ, 2000. 47 с.
9. *Ганжуров Ю.* ЗМІ як інститут громадянського суспільства. *Наукові записки Інституту політичних і етнополітичних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.* Київ, 2004. Вип. 25. С. 63-74.
10. *Федірко І. П., Косілова О. І.* Громадянське суспільство і держава: напрямки взаємодії. *Політологічний вісник*, 2023. Вип.90. С. 302-312.
11. *Хилько М.І., Крицкалюк Н.І.* Методологічні аспекти інституціоналізації громадянського суспільства в Україні. *Політичне життя.* № 1. 2024. С.56-62. DOI 10.31558/2519-2949.2024.1.9.

*Куриленко А. В.,
доктор філософії з політології,
асистентка кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

КОМУНІКАЦІЯ МІЖ ВЛАДОЮ ТА ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ ЯК УМОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ КРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Під час війни країна втрачає соціальний капітал через руйнування соціальних структур, економічну нестабільність, втрату довіри та співпраці між громадянами, а також через поширення ворожих уявлень та конфліктів у суспільстві. Сама природа війни, з її насильством, руйнацією та розпадом соціальних структур, створює загрозу для встановлення взаємодовіри та співпраці серед громадян. Військові дії можуть роз'єднувати людей, руйнуючи зв'язки та взаєморозуміння між різними групами населення. Крім того, втрата життів, травми та страждання під час війни можуть викликати почуття втрати та трауру у суспільстві, що може призвести до відчуття втрати солідарності та взаємопідтримки. Багато людей можуть відчувати втрату довіри до владних структур або до інших груп громадян. Саме тому в цей період владі важливо особливу увагу приділити налаштуванню ефективної комунікації з громадянським суспільством для підтримки стабільності та повернення соціального капіталу.

Тому, метою даного дослідження і стало виявити роль комунікації між владою та громадянським суспільством в збереженні соціального капіталу країни під час війни.

В умовах тотальної паніки та невизначеності саме організація населення через публічну комунікацію стала завданням номер один для влади. Проте, якщо представники центральних органів влади доволі швидко сформували нову комунікаційну стратегію, сформувавши офіційні телеграм канали для оперативного обміну інформацією та впровадивши практику регулярних звернень для підтримки стабільності ситуації, то представники місцевих органів влади доволі довго не могли відійти від старих форматів комунікації. Так, наприклад, міський голова міста Звягель записував п'ятихвилинні відеозвернення в формальній манері, що було вкрай нерелевантно в умовах слабкого зв'язку та масової паніки [1]. Адже люди просто не могли, через поганий зв'язок, або не хотіли, через незручний формат та складність подачі матеріалу, слухати ці звернення.

Спрощення механізмів комунікації між владою та суспільством є найкращим способом підтримки та створення взаємовигідної ситуації. Це

може бути розглянуто як спроба дебіюрократизації та гуманізації соціального управління. У сучасних умовах гібридної війни особливо важливо, щоб владні структури зосередили увагу на відбиванні подібних інформаційних атак. Необхідно моніторити інформаційний простір з метою виявлення спроб ворогів вплинути на стабільність суспільства, а також визначати та спростовувати фабриковану негативну інформацію. [2, с. 170]

Ефективна комунікація між владою та громадянським суспільством відіграє критичну роль у забезпеченні стабільності та збереженні соціального капіталу країни в умовах війни. По-перше, вона допомагає встановити взаємне довіру між владою та громадянами, що є необхідною умовою для спільної роботи над вирішенням важливих суспільних проблем. Доступ до правдивої та об'єктивної інформації дозволяє громадянам більш довіряти владним органам та підтримувати їхні рішення. Все згадане сприяє легітимації влади та підвищенню її ефективності. Легітимність публічних управлінських акторів вимагає не лише забезпечення законності влади, але й отримання довіри громадян у законність політичного режиму, його відповідальність та здатність дотримуватись демократичних правил політичної гри [3, с. 65.].

Транспарентність та відкритість у комунікації забезпечують широку доступність інформації для громадськості щодо ситуації в країні та стратегій дій влади. Це робить процеси прийняття рішень більш прозорими та відкритими для обговорення з усіма зацікавленими сторонами. Крім того, транспарентність в комунікації підвищує відповідальність влади перед громадянами та стимулює її до більш обґрунтованих та ефективних дій.

Комунікація також є основою для розвитку міжсекторального партнерства між владою, громадянським суспільством та приватним сектором. Вона створює механізми для спільного вирішення складних проблем, які можуть виникати в умовах війни, і сприяє ефективному використанню ресурсів та зусиль для досягнення спільних цілей.

Залучення громадян до процесів прийняття рішень через комунікацію сприяє не лише більшій мобілізації ресурсів, але й зміцненню відчуття відповідальності та приналежності до своєї країни. Це важливо для підтримки солідарності та взаємопідтримки серед громадян в умовах важких часів.

Крім того, комунікація створює сприятливе середовище для обміну ідеями та думками між різними соціальними групами та категоріями населення. Це сприяє розвитку креативних рішень та інноваційних підходів до розв'язання проблем, що виникають в умовах війни, та допомагає зберегти соціальний капітал країни.

Висновки. Комунікація між владою та громадянським суспільством є невід'ємною складовою збереження соціального капіталу країни в умовах

війни. Її ефективність полягає в забезпеченні взаємної довіри, транспарентності та спільної дії у вирішенні складних суспільних проблем. Крім того, комунікація сприяє міжсекторальному партнерству, мобілізації ресурсів та зміцненню відчуття приналежності до спільної громади. Відкритість у діалозі та обмін ідеями сприяє знаходженню інноваційних рішень та забезпечує стійкість суспільства в умовах війни.

Список посилань:

1. Офіційний телеграм канал Звягельської міської ради. URL: https://t.me/Novograd_miskarada.
2. Куриленко А. В. Комунікативна складова легітимації влади в демократичних режимах епохи постмодерну: дис. ... д-ра філос.: 052 Політологія / Куриленко Анастасія Володимирівна. Київ, 2023. 192 с, С. 170.
3. Яковлева Л. І. Феномен легітимності політичної влади в інформаційну епоху. S.P.A.C.E. Society, Politics, Administration in Central Europe. 2017. 2. С. 63-67.

*Левченко Є.В.,
кандидат філософських наук., доцент,
доцент кафедри філософії гуманітарних наук
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

САМОІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Феномен ідентичності стає однією з наріжних проблем ХХІ століття, оскільки сучасний світ переживає складні трансформації, які впливають на спосіб, за допомогою якого люди сприймають себе та інших, а також відносини з оточуючим світом.

На сучасному етапі розвитку світу процеси формування ідентичності, а особливо самоідентичності суттєвим чином впливають такі фактори як: по-перше, глобалізація і мультикультуралізм. Глобалізація призводить до зближення різних культур і людей з різних частин світу. Це породжує мультикультуральні суспільства, де існують різні шари ідентичності, що взаємодіють між собою.

По-друге, постглобалізація та націоналізм. Постглобалізація може призводити до реакції у вигляді відновлення національних, етнічних та культурних ідентичностей. Люди можуть звертатися до своїх коренів у відповідь на загрозу втрати культурної ідентичності особистості через глобалізаційні процеси.

Одним із потужних чинників у запиті на формування самоідентичності постають масштабні міграції. Вони спричинені конфліктами та війнами, а отже породжують нові форми ідентичності як у мігрантів, так і в приймаючих країнах. Ці міграційні потоки можуть викликати відчуття загрози або, навпаки, сприяти взаєморозумінню і толерантності.

У такому контексті визначення ідентичності як самотності, як унікального вияву особистості в умовах великого різноманіття, стає важливим. Тому варто визнати, що ідентичність є динамічним і еволюційним процесом, що постійно змінюється під впливом різноманітних факторів, і її розуміння потребує уваги до контексту та індивідуальних прагнень кожної людини.

Ідентичність та ідентифікація є ключовими поняттями, пов'язаними одне з одним, і вони грають важливу роль у формуванні і розумінні особистості та її місця в суспільстві.

Ідентичність – це сукупність уявлень, переконань, цінностей та відчуттів, які роблять індивіда унікальним та відмінним від інших людей. Ідентичність визначається відчуттям приналежності до певної групи (такої

як етнічна група, нація, релігія, гендерна група тощо) та взаємозв'язком з цією групою.

Ідентифікація, у свою чергу, є процесом становлення цієї ідентичності. Це дія, спрямована на розпізнавання, упізнання або визначення схожості або відмінностей між об'єктами чи суб'єктами. Цей процес відбувається через порівняння різних характеристик об'єктів чи суб'єктів і може включати як зовнішні, так і внутрішні аспекти.

Наприклад, ідентичність може включати в себе відчуття належності до певної нації, а ідентифікація може виявлятися через розпізнавання спільних культурних знаків, мови, історії та традицій цієї нації.

Самоідентичність, або усвідомлення приналежності до певної групи чи культури суттєвим чином впливає на національну безпеку, особливо враховуючи такі аспекти:

- стабільність та соціальна єдність. Це дає людям стійке розуміння своєї ідентичності та відчуття себе частиною спільноти, а це, у свою чергу, сприяє соціальній стабільності та єдності. Відчуття приналежності може зменшити ризики конфліктів всередині країни;

- критичне сприйняття загроз ззовні. Коли нація має сильну ідентичність, вона може бути більш обережною стосовно зовнішніх загроз. Це може включати в себе більшу готовність захищати свої культурні, політичні та економічні цінності від потенційних загроз з інших країн або груп. Саме це є особливо актуальним для українського суспільства, особливо для східних та південних областей. Де ідеологія «плавильного котла» виконала деструктивну функцію, а саме «розмила» ідентичність, де громадянство, національність індивіди визначають за записом в документах, а не особистісне відчуття приналежності до відповідної нації, спільноти, держави тощо;

- відчуття гордості та відданості. В даному контексті провідну і конструктивну функцію виконують етностереотипи, коли люди відчувають гордість за свою ідентичність та культуру, вони частіше готові вступати в захист своєї країни, її цінностей і інтересів;

- міжетнічна та міжкультурна гармонія. Сильна ідентичність може сприяти міжетнічній та міжкультурній гармонії, зменшуючи напругу та конфлікти між різними групами в суспільстві.

Однак, важливо розуміти, що процеси формування самоідентичності, які ведуть до виключення, ворожнечі або дискримінації проти інших груп, може також стати джерелом напруги та конфліктів як всередині, так і поза країною. Тому, для забезпечення національної безпеки, важливо сприяти здоровій, ідентичності, яка підтримує різноманітність та толерантність.

Отже, ідентичність є складною та багатогранною концепцією, яка включає у себе не лише внутрішнє уявлення про себе, а й відношення до зовнішнього світу та інших людей. Кожна людина формує свою ідентичність через взаємодію з соціальним середовищем, культурою,

традиціями та іншими аспектами оточуючого світу. Ідентичність є продуктом взаємодії «я» з «іншими». Це відображає важливість соціальних взаємодій у формуванні ідентичності. Це може бути особливо значущим для мігрантів або для тих, хто переживає «культурний шок», коли опиняється в новому оточенні. В таких ситуаціях людина змушена переосмислити свої погляди на себе та своє місце у світі, що може призвести до нового сприйняття власної ідентичності.

Складна і динамічна природа ідентичності дозволяє їй змінюватися з часом та в залежності від контексту, але вона також може бути джерелом стабільності та самоідентифікації в складних і невизначених ситуаціях.

Список посилань:

1. Фукуяма, Френсіс. (2020). Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. Пер. з анг. Т.Сахно. К.: Наш формат. 256 с.
2. Huntington S.P. (2004). Who are we? The Challenges to America`s National Identity. New York: Simon &Schuster.

*Матвійчук А. В.,
кандидат політичних наук, старший дослідник,
заступник генерального директора з науково-технічної роботи,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

САМООРГАНІЗАЦІЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТІЇ Й УТВЕРДЖЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Зауважимо, що самоорганізація – це процес, за яким індивіди, групи та організації організовуються та взаємодіють між собою без зовнішньої управлінської інтервенції. Це – одним з ключових принципів функціонування громадського суспільства та демократичних процесів.

В умовах незаконної повномасштабної російської агресії, українське громадянське суспільство відіграє важливу роль у забезпеченні стійкості держави, збереженні і примноженні її здатності протидіяти вторгненню. Форми самоорганізації набрали різноманітні форми, від партизанської боротьби на окупованих територіях, масштабної волонтерської допомоги Збройним силам України, налагодження виробництва безпілотних літальних апаратів для потреб фронту – до гуманітарної допомоги постраждалим цивільним. Безпрецедентні масштаби і різноманіття форм самоорганізації українського громадянського суспільства в умовах протистояння російській агресії роблять дослідження цього феномену актуальним не лише для вітчизняної, але й для світової наукової думки.

Дослідження враховує досвід вивчення громадянського суспільства, питань локальної демократії, громадських організацій та органів самоорганізації населення таких зарубіжних і вітчизняних дослідників, як А. Аслунд, М. Баймуратова, Дж. Баккер, О. Батанова, Є. Бистрицький, О. Бородій, В. Бочарова, О. Віннікова, О. Врієлінк, Ю. Габермас, Л. Гарсія, Е. Геш, М. Гурицька, О. Дем'яненко, В. Дибайло, К. Ензель, Г. Зеленько, Д. Зеліговська, М. Кастеллс, П.-Ж. Клок, А. Колодій, В. Кравченко, І. Кресіна, В. Куеста-Лопез, О. Лазор, О. Лисяк, Е. Мінчева, Н. Мішина, Е. Остром, М. Пітчик, О. Поліщук, Ю. Поліщук, Р. Путнам, В. Рубцов, К. Сидоренко, К. Якобс, Т. Яременко та ін.

У контексті самоорганізації громадянського суспільства особливо варто відзначити ґрунтовне дослідження Р. Путнама «Боулінг наодинці: крах і відродження американської спільноти» (“Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community”), в якому автор досліджує роль соціального капіталу у формуванні громадянського суспільства і демократії у США. Р. Путнам визначає соціальний капітал як сукупність соціальних норм, довіри, мереж і співпраці між людьми, які допомагають підтримувати функціонування громад і суспільства. Дослідник

використовує широкий дослідницький апарат, щоб проаналізувати зв'язок між рівнем соціального капіталу та ефективністю управління на різних рівнях, від громадських організацій до національного рівня; вказує на те, що рівень соціального капіталу може вплинути на економічний розвиток, політичну стабільність та якість життя людей. Р. Путнам також проводить порівняльний аналіз між різними регіонами США та виявляє різницю в рівнях соціального капіталу та ефективності управління, роблячи висновок, що розвиток соціального капіталу є важливим інструментом для забезпечення ефективного управління в демократичній країні [1]. Одним з провідних дослідників сучасних форм самоорганізації громадянського суспільства є М. Кастеллс, співзасновник теорії нової соціології міста, який в своїх працях значну роль відводить ролі інформаційних технологій в самоорганізації громадського суспільства [2]. У контексті сучасних досліджень самоорганізації громадянського суспільства важливою є також праця Ф. Фукуями «Довіра: соціальні чесноти та створення процвітання» (“Trust: The Social Virtues and The Creation of Prosperity”). Ф. Фукуяма аналізує роль довіри в розвитку громадського суспільства та демократії, стверджуючи, що довіра є ключовим елементом успішного функціонування громадських інститутів та розвитку економіки, а також надає дослідження різних форм довіри в різних культурах [3].

При цьому, сучасні українські реалії надають нові приклади самоорганізації громадянського суспільства, які є безпрецедентними у світовій історії, і ставлять значний інтерес для наукових досліджень. До таких відноситься, зокрема, самоорганізація українського громадянського суспільства в умовах протистояння російській агресії.

Метою дослідження є проаналізувати роль самоорганізації українського громадянського суспільства в умовах протистояння російській агресії. Методологічна база *дослідження* базується на інтердисциплінарному підході, який поєднує в собі методи соціології, політології, історії та філософії. Дослідження ґрунтується на аналізі публікацій, зокрема, про діяльність громадських організацій та рівень самоорганізації в українському суспільстві.

Самоорганізація – це процес, за яким індивіди, групи та організації організовуються та взаємодіють між собою без зовнішньої управлінської інтервенції. Це процес самостійної координації дій та діяльності для досягнення спільної мети або задоволення потреб. Самоорганізація вважається одним з ключових принципів функціонування громадського суспільства та демократичних процесів.

Самоорганізація є важливим елементом формування громадського суспільства, оскільки вона сприяє розвитку демократії, створенню нових форм самоврядування та самостійності громадян. Традиційно до сфери відповідальності громадянського суспільства відносять: генерування й артикуляцію суспільних та групових інтересів, взаємодію з державними

органами з метою легалізації цих інтересів, контроль над розробкою та виконанням державних програм із реалізації цих інтересів; систематизацію власної діяльності шляхом організаційного оформлення; взаємодію між різними громадськими структурами, що мають суперечливі інтереси з метою знаходження компромісу; отримання соціальних послуг за рахунок державного бюджету; забезпечення громадянської освіти тощо [4; 5]. Процес самоорганізації дозволяє індивідам та суспільним групам самостійно вирішувати свої проблеми та захищати свої і спільні права та інтереси. Самоорганізація також забезпечує створення мережі взаємодії між різними суспільними групами та організаціями, що підвищує ефективність їхньої діяльності та допомагає вирішувати складні завдання.

Існують різні *типи самоорганізації*, кожен з яких має свої особливості та способи функціонування, зокрема:

- спонтанна самоорганізація – процес, за яким індивіди або групи самостійно об'єднуються, щоб досягнути спільної мети без зовнішнього втручання. Цей тип самоорганізації виникає природно і може бути спричинений спільними цілями, інтересами або проблемами. Наприклад, спонтанна самоорганізація може створюватися у випадку екологічної катастрофи, де люди об'єднуються, щоб протистояти загрозі для довкілля та своєї безпеки;

- організована самоорганізація – коли групи та організації самостійно формуються та координують свої дії, щоб досягнути спільної мети. Цей тип самоорганізації може бути формальним або неформальним. Наприклад, організована самоорганізація може бути створена громадською організацією, що працює над питаннями захисту прав людей, дітей, тварин тощо;

- самоорганізація на основі ініціативних груп – процес, за яким люди об'єднуються у групи, щоб активно діяти та втілювати свої ідеї у життя. Цей тип самоорганізації може створюватися навколо конкретних ініціатив або проектів, які можуть бути спрямовані на розвиток громади, покращення якості життя, захист прав людей тощо;

- самоорганізація на основі кооперації – коли люди об'єднуються, щоб спільно вирішувати певні питання або досягати спільних цілей. Цей тип самоорганізації може бути реалізований через співпрацю між різними групами та організаціями, що мають спільні цілі та завдання;

- самоорганізація на основі інтернет-спільнот – процес, за яким люди об'єднуються в інтернет-спільноти, щоб обговорювати спільні проблеми, інтереси або проекти. Цей тип самоорганізації дозволяє людям знаходити однодумців, співробітників та партнерів по всьому світу, що дозволяє ефективно координувати дії.

Кожен з типів самоорганізації має свої особливості та переваги. Наприклад, спонтанна самоорганізація може бути швидким та ефективним способом вирішення кризових ситуацій, тоді як організована

самоорганізація може дозволити групам та організаціям ефективно координувати дії та досягати спільних цілей. Самоорганізація на основі інтернет-спільнот дозволяє людям спілкуватися та обмінюватися інформацією на великих відстанях, тоді як самоорганізація на основі ініціативних груп може дозволити людям активно впливати на своє оточення та вирішувати проблеми, які їх безпосередньо стосуються.

Самоорганізація є важливим елементом розвитку демократії та утвердження громадянського суспільства в Україні. Значна частина розвитку громадянського суспільства в Україні відбувається через ініціативу громадянських організацій та інших форм самоорганізації. Організації та ініціативи громадян забезпечують ефективну комунікацію між людьми та владою, створюють нові форми діалогу та співпраці між громадою та владою. Самоорганізація громадян допомагає формувати та зміцнювати громадські інститути, що є важливим для розвитку демократії та підвищення рівня громадянської свідомості. Це може проявлятися у вигляді різноманітних громадських організацій, об'єднань та ініціатив, спрямованих на вирішення конкретних проблем та викликів.

Одним з найбільш яскравих прикладів успішної самоорганізації в Україні стала Революція Гідності 2013-2014 років, яка була ініційована громадськими організаціями та активістами, допомогла змінити політичну ситуацію в країні та забезпечити подальший розвиток демократії. Ще один конкретний приклад – «Медична служба Самооборони Майдану», створена в період протистояння на Майдані Незалежності та початку російській агресії в Україні. Цей проект об'єднав медичних працівників, які допомагали пораненим та хворим на Майдані, а також на початку російського вторгнення.

Серед важливих наслідків розбудови громадянського суспільства і його самоорганізації в Україні – активний розвиток такого соціального явища як волонтерство. Починаючи з малочисельних та неструктурованих волонтерських організацій, основна мета діяльності яких полягала у допомозі нужденним, у періоди найбільших загроз українській державності саме волонтерські організації ставали форпостом боротьби за права і свободи людини і громадянина. В. Дибайло та Ш. Малеріус характеризують поняття «волонтерська діяльність» як вчинки людини, які не приносять їй матеріальної користі, це її добровільна діяльність з метою покращання добробуту певної спільноти чи суспільства [6, с. 15-20]. К. Сидоренко окреслює волонтерська діяльність як специфічну форму благодійництва, добровільну, безоплатну діяльність, яка характеризується вчиненням активних дій суб'єктом надання волонтерської допомоги на користь отримувача волонтерської допомоги з метою покращення його стану» [7, с. 8]. Закон України «Про волонтерську діяльність» у Статті 1 визначає волонтерську діяльність наступним чином: «добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється

волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги». При цьому, волонтерська допомога визначається як «роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами». Поняття «волонтер» визначається у Статті 7 Закону як «фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги» [8].

Умови протистояння російській агресії вимагають від громадського суспільства великої активності та злагодженості дій. У цих умовах самоорганізація громадських організацій стає важливим фактором успішної реалізації місії зі збереження та захисту національних інтересів. Тож не дивно, що самоорганізація та активне залучення українців до волонтерства особливо активізувалися після початку російського вторгнення в 2014 р. У звіті «Волонтерський рух в Україні» констатовано, що станом на грудень 2014 р. майже чверть українців (23%) мали досвід волонтерства, 9% – почали займатись волонтерством протягом 2014 р. Основним напрямком діяльності волонтерів стала допомога українській армії та пораненим – цим займалися 70% волонтерів [9]. Результати соціологічних досліджень також засвідчили, що український волонтерський рух у 2014 році за масштабом поширення став безпрецедентним виявом громадської самоорганізації. Кризові процеси в країні та зовнішні впливи поставили під загрозу існування України як національної держави, що було сприйнято громадянами як особистий виклик, загрозу їх самоідентифікації [5; 10].

Аналіз самоорганізації громадянського суспільства в умовах агресії Росії показує, що воно виконує важливу роль у забезпеченні координації зусиль у різних сферах життя, зокрема, за такими напрямками: підтримкою бійців на передовій, збором коштів на потреби військових частин, забезпеченням фронтової зони медикаментами, продуктами харчування, технікою, розвитком технічного забезпечення військових, організацію спротиву населення на тимчасово окупованих територіях, евакуацією цивільного населення із зон військових дій, забезпеченням переміщених осіб житлом і харчуванням, організацією доставки гуманітарної допомоги та наданням психологічної підтримки, забезпеченням психологічної допомоги, відновленням пошкоджених міст та інфраструктури, документуванням злочинів, скоєних під час російської агресії на території України. Крім того, громадськість активно сприяє формуванню громадської думки та допомагають у залученні уваги міжнародної спільноти до проблеми агресії Росії. Вони забезпечують інформаційну підтримку та підвищують рівень свідомості громадян щодо поточної ситуації.

Список посилань:

1. Putnam R.D. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. Simon and Schuster, 2000. 541 p.

2. Castells M., Cardoso G. (Eds). The Network Society: From Knowledge to Policy. Center for Transatlantic Relations, Johns Hopkins U.-SAIS, 2006. 434 p.
3. Fukuyama F. Trust: The Social Virtues and The Creation of Prosperity. Free Press, 1996. 480 p.
4. Дем'яненко О.О. *Громадянське суспільство як чинник політичної модернізації*. Дис. канд. політ. наук: 23.00.02. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2019. 208 с.
5. Матвійчук А.В. Діяльність волонтерських організацій як детермінанта розвитку громадянського суспільства в Україні. *Політологічний вісник: збірник наукових праць* / голов. ред. В. Ф. Цвих; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ: ТОВ «Вадекс», 2020. Вип. 84. С.157-169.
6. Розширення можливостей недержавних організацій через залучення волонтерів та створення мереж / за ред. В. Дибайло, Ш. Малеріус. Київ, 2004. 98 с.
7. Сидоренко К.О. Адміністративно-правове регулювання волонтерської діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Держ. вищ. навч. закл. «Запоріж. нац. ун-т». Запоріжжя, 2013. 18 с.
8. Закон України № 3236-VI «Про волонтерську діяльність» в редакції від 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.
9. Матяш М. Українське волонтерство – явище унікальне. Йому завдячуємо суверенітетом. *Укрінформ*. 14.10.2017. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2324579-ukrainske-volonterstvo-avise-unikalne-jomu-zavdacuemo-suverenitetom.html>.
10. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2015. 36 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-02/volonter-697e4.pdf>

Огороднійчук М.В.,
*кандидат філософських наук, доцент
кафедри права та публічного управління
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
м. Житомир, Україна*

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Цінності відіграють важливу роль у розвитку і функціонуванні будь-якого суспільства. Вони формуються під впливом різних факторів, таких як культурні традиції, релігія, історія, соціальні умови та інші. Цінності визначають те, що суспільство вважає важливим, що воно прагне досягти, які принципи керують його поведінкою та взаєминами.

У політичній сфері цінності виступають як основа політичної культури держави. Вони визначають, яким цілям віддавати перевагу у суспільному розвитку, які права і свободи суспільство вважає найбільш важливими, та які принципи лежать в основі його законів і політичних інститутів. Цінності також відіграють визначальну роль у формуванні національної ідентичності, оскільки вони визначають те, що вважається характерним та важливим для даної нації.

Зовнішня та внутрішня політика держави також визначаються її цінностями. Цінності впливають на відносини з іншими країнами, на підходи до вирішення міжнародних конфліктів та співпраці, а також на внутрішню політику, включаючи права громадян, соціальні програми та економічні стратегії.

Отже, цінності є важливим елементом культури та політики будь-якого суспільства, і вони визначають його спосіб життя, поведінку та взаємини з іншими суспільствами.

Питання толерантності та миру є надзвичайно актуальними, особливо у сучасному світі, де людство стикнулось з складними викликами глобалізації, міграції та релігійно-етнічних конфліктів. Некоректне розуміння та відсутність толерантності можуть стати джерелом непорозумінь, конфліктів та навіть війн.

Проблема толерантності є важливою як на міждержавному рівні, так і на рівні міжособистісних відносин. Будь-яка ворожнеча між народами та представниками різних культур може призвести до серйозних наслідків, включаючи ескалацію конфліктів та загрозу світовому миру.

Створення умов спільного та мирного співіснування потребує зусиль у всіх сферах суспільства, включаючи політику, освіту, культуру та громадський сектор. Це вимагає відкритості до різноманітності, поваги до інших культур та готовності до діалогу та співпраці. Миру можна досягти

лише за умови поваги та толерантності між різними культурами та народами. Тільки шляхом спільних зусиль та взаємопідтримки можна побудувати світ, в якому кожен має можливість жити в гідності та мирі.

В умовах воєнного конфлікту толерантність стає серйозною проблемою. Воєнний стан сприяє ескалації насильства та конфліктів, що може призвести до загострення відносин між різними групами людей і сприяти поширенню нетолерантності.

Навіть у періоди «миру» суспільство часто стикається з викликами толерантності, а в умовах воєнного стану ці проблеми можуть бути підсилені. Страх, непевність та інші емоції, які викликає війна, можуть призвести до підвищення агресії та недовіри між різними групами людей.

Однак, навіть у найскладніших умовах, толерантність є ключовим елементом для забезпечення миру та стабільності. Важливо, щоб уряди, громадські організації та громадяни працювали над підтримкою толерантного середовища та виявляли повагу до різноманітності. Тільки шляхом співпраці та взаєморозуміння ми можемо подолати виклики, які ставлять перед нами воєнні конфлікти, і побудувати мирне та стабільне суспільство.

Толерантність, як практика, є фундаментальним принципом для побудови гармонійного суспільства, яке поважає різноманіття та гарантує права та свободи кожного індивіда. У преамбулі до Статуту ООН відзначено, що толерантність має на меті сприяти миру, справедливості та соціальному прогресу.

Практика толерантності полягає у відкритості до інших культур, переконань та способів життя, у повазі до гідності кожної людини та у здатності знаходити спільні моменти у різноманітності. Це вимагає активної ролі кожного члена суспільства у сприянні толерантному середовищу, у відхилі від дискримінації та у протистоянні нетолерантним вчинкам.

Декларація принципів толерантності, прийнята державами-членами ЮНЕСКО, підкреслює важливість толерантності як підґрунтя для міжкультурного розуміння та гармонійних відносин. Вона наголошує, що толерантність не є просто модою, але є проявом глибокої поваги, справедливості та відкритості до різноманітності.

У світі, де різноманітність є нормою, а не винятком, толерантність стає ключовим фактором для забезпечення миру, стабільності та просування громадянського суспільства.

Війна та конфлікти, які порушують міжнаціональні та міжкультурні зв'язки, стають серйозною перешкодою для формування толерантного середовища. Російсько-український конфлікт не тільки призводить до страждань і втрат серед населення, але також підірвав соціальну сферу взаєморозуміння в українському суспільстві. Воєнний конфлікт загострює

етнічні та культурні розбіжності, руйнує довіру та може призвести до появи нетолерантних поглядів.

Побудова толерантного суспільства вимагає миру та безпеки, а також розв'язання корінних проблем конфлікту. Після завершення війни важливо провести процес мирного врегулювання та відновлення, щоб зміцнити соціальний клімат та відновити довіру між різними групами населення.

Проте, навіть під час конфлікту можна працювати над збереженням толерантних цінностей та сприяти побудові миру шляхом заохочення діалогу, взаєморозуміння та співпраці між різними соціальними групами. Кроки до відновлення толерантного суспільства можуть бути нелегкими, але вони надзвичайно важливі для забезпечення миру та стабільності у майбутньому.

Теремко В. В.,
*кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАКТИК ВЗАЄМОДІЇ БІЗНЕСУ З ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Взаємодія між бізнесом і державними органами в Європі відіграє ключову роль у створенні сприятливого бізнес-середовища та допомагає економічному зростанню. Європейські країни приділяють значну увагу розвитку ефективних механізмів співпраці між сектором бізнесу та урядовими структурами для спрощення процедур, поліпшення регулюючого середовища й стимулювання інновацій. Перш за все, багато країн Європи активно впроваджують принципи діалогу між бізнесом і владою через спеціально створені форуми та консультаційні групи [1, с. 12], своєю чергою ці механізми дозволяють представникам бізнесу висловлювати свої погляди та пропозиції стосовно регулюючої політики та законодавчих ініціатив.

Мета. Дослідити європейські практики взаємодії бізнесу з органами державної влади та визначити особливості їх імплементації в Україні на шляху до європейської інтеграції.

Виклад основного матеріалу. У країнах Європи активно великої уваги приділяють розвитку системи публічно-приватного партнерства для спільного вирішення важливих економічних та соціальних проблем, адже такі партнерства охоплюють такі сфери, як інфраструктура, охорона здоров'я, освіта та інновації. Важливим аспектом взаємодії між бізнесом і державними органами в Європі є забезпечення прозорості та відкритості у взаємовідносинах [2, с. 82]. Країни приділяють значну увагу створенню механізмів публічного обговорення законопроектів, регуляторних норм та стратегій розвитку. Також, важливим напрямом є використання інформаційних технологій для покращення взаємодії між бізнесом і державними органами, своєю чергою це охоплює розвиток електронних систем звітування, електронного урядування та інших інноваційних інструментів, які сприяють підвищенню ефективності та доступності адміністративних послуг.

Імплементація європейських практик взаємодії між бізнесом та органами державної влади в Україні відкриває широкі перспективи для створення сприятливого бізнес-клімату, залучення інвестицій та підвищення ефективності управління, створюючи потенціал для

стабільного економічного розвитку країни. Європейські стандарти взаємодії зроблять український бізнес привабливішим для іноземних інвесторів, що сприятиме розвитку як самого бізнесу, так і в цілому економіки України. В той же час запровадження кращих практик управління, адміністрування та регулювання зробить державні структури ефективнішими, допоможе знизити рівень корупції та бюрократії, що сприятиме розвитку підприємництва та створенню сприятливого бізнес-клімату. Крім того, прийняття європейських стандартів посприє гармонізації українського законодавства з міжнародними нормами, що полегшить участь у міжнародних торговельних відносинах [3].

Однак впровадження європейських практик взаємодії між бізнесом та органами державної влади в Україні також стикається з рядом викликів, включаючи проблеми корупції та недотримання правових норм, відсутність кваліфікованих кадрів, політичну нестабільність та соціокультурні відмінності, які вимагають комплексного підходу та активного вирішення з боку українських владних структур, а саме:

- Україна зіштовхується з серйозною проблемою корупції та недостатньою дотриманістю законів, що ускладнює впровадження європейських практик;

- для успішного впровадження європейських практик необхідні кваліфіковані кадри та відповідні знання, яких часто бракує в українській системі влади;

- політична нестабільність може стати перешкодою для впровадження реформ та змін у взаємодії між бізнесом та владою;

- європейські практики не завжди враховують специфіку українського суспільства та культури, що може призвести до непродуктивного впровадження [4, с. 28].

Висновки. Таким чином, взаємодія між бізнесом і державними органами в Європі є важливим елементом успішного розвитку економіки та створення сприятливих умов для бізнесу. Вона базується на принципах діалогу, партнерства, прозорості та використання сучасних технологій для досягнення спільних цілей розвитку. Впровадження європейських стандартів взаємодії між бізнесом та державними структурами в Україні відкриває широкі перспективи для покращення економічної ситуації та створення сприятливого середовища для підприємництва. Західні стандарти можуть викликати позитивні зміни у взаємодії між сектором бізнесу та владою, що стимулюватиме економічний зріст та стабільність.

Попри перспективи, впровадження європейських практик українському контексті зустрічає низку викликів. Одним із найбільших є корупція, яка істотно ускладнює створення прозорих та ефективних механізмів взаємодії. Також існують проблеми з правопорядком, відсутністю кваліфікованих кадрів та політичною нестабільністю.

Для успішного подолання цих викликів необхідно впроваджувати комплексні стратегії, які враховують специфіку українського суспільства та політичної ситуації. Важливою є співпраця між урядом, бізнесом та громадськістю для забезпечення прозорості та відкритості процесу впровадження змін. Поряд із цим, необхідно активно розвивати систему освіти та підготовки кадрів, щоб забезпечити наявність спеціалістів, які здатні працювати за європейськими стандартами. Це вимагатиме інвестицій в освіту та професійну підготовку.

Не дивлячись на виклики, впровадження європейських практик у взаємодії між бізнесом та державними структурами в Україні є важливим кроком на шляху до модернізації та розвитку країни. Зусилля в цьому напрямку можуть призвести до створення стабільного та прозорого економічного середовища, яке буде сприяти зростанню бізнесу та підвищенню рівня життя громадян.

Список посилань:

1. Likarchuk N. et al. (2022). Impression Marketing as a Tool for Building Emotional Connections in the Public Administration Sphere. *Studies in Media and Communication*, Vol 10. № 1, 9-16. Вилучено з: <https://redfame.com/journal/index.php/smc/article/download/5463/5663>
2. Коваль Я. С. (2021). Форми реалізації партнерських відносин бізнесу і влади в умовах розвитку ринкової економіки. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 3 (63), 80-87. Вилучено з: <https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/download/431/459/958>
3. Панухник О. В. (2022). Багатогранність взаємодії приватного та державного секторів економіки як результат збалансованої політики партнерства. *Університетські наукові записки*, 1-2 (85-86), 27-35. Вилучено з: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/38255/1/Panukhnyk_Bahatohrannist'%20vzayemodiyi_2022.pdf
4. Сенишин О., Ільків Н. & Угольков Є. (2023). Стратегічні напрями взаємодії бізнесу, громадських організацій і держави в часи динамічних змін. *Економіка та суспільство*, 56. Вилучено з: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/3042/2963>

Волківський М.А.,
*аспірант кафедри політології,
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Розвиток громадянського суспільства тривав роками, протягом боротьби за національне визволення та незалежну державу в Україні. У середні віки благодійність і соціальні послуги перебували в руках церкви, а пізніше їх роль взяла на себе держава. Через відсутність сталої системи надання соціальних послуг українські громади, переважно сільські громади, сформували систему взаємодопомоги, яка ніколи не потребувала організованих структур.

Соціологічні виміри стану розвитку громадських організацій та їх сприйняття громадянами та органами влади аналізували І. Бекешкіна, Є. Головаха, В. Паніотто, О. Стегній, В. Степаненко, А. Ручка та ін. Загальні тенденції розвитку громадянського суспільства в Україні досліджували В. Андрущенко, В. Барков, М. Бойчук, В. Горбулін, О. Задоянчук, І. Кресіна, О. Косілова, А. Матвійчук, М. Михальченко, В. Медведська, М. Попович, Т. Розова, В. Цвих та ін.

У проаналізованій літературі повною мірою не висвітлені всі необхідні аспекти особливостей функціонування громадянського суспільства, у зв'язку з чим для детального аналізу, визначеного проблемним напрямом дослідження, була обрана дана тема статті.

«Український соціум, підкреслює проф. Крисаченко В.С., на межі 90-х років минулого століття свій рух до незалежності відчував як невідкладну органічну потребу власного існування. І *головними рушіями цього процесу виступили якраз організації та об'єднання громадянського суспільства*, причому як офіційно зареєстровані, так і неформальні, включаючи і з поза меж України. Інтелектуальними центрами національного відродження стали осередки Спілки письменників України та низки інших творчих організацій, на базі яких кристалізувався Народний Рух України за перебудову, установи Академії наук України, вузівські студентські громади та ін.. До активної політичної боротьби приєдналися представники Товариства української мови імені Тараса Шевченка, Українська Гельсінська Спілка, Товариство Лева, Український культурологічний клуб, Української Студентської Спілки, Спілки Незалежної Української Молоді, Спілки страйкових комітетів, Екологічного руху України та ін. Саме з їхнього середовища постали і осередки молодих українських політичних партій самостійницької

орієнтації: Демократична партія України, Українська Республіканська партія, Соціал-демократична партія, Партія зелених України та ін. Їхні представники отримали значну кількість мандатів на виборах до Верховної Ради України 1990 р. і змусили її прокомуністичну більшість приєднатися до ухвалення історичних доленосних рішень щодо суверенітету та незалежності України. При цьому, і в Декларації про державний суверенітет України, і в Акті проголошення незалежності України принципові наголоси були зроблені саме на традиційних стратегічних пріоритетах буття українського народу – незалежності та демократії» [1, с. 165].

Західна допомога стимулювала появу нового покоління неурядових організацій (НУО), для яких була характерна західна система управління та проектний підхід до діяльності. Тим часом багато організацій громадянського суспільства (ОГС) старого радянського зразка та новонароджені благодійні фонди, профспілки, асоціації та політичні партії почали адаптуватися до нового контексту, який характеризувався раптовим зникненням державного фінансування, змінюючи своє управління. Старі радянські ОГС були краще оснащені з самого початку. Вони володіли значним майном, їх інтереси лобіювала широка мережа членів і урядовців. У той час як організаційний потенціал ОГС розвивався, участь громадськості та кількість ОГС поступово зменшувалися наприкінці 1990-х років порівняно з початком 1990-х років.

Це можна пояснити економічною та соціальною кризою, але основною проблемою було те, що після виконання свого завдання щодо розбудови незалежної держави ОГС не змогли трансформувати свою місію відповідно до ключових вимог, висунутих новим режимом, включаючи надання послуг та захист індивідуальних інтересів громадян. Проте на початку 2000-х народний рух протесту піднявся проти режиму, який почав набувати авторитарних рис. Важливий досвід формування коаліцій серед виборців українські ОГС отримали під час парламентських виборів 2002 року, та визрівав під час президентських виборів 2004 року. Їхньою метою було протидіяти масовому втручанням влади на всіх рівнях на підтримку кандидатів від правлячої партії.

Зрештою, зусилля коаліції з кількох ОГС отримали підтримку широкої громадськості, що призвело до масових акцій протесту під назвою Помаранчевої революції. Це найяскравіший приклад впливу громадянського суспільства на державну політику (до 2014 року), який призвів до зміни влади та повернення до демократичного курсу.

Помаранчева революція привернула увагу світу до українського громадянського суспільства. Дійсно, спочатку здавалося, що події 2004 року закріпили репутацію України як європейської нації, оскільки проєвропейський вибір країни був яскраво й чітко проявлений. У той час як деякі спостерігачі дійшли висновку, що громадянське суспільство

повинно бути відносно добре розвиненим в Україні, щоб створити імпульс, необхідний для революції, інші вказували на низку факторів, які призвели до цього, кваліфікуючи таким чином роль, яку відіграють актори громадянського суспільства [2].

Помаранчева революція викликала інтерес до громадянського суспільства в Україні, що призвело до появи серії доповідей, які описують та аналізують стан і функції організацій громадянського суспільства [3, 4; 5]. У той час як деякі з них були результатом зусиль, які почалися ще до революції, інші отримали поштовх від революційних подій і очевидного нерозуміння спроможності українського громадянського суспільства здійснити зміни. Таким чином, одним із наслідків Помаранчевої революції стало стимулювання досліджень стану громадянського суспільства в Україні та за її межами.

Порівняно з країнами, які приєдналися до ЄС у 2004/2007 роках, Україна мала досить хороші результати за критеріями Civicus. Хоча Україна дещо відставала щодо впливу громадянського суспільства, вона порівнянна або навіть краща, ніж принаймні одна держава-член ЄС, щодо навколишнього середовища та цінностей, і має вищий бал, ніж більшість, за параметром «структура». Здавалося б, це вказує на досить високий ступінь «сумісності з ЄС» у сфері громадянського суспільства [6].

Однак, Помаранчева революція, на думку провідних громадських активістів, не принесла суттєвих змін у потенціалі співпраці між громадськими організаціями та державою. Хоча деякі документи були видані, такі як «Концепція сприяння розвитку громадянського суспільства органами виконавчої влади», затверджена Кабінетом Міністрів у листопаді 2007 року, політичне та суспільне середовище ускладнює реалізацію таких заходів.

Після Помаранчевої революції громадські організації сподівалися, що діалог між громадянським суспільством і владою стане легшим і продуктивнішим, оскільки кілька відомих активістів громадянського суспільства (наприклад, Владислав Каськів з «Пори») перейшли до політичних сил. У 2008 році думки щодо результатів цієї передачі були неоднозначними. У той час як ряд активістів вважали, що рівень розуміння функцій громадянського суспільства та бажання працювати з НУО справді зріс, більшість вважали, що передача не принесла великої користі або що більша відкритість, хоча й присутня з боку окремих акторів, фактично не перетворилася на справжні механізми ефективної співпраці. Численні консультативні органи були створені на національному та регіональному рівнях, які прикріплені, наприклад, до парламентських комітетів або міністерств. Звіти про їх функціонування були неоднозначними; наводилися як цілком позитивні, так і вкрай негативні приклади. Вважалося, що після революції діалог з урядом активізувався, але він все ще супроводжується значними проблемами, зокрема відсутністю досвіду

організації такого діалогу з обох сторін, а також незацікавленістю з боку деяких політичних акторів.

Інші політики висловлювали занепокоєння професіоналізмом і якістю звітів НУО, відсутністю політично незалежних організацій та відсутністю механізмів налагодження регулярного діалогу, зокрема з дослідниками аналітичних центрів.

Іншим аспектом інституційного контексту [7] є те, що серйозні проблеми з відповідним законодавством продовжують перешкоджати роботі українських НУО. До них відноситься їхній статус щодо сплати податків, а також можливість продавати свої послуги. Подальші скарги стосувалися відсутності прозорості у відносинах з урядом і, зокрема, щодо варіантів фінансування. Процес проведення тендерів для проектів, що фінансуються державою, майже одностайно засудили як непрозорий і практично недоступний для більшості НУО. Це був лише один приклад більш загального явища труднощів з отриманням доступу до нібито публічної інформації, для якої (доступу) законодавча база наразі є недостатньою. Тим не менш, було названо декілька позитивних прикладів роботи з владою (особливо на місцевому рівні), і жодна організація не збиралася припиняти або скорочувати свої контакти з урядовцями. Скоріше, діалог з урядом та внесок НУО в політичний процес розглядався як процес навчання, у якому обидві сторони мали працювати над удосконаленням наявних механізмів та їх впровадженням.

Перешкоди в політичній та правовій сферах також ускладнили зовнішнім донорам, таким як ЄС, розробку ефективних стратегій підтримки НУО в Україні. Слабкість багатьох українських НУО, частково спричинена проблемним внутрішнім контекстом, не дозволяє їм скористатися можливостями, які надає Європейська Комісія. Після Помаранчевої революції розпочався більш інтенсивний діалог між громадянським суспільством ЄС та України, але це ще не призвело до значно ефективніших відносин. Частково це пояснюється тим, що ЄС, окрім спроб зміцнення громадянського суспільства, також хоче використовувати українські НУО для досягнення деяких цілей. Ця подвійна роль, передбачена ЄС для громадянського суспільства, є амбітною та важкодосяжною в середовищі, яке все ще містить багато політичних і правових перешкод для НУО, які мають подолати.

Період після Помаранчевої революції характеризувався вільними та чесними виборами, відносною свободою ЗМІ, свободою асоціацій і мирних зібрань. Це створило сприятливе середовище для діяльності громадянського суспільства. У той же час політична боротьба та слабка спроможність держави створили проблеми з регуляторним середовищем і співпрацею між державою та громадянським суспільством. Незважаючи на постійний тиск з боку НУО, законодавча база, в якій вони діяли, залишалася вкрай несприятливою – однією з найгірших у регіоні СНД.

Представники громадянського суспільства скаржилися, що реєстрація громадської організації займає більше часу, ніж бізнесу.

Під час президентства Януковича загальне робоче середовище, можливо, було менш сприятливим, але неоднозначний характер ситуації стає очевидним, коли розглядаються інші виміри відносин між державою та громадянським суспільством. Вибори вже не були вільними та справедливими, прикладом чого стали місцеві вибори восени 2010 року та парламентські вибори восени 2012 року. У цей період громадянське суспільство почало стикатися з певними проблемами. Лише сильна реакція самого громадянського суспільства, посилена зовнішнім тиском, змусила владу відступити, хоча такі інциденти спорадично траплялися. Українська Гельсінська правозахисна спілка повідомила, що умови для громадянського суспільства погіршилися в роки після виборів Януковича. Під час президентства Януковича також погіршилися умови для мирних зібрань. Практика заборони протестів за рішенням суду набула поширення: за президентства Януковича владі вдалося заборонити заплановані акції протесту чи зібрання через рішення суду аж у 89% випадків.

Розгін протестів силою також став звичним явищем. Протести на Євромайдані змінили ситуацію у двох аспектах. По-перше, набагато більше людей, ніж будь-коли раніше, виявили готовність вийти зі своїх домівок, піднятися та приєднатися до інших, щоб змінити ситуацію. По-друге, громадянське суспільство продемонструвало свою здатність якщо не мобілізувати людей на протести, то принаймні забезпечити необхідну логістику та інфраструктуру для протестів і спрямувати енергію протестів у конструктивне русло.

Дослідження на основі аналізу близько 200 українських онлайн-ресурсів показало, що з 21 листопада 2013 року по 23 лютого 2014 року по всій Україні відбулося щонайменше 3950 акцій протесту. Це більше, ніж середньорічний показник за 2010-2012 рр. З цієї кількості лише 365 протестів були проти Євромайдану, а інші були спрямовані безпосередньо на його підтримку. Ці дані свідчать про те, що мобілізаційний потенціал людей, які виступають за демократію та реформи, значно вищий, ніж у людей, які віддають перевагу більш патерналістському менталітету. Більше того, згідно з іншим опитуванням громадської думки, кількість людей, які належали до громадських рухів, більшість з яких створювалися спеціально для задоволення потреб Майдану, зросла більш ніж удвічі з грудня 2013 року (шість відсотків) до лютого 2014 року (14 відсотків). Це незважаючи на те, що більшість протестувальників не були пов'язані з жодними політичними партіями чи організаціями чи рухами громадянського суспільства (70 відсотків) [14].

Масштаби волонтерської активності під час протестів на Євромайдані та після нього були особливо вражаючими. Велика кількість людей різних професій і походження проводили час на Майдані,

допомагаючи прибирати чи готувати їжу, жертвували гроші або приносили їжу, одяг та інші речі, які могли бути потрібні протестувальникам, які живуть на Майдані. Сьогодні ключовими проблемами та ризиками для сталого розвитку громадянського суспільства в Україні нині є: зовнішні загрози територіальній цілісності України, ніким і нічим не спровокована варварська війна авторитарно-кегебіської росії проти демократичної України. Тому, з лютого 2022 року все громадянське суспільство справедливо називати волонтерським: численні організації та рухи перекваліфікувалися на надання допомоги українським військовим, постраждалим, цивільному населенню.

Список посилань:

1. Крисаченко В.С. Консолідаційний потенціал громадянського суспільства в Україні: синергія самоорганізації. *Політологічний вісник: збірник наукових праць* / голов. ред. О. В. Батрименко; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К.: ТОВ «Вадекс», 2021. Вип. 87. С. 162-179.
2. Бортніков В.І. Дискурс парадоксальної політичної участі громадян в розвитку демократії. *Політологічний вісник: збірник наукових праць* / голов. ред. О. В. Батрименко; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К.: ТОВ «Вадекс», 2023. Вип. 90. С. 202-215.
3. Кресіна І. Держава і громадянське суспільство в Україні: проблеми взаємодії. К.: Логос. 2007. 314с.
4. Шайгородський Ю.Ж. Держава і громадянське суспільство: мотиви, практики й суперечності взаємодії. *Політологічний вісник: збірник наукових праць* / голов. ред. О. В. Батрименко; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К.: ТОВ «Вадекс», 2021. Вип. 87. С. 149-161.
5. Федірко І.П., Косілова О.І. Громадянське суспільство і держава: напрями взаємодії. *Політологічний вісник: збірник наукових праць* / голов. ред. О. В. Батрименко; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К.: ТОВ «Вадекс», 2023. Вип. 90. С. 302-312.
6. Paweł Sarnecki, Idea samorządności w strukturze społeczeństwa obywatelskiego, w: Zbigniew Witkowski, Agnieszka Bień-Kacała red., Samorząd w Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku, Toruń 2013, TNOiK, s. 25.
7. Романюк А. Новий інституціоналізм та поняття інституту в політичній науці. *Вісник Львівського університету*. 2006. Вип. 17. С. 88-94. (Серія: філософські науки).

*Мацьона Х. М.,
аспірантка кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ПІД ВПЛИВОМ ІНТЕРНЕТ- ТЕХНОЛОГІЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Актуальність і постановка проблеми. Стрімкий розвиток інформаційних технологій відкрив абсолютно нові способи формування громадської думки та привів до появи раніше невідомих форм її демонстрації через ті самі технології. В Україні також в останні десятиліття розвивалося використання інформаційних технологій у процесі формування громадської думки. При цьому ЗМІ можна вважати традиційними джерелами впливу, у той час як більшість учасників політичного процесу в Україні починає все більше надавати перевагу новим інформаційним технологіям. Варто зазначити, що на сучасному етапі у системі державного управління впливову роль відіграє громадська думка, внаслідок чого міжнародне співтовариство все більше уваги приділяє розвитку демократії та громадянського суспільства. Це зумовлює підвищення значимості громадської думки у політичній сфері та її впливу на політичні процеси і водночас актуальності дослідження, у свою чергу, існуючих в Україні каналів і механізмів впливу громадської думки на органи державної влади та її формування у взаємодії з останніми.

Мета наукового дослідження. Метою дослідження є специфіка формування громадської думки під впливом Інтернет- технологій у сучасній Україні.

Виклад основного матеріалу. Особливу роль у процесі формування громадської думки відіграє Інтернет, який у даний час є не тільки каналом вираження суспільної думки, а й основним інструментом її формування [1]. Розвиток засобів інформаційних технологій у сучасному світі досяг такого рівня, який дозволяє управляти поведінкою та діями великої кількості людей, формувати їхні думки про світ та конкретні факти, події, явища, процеси соціальної дійсності. У більшості випадках інтереси різних політичних сил в Україні не збігаються, і тоді для досягнення своїх цілей вони прагнуть залучити на свій бік громадську думку, застосовуючи для реалізації своїх задумів інформаційні технології [2].

У сучасній Україні використання нових видів ІТ для формування громадської думки є реальністю. Такими методами користуються політичні діячі різних рівнів, у тому числі і найвищого – кандидати на президентський пост держави. Справжній стрибок використання

інформаційних технологій можна спостерігати з приходом до влади Володимира Зеленського. Команда Володимира Зеленського використовувала нетрадиційні ходи у передвиборчій кампанії, а також зробила ставку на використання соцмереж. Соціальні мережі маркують та озвучують проблеми, існуючі у суспільстві, що складає в межах їх аудиторії враження про існування конкретних людей, які сприятимуть вирішенню таких проблем та надаватимуть відповіді на запитання [3]. Це один з ефектів соціальних мереж, що може стати важелем у будь-якій виборчій кампанії. Президентські вибори в Україні у 2019 році внесли в українську політику багато інновацій, у тому числі і можливість активного залучення інформаційних технологій до виборчих перегонів.

Петро Порошенко, діючий на той час президент та головний опонент Зеленського, також почав працювати із соціальними мережами під час президентських виборів 2019 року, особливо з користувачами Facebook. Колишній український президент створив справжню армію «фейсбучних порохоботів», як стверджує Михайло Федоров – діджитал-стратег виборчої кампанії Зеленського. Також є думка, що не всі лідери «пропорошенківських» позицій у Facebook дієво себе показали. Вони могли бути набагато успішнішими, якби мали намір розповісти про помилки Порошенка та їх виправлення. Такий прийом, як посилення акценту на сильних сторонах президента Порошенка суттєво не позначився на формуванні громадської думки [4]. На противагу цьому, Зеленський змінив правила гри, спілкуючись з аудиторією, яка традиційно не ходила на вибори, та побудував кампанію на одержанні миттєвої реакції від соцмереж. Незважаючи на наявність потужного медійного ресурсу у вигляді ефірів телеканалу 1+1, майбутній президент України під час передвиборчої кампанії здійснював активне спілкування з виборцями з використанням соціальних мереж Instagram, Facebook та Telegram [5]. Це створювало у соціумі почуття двостороннього зв'язку, адже Зеленський вже багато років був активним користувачем соціальних мереж, де його профілі були реальними, а не фейковими.

У подальшому Володимир Зеленський активно використовував інформаційні технології у своїй політичній діяльності. Початок повномасштабної війни в Україні довів актуальність цифровізації українського суспільства при отриманні оперативної інформації, що є особливо важливим для країни, яка багато років живе у стані війни, що в минулому році перейшла у нову жорстоку фазу. Українське суспільство і світова спільнота спостерігають війну в Україні в режимі онлайн. Сьогодні поруч йде інформаційна та онлайн-війна – перша війна, яка відображається досконало, документується на різних онлайн-платформах в Інтернеті, яку показують та описують у соцмережах не лише представники української влади, а й тисячі користувачів, що стало можливим завдяки застосуванню Інтернет-технологій.

Висновки. Отже, в Україні в останні десятиліття розвивалося використання мережевих засобів у процесі формування громадської думки. Президентські вибори в Україні у 2019 році внесли в українську політику багато інновацій, у тому числі і можливість активного залучення Інтернет-інструментарію до виборчих перегонів. Використання ІТ загалом припускає вихід України на один шабелі із розвиненими західними партнерами. До того ж у контексті сучасних українських подій Інтернет-технології сьогодні є не лише політичним інструментом, а й однією з мір безпеки всіх мешканців нашої держави, що визначає їх вплив не лише у формуванні, але й у структуризації громадської думки.

Список посилань:

1. Чабаненко М. Інтернет-ЗМІ як складова частина системи засобів масової інформації України : монографія. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. 183 с.
2. Панченко О. А. Засоби масової комунікації як платформа державної інформаційної політики. Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне фахове видання. 2020. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua>.
3. Information Technology for the 21st Century. URL: <https://www.researchgate.net>.
4. Май М. Медіа-політика в інформаційному суспільстві / Манфред Май; [пер. з нім. В. Климченко та В. Олійник]; за ред. В. Іванова. К.: Академія Української Преси, Центр Вільної Преси, 2017. 286 с.
5. Стефанчук У. Інформаційні технології та їхній вплив на формування громадської думки в Україні. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua>.

СЕКЦІЯ 2

«ВІДТІК МІЗКІВ» ЯК НАЦІОНАЛЬНА ГУМАНІТАРНА ПРОБЛЕМА

*Неліна Д.В.,
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

«ВІДТІК МІЗКІВ» ЯК ЗАГРОЗА ЧИ ВИКЛИК НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ?

Міграція має різноманітні соціально-економічні наслідки, які можуть бути як позитивними, так і негативними. Це складний і багатогранний процес, який впливає на різні сфери життя суспільства.

Позитивні наслідки міграції, зокрема фінансові трансферти мігрантів, можуть стимулювати економічний розвиток та сприяти збільшенню національного доходу. Грошові перекази мігрантів можуть підвищити рівень життя населення та сприяти розвитку економіки через зростання обсягів споживання та інвестицій.

Проте, разом з цим міграція також може породжувати ризики у медико-демографічній та соціально-економічній сферах, адаптаційні труднощі мігрантів та інші аспекти, які можуть створювати напругу в суспільстві.

Для ефективного управління міграційними процесами важливо враховувати різноманітність цих наслідків і приймати відповідні заходи для забезпечення позитивних впливів міграції та зменшення негативних наслідків. Це може включати розвиток політики, спрямованої на інтеграцію мігрантів, забезпечення їхнього доступу до освіти, охорони здоров'я та ринку праці, а також міжнародне співробітництво у сфері міграції.

Значний внесок у розуміння зв'язку між міграцією та безпекою здійснив Майрон Вайнер, показавши, що цей процес може мати вплив як на внутрішню стабільність країни, так і на міжнародну безпеку. Він вказав на те, що міграція не тільки призводить до припливу іноземців, але й може викликати відтік власних громадян, що, в свою чергу, може впливати на безпеку країни.

Розглядаючи вплив міграції на безпеку через політичний, правовий, соціально-економічний і культурний аспекти, М. Вайнер враховував різноманітні виміри цього процесу. Політичні наслідки можуть включати зміни у політичному ландшафті, включення мігрантів у політичні процеси та конфлікти через політичні переконання. Правові аспекти можуть

включати питання щодо законодавства щодо міграції, права мігрантів та їхніх правових статусів. Соціально-економічні наслідки міграції можуть включати ефекти на ринок праці, включення мігрантів у соціальні системи та вплив на економічний розвиток. Культурні аспекти можуть стосуватися змін у культурному середовищі, взаєморозуміння між різними культурами та конфліктів через культурні розбіжності [1]. Розглядаючи міграцію у всій її складності крізь призму цих аспектів, Вайнер підкреслив важливість вивчення та розуміння цього процесу для забезпечення безпеки як на національному, так і на міжнародному рівні.

Міграційні кризи можуть виникати з різних причин, таких як конфлікти, війни, економічні кризи, екологічні катастрофи та інші небезпечні обставини. Ці кризи спровоковані масовими неконтрольованими переміщеннями людей, які шукають безпеку та кращі умови життя.

З початку XXI століття багато міграційних криз були пов'язані з війнами і конфліктами, які привели до масового виїзду людей зі своїх країн. Наприклад, конфлікти в Афганістані, Іраку, Лівії, Південному Судані, Сомалі, Сирії та інших регіонах призвели до великих міграційних потоків.

Однією з останніх і найбільш актуальних міграційних криз є криза, спричинена російсько-українською війною, особливо з широкомасштабним вторгненням у 2022 році. Ця війна змусила велику кількість українців шукати притулку за кордоном, переважно в Європі. Ця криза стала однією з найбільших міграційних криз після Другої світової війни через обсяги переміщення людей.

Міграційні кризи ставлять виклики перед країнами та міжнародним співтовариством щодо забезпечення безпеки, гуманітарної допомоги та співпраці для вирішення проблеми.

Ситуація з національною безпекою в Україні під час війни з росією справді є складною та напруженою. Крім очевидних втрат людей та матеріальних ресурсів через військові дії, існує також серйозний вплив на людський капітал та демографічну ситуацію в країні.

Масова міграція українців внаслідок війни призводить до стрімкої втрати людського капіталу. Велика кількість освічених, кваліфікованих фахівців покидає країну в пошуках безпеки та кращого майбутнього за кордоном. Це може призвести до дефіциту кваліфікованої робочої сили та зниження конкурентоспроможності економіки України у майбутньому.

Повернення українців з-за кордону в Україну може стати важливим аспектом демографічної ситуації. Проте, це також може створити додатковий тиск на соціальну та економічну інфраструктуру країни, особливо у зоні, що найбільше постраждала від воєнних дій.

Рішення про зупинення допомоги українським біженцям у європейських державах може вплинути на повернення деяких українців

назад в Україну. Однак, це також може створити проблеми для тих, хто повернеться, враховуючи навантаження на вже напружену ситуацію в країні.

Найбільшими загрозами для національної безпеки в контексті втрати людського капіталу є такі як:

- фізичні втрати та каліцтва серед людей активного трудового віку. Це призводить до значного зниження потенціалу розвитку економіки, оскільки ця група зазвичай є основним джерелом робочої сили та інновацій;

- втрати економічно активного та працездатного населення, які мігрували як біженці. Це призводить до втрати потенціалу для економічного розвитку країни, а також до втрати соціокультурного та інтелектуального капіталу;

- смертність та травмування дітей, що призводить до інвалідності. Це не лише людська трагедія, а й втрата майбутнього країни. Діти – це майбутній розвиток та стабільність країни, і будь-які втрати серед них можуть мати серйозні наслідки для суспільства.

«Відтік мозків» – це імміграція з країни кваліфікованих фахівців, інтелектуальної еліти, рішучих та активних громадян. Це призводить до втрати інноваційного потенціалу країни, що призводить до погіршення умов для соціального та економічного розвитку. Ці загрози підкреслюють необхідність прийняття комплексних заходів для зменшення втрат людського капіталу та забезпечення національної безпеки.

Загалом, ситуація в Україні вимагає комплексного підходу та розробки стратегій, спрямованих на забезпечення національної безпеки, відновлення людського капіталу та розвитку демографічного потенціалу країни.

Список посилань:

1. Weiner M. The Global Migration crisis: Challenge to state and Human Rights / M. Weiner. New York, 1995.

Vitalii Turenko,
*D.Sc. (Philosophy), Associate Professor,
Faculty of Philosophy,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine*

FROM “BRAIN DRAIN” FOR UKRAINE: BETWEEN STATISTICS AND TASKS

Amidst the conflict, thousands of individuals fled Ukraine, seeking refuge in European and other nations. According to UN figures as of September 7, 2022, the number of Ukrainian refugees surpassed 11.16 million, with nearly 36% receiving temporary asylum in Europe [Ukraine Refugee, 2023]. Concurrently, data from the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees from February 28, 2022, to August 30, 2022, indicated that almost 5.3 million people had returned to Ukraine [Overview, 2022].

Human potential, a crucial driver of a nation's economic growth, is primarily assessed at the macroeconomic level. The Human Development Index (HDI) serves as a significant indicator, incorporating three vital components: average life expectancy, education level, and economic standard of living (measured by GDP per capita at purchasing power parity in US dollars). Losses in human potential due to migration, mortality, disability, and internal displacement, alongside infrastructure destruction, result in a decline in GDP per capita. In 2021, this stood at \$4,835.6 USD according to the World Bank (GDP). Ukrainian State Statistics Service data revealed a 37.2% decrease in real GDP in the second quarter of 2022 compared to the same period in 2021 [State Statistics, 2021].

Addressing brain drain specifically, over 60,000 foreign students had left Ukraine since the conflict's onset [Shatska, 2022]. Additionally, as of May 2022, a notable proportion of National Academy of Sciences of Ukraine scientists—approximately 10%, or around 1,900 individuals—had relocated to other countries [Zvit, 2023]. Regarding higher education institutions under the Ministry of Education and Science, the situation for teaching staff as of October 2022 [See: Informational and Analytical, 2022].

As evident, approximately 10% of employees from higher education institutions relocated abroad, while an equivalent percentage of highly skilled specialists opted to remain within Ukraine but changed their place of residence. This form of migration primarily impacts Ukrainian society, the nation from which migrants originate, rather than the host society. The consequences, particularly social ramifications, are most pronounced.

From an economic perspective, emigration can be viewed from two angles. On one hand, it diminishes labor market supply, potentially opening up opportunities for remaining individuals to secure desired employment and

wages. This could be beneficial in light of high unemployment rates and the departure of low-skilled workers. On the other hand, intellectual emigration erodes the scientific and technical prowess of the nation, impeding scientific and socioeconomic progress. Furthermore, the state loses the chance to recoup its investment in the education and training of emigrants [Roschina, 2017].

It's worth noting that before their forced departure, the majority of respondents worked across various sectors, with 11% specifically employed in education. While most respondents (87%) express a desire to return to Ukraine, only 13% plan to do so in the near future, and education isn't the primary reason for their return. Instead, 63% intend to stay in their current host countries, with 70% undecided about their return timeline [Displacement, 2022].

Despite challenges, there's a potential silver lining in the temporary brain drain. Exposure to diverse cultural environments and engagement in foreign education systems can yield significant benefits for individuals and the country at large in the future. Ukrainian students and teachers abroad serve as unofficial ambassadors for their institutions, fostering positive relationships between universities. Initiatives like the "KNU-ambassador" project exemplify this exchange of ideas and collaboration [Bugrov, 2022].

In the long run, a local brain drain may occur, where individuals pursue education or professional experience abroad before returning home to enhance their professional standing. Proponents of the brain drain concept argue that this form of labor migration may become a future priority due to its benefits. These include expanded possibilities for remote work, simplified procedures for connecting job seekers with employers, indirect stimulation of domestic economies through spending in the host country, and accelerated networking processes.

Hence, the potential benefits of a "virtual brain drain" over physical emigration appear to be limited. While remote work allows individuals to contribute from afar, the primary beneficiaries are often employers who gain access to the intellectual output without the accompanying physical presence. In this sense, the phenomenon of brain drain has evolved into a form of informational colonialism. Where traditional colonies supplied raw materials and purchased finished products, nations with weaker economies now export the skills and expertise of their best professionals to more developed countries, essentially trading access to their intellectual products.

This dynamic has had significant implications. After a year, more than half of the educational objectives set forth were left unmet [Higher Education, 2023]. This underscores the challenges posed by brain drain, particularly in the context of informational colonialism, where the intellectual capital of nations is leveraged for the benefit of more powerful economies.

In conclusion, the regulation of academic migration, transitioning from "brain drain" to "brain gain," requires a specialized focus within public and social policy. This involves employing a comprehensive approach that integrates

administrative, legal, and economic methods. Effective management necessitates an interdisciplinary perspective, drawing from various research fields, including sociology and psychology.

To enact efficient management, it's crucial to engage specialists and experts in social and international politics, education, and science. Draft laws should be developed in Ukraine to implement remigration policies, particularly focusing on facilitating "brain gain." Additionally, the international community plays a significant role in regulating this process. Numerous international agreements, endorsed under the auspices of the UN, address issues related to international labor migration and the potential for re-emigration. Collaboration at the international level is essential for fostering an environment conducive to productive academic migration and ensuring equitable outcomes for all involved parties.

References:

1. Bugrov V (2022) Zvit Rektora Kiyivskogo natsionalnogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka za 2022 rik. Available in: <https://www.univ.kiev.ua/pdfs/zvit/zvit-rektora-2022.pdf>. Accessed on: March 19, 2024.
2. Displacement patterns, protection risks and needs of refugees from Ukraine regional protection analysis 1. Available in: <https://reliefweb.int/attachments/303c55b5-2a90-45a1-bbb4-2af67f7e1e68/20221014%20Displacement%20Patterns%2C%20Protection%20Risks%20and%20Needs%20of%20Refugees%20from%20Ukraine.pdf>. Accessed on: March 17, 2024.
3. Higher education in Ukraine (2023) Higher education in Ukraine: changes due to the war: an analytical report, Ed. E. Nikolaev, H. Riy, I. Shemelynets. Kyiv: Borys Grinchenko Kyiv University. Available in: <https://osvitanalityka.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/HigherEd-in-Times-of-War.pdf>. Accessed on: March 10, 2024.
4. Informational and analytical certificate on the possibilities of the subjects of scientific and scientific and technical activities of institutions of higher education scientific institutions of their professional activities in the conditions of martial law, including the scientific activities of young scientists. Available in <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno-analitychni/2022/10/12/Inform-analit.dov.pro.mozhl.provadh.subyekt.nauk.diyal.ZVO.12.10.2022.pdf>. Accessed on: March 23, 2024.
5. Overview of the current state of education and science in Ukraine in terms of 60kraine aggression (as of August 15 –September 03, 2022), Ministry of education and science of Ukraine. Available in: <https://drive.google.com/file/d/1YQ6E81pexxrIQv2B0qNYX3zMEBosrZdm/view>. Accessed on: March 29, 2024.

6. Roschina NV (2017) Peculiarities of migration processes in modern economic conditions, *Economy and the state*, No 1. Available in: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2017/9.pdf. Accessed on: March 26, 2024.
7. Shatska Z Ya (2022) Adaptation of higher education institutions of Ukraine to the conditions of war, *Materials of the 4th International Scientific and Practical Conference “Problems of Integration of Education, Science and Business in the Conditions of Globalization”*: abstracts of reports, Kyiv, 7 October 2022. Kyiv: KNUTD. Available in https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/20211/1/PIONBUG_2022_P053-054.pdf. Accessed on: March 23, 2024.
8. State Statistics Service of Ukraine (2022) September 8. Available in: <https://www.ukrstat.gov.ua/>. Accessed on: March 28, 2024.
9. Ukraine Refugee Situation. Operational data portal. Available in: <https://data.unhcr.org/en/situations/61kraine>. Accessed on: March 17, 2024.
10. Zvit (2023) Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2022. Available in https://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/2023/04/Zvit_NASU_2022.pdf Accessed on: March 10, 2024.

*Хилько М. І.,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

АКАДЕМІЧНА МІГРАЦІЯ З УКРАЇНИ: ЗАГРОЗИ ТА ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ

Регульована інтелектуальна міграція, тобто переміщення висококваліфікованих працівників загалом може відігравати позитивну роль у житті країн і народів, у зростанні їх науково-технічного, соціального й інтелектуального потенціалу. Однак, нерегульована академічна міграція, темпи її зростання здатні викликати серйозні загрози для країни-донора.

Росія, розв'язавши у лютому 2022 року нічим не спровоковану широкомасштабну варварську війну проти України, спричинила вражаючі масштаби міграційних потоків з України (десь 7-8 млн. громадян), що суттєво вплинула на економічну, демографічну, гуманітарну і безпекову сфери життєдіяльності. Втрата такої кількості соціального капіталу й її складової частини, відомої як «відтоку мізків», тобто виїзд високоосвічених мігрантів – викладачів, вчених, студентів, лікарів, IT-працівників тощо. Безперечно, це посилює позиції країн-рецепієнтів, оскільки відбувається «приріст мізків», але в нашому випадку - послаблює нашу позицію, оскільки відбувається «розтрата мізків», суттєве викривлення міграції, неадекватний «обмін мізками». Все це потребує державного регулювання міграційних процесів, про що настійно рекомендують такі дослідники міграційних процесів як: Т. Васильців Я. Волоско, В. Бідак, М. Біль, Л. Дідківська, О. Дубовой, І. Ключковська, В. Костенко, О. Левицька, Е. Лібанова, О. Малиновська, О. Мульська, Л. Пал, О.Пуригіна, О. Риндзак, М. Романюк, Н. Рущичин, Я. Садова, О. Шапоренко та ін..

Дослідник Д.Товмаш, на шаш погляд, досить ретельно згрупував наступні **потенційні загрози** нерегульованої інтелектуальної міграції:

- «*відтік мізків*»: втрата висококваліфікованих і освічених кадрів для їхніх країн, що може призвести до зменшення людського капіталу та економічного зростання;

- *втрата інновацій та передачі знань*: висококваліфіковані та освічені кадри можуть забрати свої знання та досвід, мігруючи до іншої країни;

- *негативний вплив на охорону здоров'я та освіту:* відтік висококваліфікованих та освічених кадрів може стати результатом дефіциту лікарів, медсестер, вчителів та інших фахівців;

- *соціальні деструктивні наслідки:* роз'єднання сімей і громад, втрата соціальних зв'язків, напруження і соціо-культурні конфлікти у стосунках між приймаючою країною та країною походження;

- *політична нестабільність:* втрата висококваліфікованих і освічених кадрів може мати негативні наслідки ефекту для політичної ситуації і державного управління;

- *економічна нестабільність:* скорочення темпів економічного зростання в країні походження, тоді як інтелектуальне марнотратство та експлуатація висококваліфікованих і освічених іммігрантів у приймаючій країні може призвести до економічної нерівності та нестабільності;

- *регуляторні бар'єри:* дефіцит інтелектуальних ресурсів у певних регіонах чи країнах внаслідок встановлення надмірних регуляторних бар'єрів які перешкоджають вільному пересуванню висококваліфікованих та освічених кадрів;

- *обмежений доступ до міжнародних інтелектуальних ресурсів:* надмірні обмеження на інтелектуальну міграцію можуть обмежити доступ до міжнародних інтелектуальних ресурсів, що впливатиме на дефіцит кваліфікованих кадрів у певних секторах або галузях і скоротити потенціал економічного зростання та інновацій;

- *концентрація інтелектуальних ресурсів:* може створити конкурентну перевагу для цих регіонів або країн і мати негативний вплив на інші, ще більше поглибити глобальний і економічний дисбаланс;

- *етичні проблеми:* експлуатація висококваліфікованих і освічених іммігрантів у країні перебування може призвести до порушення прав людини, неповна зайнятість або безробіття висококваліфікованих та освічених іммігрантів у приймаючих країнах [1, с.197-199].

Дослідники О. Мульска та У. Іванюк головними ризиками та загрозами для України вважають економічні, демографічні, соціальні та безпекові чинники:

- неконтрольовані трудові й освітні міграційні потоки, інтенсифікація яких має негативні наслідки для ринку праці, сфери виробництва, національної та економічної безпеки, кредитного ринку та ринку інвестиційного капіталу;

- збільшення бюджетного навантаження, зменшення внутрішнього споживчого попиту, низький рівень розвитку людського потенціалу;

- перебування значної частини мігрантів у сфері тіньового або напівтіньового ринку праці; збільшення дисбалансів регіональних ринків праці, зростання фінансової залежності економіки від міграційних трансферів, спад виробництва, можливе зростання інфляції, зменшення обсягів ВВП;

- зменшення привабливості сфери освіти, девальвація вищої освіти, зниження конкурентності освітньої системи;
- зникнення середнього класу, збільшення рівня бідності населення, поширення соціального сирітства, дискантних та мультинаціональних сімей;
- втрата національної й громадянської ідентичності; зниження стійкості інтелектуально-кадрової безпеки;
- суспільно-політична нестабільність, посилення криміногенної ситуації;
- послаблення резилентності демографічної сфери територій, тобто зменшення чисельності населення, зокрема частки молоді, скорочення обсягів трудових ресурсів та висококваліфікованих фахівців, що поглиблює демографічну кризу [2, с. 43; 3, с. 120].

Ключовим моментом у всіх визначеннях державного регулювання міграційних процесів, на думку О.Шапоренко, є правильний вибір методичного інструментарію, тобто сукупність прийомів і способів впливу на міграційну поведінку, здійснюваних з допомогою використання взаємопов'язаних систем законодавчого, економічного та організаційного характеру.

Так, *законодавче* регулювання міграції є регламентацію відносин між суб'єктами міграції та органами державного управління і включає розробку законів, постанов уряду та інших державних органів, різного роду дозволу, обмеження, заборони, а також ліцензування і квотування.

Економічне регулювання міграційних процесів реалізується через систему податкових та грошово-кредитних механізмів, бюджетного фінансування, інвестиційної політики, системи оплати праці. Спрямованість такого регулювання визначається головним чином сформованою конкретною міграційною ситуацією, необхідністю розв'язання проблем, що склалися на ринку праці. Обмежувальні економічні заходи покликані стримувати неефективні міграційні потоки, в тому числі знижувати масштаби виїзду робочої сили, затребуваною на національному ринку праці; максимально обмежувати незаконну зайнятість мігрантів.

Організаційні методи включають: моніторинг, аналіз і облік міграційних процесів, інформаційне забезпечення органів державного управління та інших суб'єктів міграційного процесу, які здійснюють реалізацію заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру у сфері міграції населення; міжнародне співробітництво, а також розробку державних програм з розвитку міграційних процесів. Водночас з урахуванням специфіки процесу зовнішньої міграції, на наш погляд, інформаційний напрям є одним з важливих, бо дає змогу найбільш ефективно проводити роботу з профілактики незаконній міграції [4, с. 254-255].

Вивчення теоретичних основ міграції населення дозволило дослідникам виділити ключові принципи державного регулювання

зовнішньої міграції, а саме: цілеспрямованість; комплексність; системність; ефективність; баланс інтересів.

Так, принцип *цілеспрямованості* в державному регулюванні зовнішньої міграції означає вибір пріоритетів регулювання зовнішньої міграції на коротко-, середньо- і довгостроковий періоди, з огляду на загальну стратегію соціально-економічного розвитку країни та передбачає розробку системи цілей і завдань регулювання міграції населення з усієї сукупності потоків.

Застосування принципу *комплексності* зумовлено масштабністю і складністю процесу, тісною залежністю між міграцією населення та соціально-економічним розвитком. Це означає, що в нових умовах господарювання розробка інструментів державного регулювання міграційних процесів неможлива без ув'язки тенденцій, що склалися у сфері зайнятості населення, на національному ринку праці та обліку стану міжнародної системи поділу праці.

Принцип *системності* орієнтує на розгляд міграційної політики як складової частини більшої системи – соціально-економічної політики та на зв'язок з іншими її компонентами. Необхідність застосування даного принципу під час регулювання процесів міграції населення зумовлена тим, що в сучасних умовах визначення перспектив розвитку процесів міграції має здійснюватися з урахуванням їх взаємозалежності з іншими процесами, що відбуваються в країні (демографічними, економічними, соціальними, політичними та іншими).

Реалізація принципу *ефективності* означає визначення пріоритетів розвитку зовнішньої міграції населення, що забезпечують досягнення поставленої мети з найбільшим економічним ефектом за мінімальних фінансових витратах і соціальних витратах.

У зв'язку з тим, що під час розвитку процесів зовнішньої міграції інтереси особистості, суспільства і держави не завжди збігаються, дотримання принципу сприятиме знаходженню консенсусу між усіма суб'єктами процесу (органами державної влади, що займаються питаннями регулювання зовнішньої міграції, українськими *балансу інтересів* трудовими мігрантами, іноземної робочої силою, вітчизняними роботодавцями, фірмами, що займаються працевлаштуванням за кордоном, іншими економічними агентами) в частині стратегічних цілей і пріоритетів розвитку процесів трудової міграції, механізмів їх практичної реалізації з огляду на пріоритети конкретного етапу економічного розвитку країни. Реалізація даного принципу також допоможе забезпечити погодженість державних, обласних і місцевих інтересів під час реалізації інструментів регулювання процесів міграції населення [4, с. 256].

Беручи до уваги світовий досвід протидії нерегульованій міграції, Д. Товмаш виділяє декілька стратегій регулювання інтелектуальної міграції загалом [див.: 1, с. 200-201] і наводить можливі і бажані приклади

політик і програм, спрямованих на утримання кваліфікованих і освічених кадрів на Україні, зокрема. Серед них є наступні:

Освіта та професійна підготовка: забезпечення доступу до якісної освіти та можливостей навчання через стипендії, фінансування досліджень і розробок, а також підтримку підприємництва та інновацій.

Можливості для розвитку кар'єри: створення можливостей для розвитку кар'єри, таких як стажування, програми наставництва та навчання лідерству.

Економічні стимули: надання економічних стимулів, таких як податкові пільги, субсидії та інвестиційні можливості.

Підтримка сімей: надання підтримки сім'ям, наприклад, послуги з догляду за дітьми та людьми похилого віку спроможне збалансувати роботу та особисте життя кваліфікованим і освіченим кадрам і зменшити ймовірність їх виїзду з рідної країни.

Культурні та соціальні можливості: надання можливостей для культурного та соціального обміну, що впроваджуватимуться через такі заходи налагодження контактів, як фестивалі, конференції, створюючи відчуття спільноти та приналежності [1, с. 201].

Отже неврегульована академічна міграція з України несе потенційні й реальні загрози. Для їх подолання потрібна ефективна державна міграційна політика, яка б охоплювала широкий спектр стимулів і умов економічного, соціального, демографічного і безпекового спрямування, які б враховували та погоджували інтереси індивідуальних, сімейних, групових і громадських; локальних і регіональних рівнів тощо.

Список посилань:

1. Товмаш Д.А. Потенційні та реальні загрози неврегульованої інтелектуальної міграції. *Розвиток громадянського суспільства в умовах воєнного часу: Збірник матеріалів та доповідей Всеукраїнської науково-практичної Конференції* (м. Київ, 22 квітня 2023 р.) Ред. кол. А.Є. Конверський (голова), О.В. Батрименко, Ф.П. Власенко, [та ін.]. Київ: ВАДЕКС, 2023. 216 с.
2. Мульська О.П., Іванюк У.В. Міграційні ризики як детермінанти посилення соціальної вразливості населення. *Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics»*. №34 (2022). С. 68-74. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V34\(2022\)-10](https://doi.org/10.31521/modecon.V34(2022)-10).
3. Мульська О. П. Міграційні процеси& економічне зростання: теорія каузальності та практика ефективного управління: монографія. Державна установа «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долінського НАН України». Львів, 2022. 472 с.
4. Шапоренко О.І. Державна міграційна політика: шляхи регулювання та принципи. *Право та державне управління*. 2019. № 2 (35). Т. 2. С. 252-257. DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2-2.36>.

*Бегаль О.М.,
кандидат філософських наук
м. Київ, Україна*

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

Значну роль у розвитку соціологічних досліджень мігрантських процесів здійснили У. Томас та Ф. Знанецький, опублікувавши свою працю «Польський селянин у Європі та Америці» у 1918 році. Цим самим вони зробили значний внесок у розуміння життя та проблем мігрантів. Їхні спостереження та аналіз стали фундаментом для подальших досліджень у цій області.

Джордж Ліндберг також зробив важливий внесок, досліджуючи соціальні мережі шведських мігрантів у США у 1930 році. Його робота допомогла краще зрозуміти способи, якими мігранти зберігають зв'язки із своєю культурою та спільнотою у новому середовищі.

Автоетнографічне дослідження Л. Адаміка, американця словенського походження, також має велике значення. Його робота, опублікована у 1932 році, надала важливий погляд на життя мігрантів зсередини, що дозволило краще зрозуміти їхні проблеми, потреби та перспективи.

У. Фойт, зробивши етнографічне дослідження італійської спільноти в Чикаго у 1943 році, також здійснив великий внесок у розуміння структури та функціонування мігрантських спільнот. Його праця «Суспільство на перехресті вулиць» стала класичною у галузі соціології міграції.

Ці дослідження збагатили розуміння міграційних процесів та динаміки мігрантських спільнот і відіграли важливу роль у формуванні сучасної соціології міграції.

Р. Парк, який був одним з головних представників Чиказької школи соціології, теж зробив великий внесок у вивчення спільнот мігрантів. Він був відомий своїм підходом до вивчення соціальних явищ через призму простору та місцевості. У своїх дослідженнях Парк підкреслював, що спільнота мігрантів – це не лише збірність людей, але й система інститутів, яка визначає їхні взаємовідносини та соціальну структуру. Він вважав, що саме інститути є вирішальним фактором, що відрізняє спільноту від інших соціальних утворень. Цей підхід дозволив Парку та іншим дослідникам Чиказької школи краще розуміти внутрішню динаміку та особливості мігрантських спільнот. Такий підхід вивчення спільнот мігрантів став ключовим у розвитку соціології міграції та сприяв розумінню того, як міграційні процеси впливають на формування соціальних структур та ідентичності у новому середовищі [5].

Чиказька школа соціології, зокрема Р. Парк та інші представники, дійсно вважали просторовий вимір функціонування спільнот як визначальний фактор. Їхня теорія соціальної екології міста намагалася описати, як різні соціальні групи і спільноти організовуються та взаємодіють у міському середовищі.

Мігрантські гетто, або анклав, є одним із яскравих прикладів таких «природних зон», де мігрантські спільноти можуть концентруватися у великих містах. Р. Парк і його колеги досліджували локалізацію цих спільнот і вивчали, як вони структуруються через різноманітні інституції, що організовують їхнє життя.

Ці інституції можуть мати матеріальний вияв у вигляді розташованих у просторі осередків взаємодії мігрантів, таких як заклади харчування, клуби, релігійні установи, громадські організації, об'єднання сусідів та інші місця, де вони можуть спілкуватися, проводити час та підтримувати свої традиції та культурні практики.

Ці осередки взаємодії створюють контекст для формування та збереження мігрантської ідентичності, а також взаємовпливу між мігрантами та місцевими жителями.

Таке вивчення акцентувало увагу на тому, що спільноти мігрантів можуть суттєво відрізнятися за рівнем автономності та ефективності. Дана різниця суттєвим чином впливає на їхню інтеграцію в приймаюче суспільство та взаємовідносини з ним.

Мігрантські спільноти, які мають розвинені інститути, що задовольняють різноманітні потреби мешканців (від економічних до соціокультурних), можуть бути автономними. Вони також можуть існувати самостійно від приймаючого суспільства. У таких спільнотах мігранти можуть забезпечити собі майже всі потреби в межах власної групи, що може включати освіту, медичний догляд, підприємництво тощо.

Натомість, мігрантські спільноти з обмеженим рівнем доступу до інститутів та ресурсів можуть стикатися з більшими труднощами у задоволенні своїх потреб. Це може привести до виходу мігрантів у світ приймаючого суспільства, щоб знайти роботу або інші можливості для задоволення своїх потреб. У таких випадках, спільноти можуть мати обмежений вплив на приймаюче суспільство, а взаємодія між мігрантами та приймаючою країною може бути складнішою.

Р. Парк показав, що інтегровані та ефективні спільноти мігрантів мають менший рівень соціальної дезорганізації. Це може бути пов'язано з кращою організацією та соціальною підтримкою у таких спільнотах, які сприяють стабільності та добробуту мешканців [5].

Праці Дж. Коулмена в контексті соціального капіталу внесли великий вклад у розуміння функціонування спільнот мігрантів. Він визначив різні форми соціального капіталу, які включають зобов'язання і очікування, інформаційні канали та норми [1].

Однією з істотних характеристик спільноти, що впливає на рівень соціального капіталу, є «щільність» та «герметичність» системи зв'язків. Це означає, що чим більш згуртованою та замкненою є спільнота, тим вище її рівень соціального капіталу, оскільки це сприяє залученню ресурсів та підтримці між її членами.

Одним із прикладів капіталогенеруючого характеру релігійних організацій є недільні зустрічі румунських будівельників у США в локальній православній церкві. Ці зустрічі не лише сприяють духовному зростанню та спілкуванню, а й створюють можливості для обміну інформацією, підтримки та розвитку міжособистісних зв'язків, що є важливим елементом соціального капіталу спільноти мігрантів.

У статті А. Портеса та Дж. Сенсенбренера «Вкоріненість та міграція: нотатки щодо соціальних чинників економічної дії» (1993 р.) висвітлюються важливі аспекти впливу соціального капіталу на досвід міграції та інтеграції мігрантів у новому середовищі [6].

В ній обґрунтовується закон обмеженої солідарності, який відображає динаміку відносин між мігрантськими групами та приймаючим суспільством. За цим законом, чим більше відрізняється мігрантська група за фенотипом або культурними характеристиками від більшості приймаючого суспільства, тим сильніші упередження та дискримінаційні бар'єри вони відчувають, а також тим більша групова солідарність та обсяг соціального капіталу, що базується на цій солідарності.

Теорія А. Портеса також розглядає вплив дискримінації на функціонування мігрантських спільнот та їхню індивідуальну поведінку. Автор виділяє три типи ресурсів, якими можуть користуватися мігрантські спільноти: державні програми приймаючих країн, відносно позитивне ставлення приймаючого суспільства та згуртованість самої спільноти мігрантів. Ці ресурси можуть впливати на їхню соціальну інтеграцію та успішність у новому середовищі [6].

Обсяг соціального капіталу мігрантської спільноти визначається рівнем зовнішньої дискримінації та доступними економічними можливостями за її межами. Це означає, що збільшення дискримінації може змусити мігрантів шукати підтримку власної спільноти, що може призвести до збільшення її соціального капіталу, одночасно зменшуючи їхню залежність від приймаючого суспільства.

Утворення міграційного потоку теоретично здійснюється як синтез соціального капіталу та міграційних мереж. Останні, у свою чергу, являють собою цілий існуючих міжособистісних відносин між «новими» мігрантами та «старими» мігрантами, тобто діаспорою та резидентами приймаючих країн. Це сприяє формуванню «міграційного ланцюга», де мігранти виїжджають до осіб, які вже перебувають в приймаючій країні, зазвичай до знайомих або членів родини. Пізніше, самі мігранти, вже перебуваючи в новому соціальному, культурному та інституційному

оточенні, організовують своє життя, знаходять роботу, здобувають необхідну інформацію та розширюють свою соціальну мережу.

Ці міграційні мережі мають великий вплив на вибір країни міграції. При наявності розвинутої мережі зв'язків, мігранти можуть отримати підтримку та інформацію щодо адаптації у новому середовищі, що зробить їх переїзд більш успішним та менш ризикованим і травматичним (ментально, фінансово та ін). Таким чином, міграційні мережі сприяють формуванню та направленню міграційних потоків.

Отже, необхідно підтримувати зв'язки з діаспорою не тільки на особистісному рівні, а й на рівні громад, соціальних груп та й на державному рівні. Адже як показав сучасний досвід України це стає ефективним не тільки у якості прихистку для вимушених мігрантів, а й для репрезентацій та підтримки держави у світі, коли діаспора стає активним голосом у світі, який говорить зрозуміло для приймаючого суспільства, зокрема це потужна українська діаспора у США, Канаді та інших країнах у світі.

Список посилань:

1. Coleman J. Social Capital in the Creation of Human Capital. The American Journal of Sociology, 1988. Vol. 94. Pp. 95-120.
2. Gans H. Second Generation Decline: Scenarios for the Economic and Ethnic Futures of the Post – 1965. American Immigrants, Ethnic and Racial Studies, 1992. Vol. 15(2). Pp. 173-192.
3. Granovetter M. S. The Strength of Weak Ties. The American Journal of Sociology, 1973. Vol. 78, No. 6, pp. 1360-1380.
4. Lancee B. Immigrant Performance in the Labour Market: Bonding and Bridging Social Capital. Series: IMISCOE Research. Amsterdam University Press, 2012. 192 p.
5. Park R. (1928) Human Migration and the Marginal Man. American Journal of Sociology. Vol. 33. Pp. 881-893.
6. Portes A., Sensenbrenner J. Embeddedness and immigration: Notes on the social determinants of economic action. American Journal of Sociology, 1993. Vol. 98. Pp. 1320-1350.

Вакуленко О.Л.,
*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної психології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Проскурня А.С.,
*кандидат психологічних наук, асистент
кафедри психодіагностики
та клінічної психології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ АКАДЕМІЧНОЇ МІГРАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Проблема академічної міграції є чи не найбільш актуальною в новочасній Україні. З метою вирішення цієї проблеми наразі впроваджується проєкт «Удосконалення практик соціального партнерства і толерантності задля протидії академічній міграції з України».

Статистичні дані засвідчують про зростаючу динаміку відтоку інтелектуальної еліти, при чому академічна мобільність студентів є значно масштабнішою, ніж мобільність науковців. Тобто йдеться про ризики, пов'язані вже не з сьогоденням, а з майбутнім. Ми стикаємося з феноменами відтоку мізків (масової міграції висококваліфікованих фахівців), «приросту мізків» (ситуації їхнього припливу до інших країн), а також «розтрати мізків» (неможливості реалізації таких осіб на ринку праці, наслідком чого стають втрата соціального статусу та дезадаптація). Наразі відомо, що 65% українців, які виїхали до країн Євросоюзу, не мають наміру повертатися в Україну, що означає не лише втрату людського ресурсу, необхідного для повоєнної відбудови, а й втрату інтелектуального капіталу. Відтак постають питання, пов'язані з можливостями та засобами протидії «відтоку мізків» з України. якими є суспільно-економічні, психологічні та соціокультурні передумови академічної міграції та її основні тенденції? Яким є зарубіжний досвід управління міграційними процесами і яким чином Україна може ним скористатися? Якою є динаміка процесів академічної міграції української інтелектуальної еліти? І нарешті, що конкретно маємо робити в такій ситуації, які стратегії слід визначити на сьогодні та на майбутнє?.

Щодо практичних заходів, то тут можемо виділити як суто організаційні, так і дослідницькі завдання. До перших належить вдосконалення практики офіційного академічного партнерства (особливо це стосується академічної мобільності студентів). Слід забезпечити максимальне використання позитивного зарубіжного досвіду у нашому освітньому й науковому просторі. А до першорядних дослідницьких завдань належить проведення системних кількісних та якісних досліджень. Саме якісні дослідження мають на меті виявити мотиваційні аспекти академічної міграції. Експертні інтерв'ю з лідерами думок та представниками інтелектуальної еліти можуть виявити найбільш гострі проблеми та окреслити можливі варіанти їх вирішення. Цінний матеріал може бути зібраний також шляхом фокус-групових дискусій, анкетування, використання психодіагностичного інструментарію, контент- та інтент-аналізу. Необхідно визначити та проаналізувати не лише ті негативні тенденції культурного та соціально-економічного розвитку, котрі зумовлені війною, але також більш глибокі соціально-психологічні причини втрати Україною свого інтелектуального капіталу. Отже, йдеться про комплексне багатопланове вивчення передумов, причин та наслідків «відтоку мізків», з подальшим визначенням механізмів збереження українського інтелектуального капіталу та з розробкою обґрунтованих ефективних, дієвих засобів роботи таких механізмів. Позаяк академічна міграція набула загрозливого для України характеру, йдеться про нагальну потребу саме комплексного дослідження практик соціального партнерства, засобів їх інтенсифікації, а також шляхів забезпечення необхідного для роботи науковців психологічного клімату.

Проведені нами глибинні інтерв'ю засвідчили, що не економічні причини (мізерна, у порівнянні зі статками зарубіжних учених, платня), а саме соціально-психологічні обставини є першорядною причиною відтоків мізків з України. Зокрема, це стосується як соціального статусу науковців, так і конкретних локальних умов їх функціонування, особливо в науково-освітніх структурах. Недооцінка інтелектуального потенціалу працівника, нехтування його набутих за кордоном досвідом (як результатом академічної мобільності), інтолерантність, відсутність належної академічної комунікації, поширення практики амікошонства у спілкуванні керівників з підлеглими – усе це принижує гідність науковців і мотивує їх до пошуків більш сприятливого середовища (нагадаємо, що «амі кошон» в перекладі з французької означає «друг свиня»; амікошонство – як зверхнє панібратське чи зневажливе ставлення очільника певних структур до підлеглих – є неприпустимим і ганебним явищем).

Це лише один з мотиваційних аспектів академічної міграції – на перший погляд, не першорядний, однак за матеріалами глибинних інтерв'ю дуже значущий. Можливості повноцінної реалізації інтелектуального потенціалу наших науковців, зокрема на рівні міжнародних проєктів, теж є

важливим при розробці стратегій протидії академічній міграції. Нам належить визначити коло тих питань, пов'язаних з академічною міграцією, які можна вирішувати вже зараз, тут і тепер. Безперечно, до завершення війни важко спрогнозувати, наскільки плідними будуть наші зусилля та чи вдасться забезпечити «притік мізків» в Україну. Однак слід серйозно замислитись над тим, по-перше, куди і, по-друге, навіщо, може повертатися додому наша інтелектуальна еліта.

Список посилань:

1. Вакуленко О. Якісні методи у психології. К.: ТОВ «Видавничий дім АртЕк», 2022, 166 с.
2. Сайт «Укрінформ»: Кількість українців та їх міграція за кордон через війну. [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrainciv-ta-ih-migracia-za-kordon-cerez-vijnu.html>

*Голодний М.І.,
аспірант Київського інституту
сучасної психології та психотерапії
м. Київ, Україна*

ФІЛОСОФІЯ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ

Постановка проблеми. Початок повномасштабного вторгнення росії в Україну спричинив найбільшу вимушену міграцію в Європі з часів Другої світової війни. Близько третини населення були змушені покинути свої домівки та шукати притулку в різних країнах.

За даними Міжнародної організації з міграції, яка працює під егідою ООН понад 1,1 млн. українців повернулись із-за кордону після початку великої війни вже у перший рік. Серед основних причин повернення українців, за даними організації, – сум за домом. При цьому близько 10 млн. українців досі не можуть повернутися до своїх домівок. З них майже 4 млн. залишаються внутрішньо переміщеними особами в Україні, а понад 6 млн. біженців знайшли притулок за кордоном. За оцінками Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) близько 80% з них сподіваються повернутися в Україну, однак лише 14% планують це зробити найближчим часом [1].

Найкращим способом гарантувати повернення українців до дому по завершенню війни буде збереження їх української ідентичності. Адже сильна національна ідентичність згуртовує націю, слугуючи основою для конструктивного політичного діалогу між владою та суспільством.

Мета – дослідити філософію ідентичності українських біженців.

Виклад основного матеріалу. Головна атрибутивна соціокультурна й цивілізаційна характеристика нації – це її ідентичність. У загальному значенні ідентичність є набором цінностей, переконань і символів, які допомагають особистості ідентифікувати себе в навколишньому світі, тобто в суспільному просторі [4, с. 253]. Таким чином, вона сприяє виділенню індивідуума із загальної навколишньої маси та визначенню його внутрішнього «Я» у поєднанні двох тимчасових рамок минулого та майбутнього.

Грунтовні дослідження феномена «ідентичність» містяться в роботах Дж. Міда та Ч. Кулі. Ідентичність розглядалася дослідниками у якості соціальної інтеракції, а точніше як її певна умова та водночас як її результат.

Архаїчність ідентичності корелює з особливою роллю афективних, неусвідомлюваних компонентів, що відрізняють її від самосвідомості. Генезис ідентичності можна пов'язати з дією двох сил: прогресивної та регресивної [5, с. 402]. Історично перша – прогресивна – спрямована на відокремлення людської особистості від природи. Друга реалізує потребу у

належності до культури, її ціннісно-символічного простору, за допомогою чого особистість знаходить певну форму єдності з середовищем.

Національна ідентичність при цьому являє усвідомлену приналежність до нації, національності, яка ґрунтується на стійкому емоційному зв'язку, що виник внаслідок сформованої системи уявлень щодо традицій, культури, мови, політики, а також прийняття групових норм і цінностей. Їй характерні власні засади в конструюванні індивідом своєї тотожності. Вибір національної ідентичності обумовлюють політичні, економічні, соціальні та історичні чинники, вони одночасно роблять цю категорію рухомою [4, с. 254].

Вторгнення росії в Україну мало значний вплив на національну ідентичність українців. З одного боку вторгнення посилило вагомість національної ідентичності та змінило її значення для багатьох українців. Значно зросла громадянська прив'язаність українців, що були представниками різних етнічних, мовних і регіональних груп. Але одночасно з цим війна в Україні змусила мільйони людей залишити свої домівки та шукати притулку в інших країнах. Цей досвід неминуче вплинув на їхню ідентичність, кинувши виклик уявленням про себе, місце у світі та зв'язок з батьківщиною.

Переживши травми війни, розлучення із місцем проживання та свого народження, багато біженців зіткнулося з новими стресорами. Вони відчували як бути меншістю в чужій країні, інші соціальні та культурні норми, фінансові, житлові проблеми чи безробіття, втрату близьких, з якими вони розлучилися на невизначений час. При цьому біженці втратили не лише фізичний простір, але й звичні соціальні зв'язки, культурне середовище та щоденні ритуали, які формували їхню ідентичність. Цей розрив може призвести до відчуття дезорієнтації, втрати, глибокої особистісної кризи. Коли ж людина відчуває постійну тривогу, перепади настрою, депресивні епізоди – вона не може будувати плани на майбутнє. У цих умовах відчуття зв'язку з батьківщиною стає надзвичайно важливим для біженців.

Звісно, біженці самотійно шукають способи підтримувати зв'язок з близькими, що залишилися в Україні, стежать за новинами та беруть участь у акціях на підтримку своєї країни. Але й наша держава має бути зацікавлена в збереженні ідентичності українських біженців, запобіганню асиміляції мільйонів українців та їх подальшому поверненні додому.

Висока ціна, яку сплачують українці, що стали жертвами війни, підкреслює важливість вдосконалення політики, що буде спрямована на зміцнення та розвиток національної ідентичності [2]. Варто розуміти, що біженці – це не просто люди, які втратили свої домівки. Це люди, які втратили частину себе та потребують допомоги у боротьбі за збереження своєї ідентичності.

Першочерговим принципом вдосконалення політики зміцнення ідентичності українців закордоном має стати збереження української мови. Для цього держава має розробити комплексний план дій, що буде спрямований на залучення правозахисних, волонтерських та благодійних недержавних організацій до проєктів, що опікуються українськими біженцями [3, с. 162]. Важливо налагодити зв'язок з українськими громадськими організаціями за кордоном. Адже саме вони відіграють істотну роль у самовизначенні та самоорганізації українців, що живуть за межами України, з'єднуючи українців з їхньою Батьківщиною. Такі організації сприяють збереженню української ідентичності та культурної спадщини в діаспорі. Тому разом з ними мають створюватися потужні українські інституції закордоном, включаючи національні та міжнародні громадські організації, українські школи, церкви, мистецькі, торговельні та професійні об'єднання.

Висновки. Одним із важливих джерел стійкості України є сильна національна ідентичність – всеосяжна прив'язаність до Батьківщини понад етнічні, мовні чи регіональні зв'язки. Збереження національної ідентичності українських біженців – це питання збереження культурної спадщини, єднання та підтримки, психологічного благополуччя та майбутнього України. Саме збереження національної ідентичності робить повернення біженців до України після закінчення війни більш ймовірним.

Список посилань:

1. Кількість українців та їх міграція за кордон через війну. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrainciv-ta-ih-migracia-za-kordon-cerez-vijnu.html> (дата звернення: 22.02.2024).
2. Кудрик Н. Щоб повернути біженців, слід зберегти їхню українську ідентичність – президент СКУ. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/pavlo-grod-prezydent-sku-intervyu/32454403.html> (дата звернення: 22.02.2024).
3. Мазука Л. Модифікація державної політики збереження національної ідентичності закордонних українців. *Політичні дослідження*. 2022. № 2. С. 160-179.
4. Степико М. Сучасні виклики українській національній ідентичності. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*, 2019. Вип.3-4. С. 253-265.
5. Voropayeva T.S., Averianova N.M. Transformations of the collective identity of Ukrainian citizens: integrative approach. *Global science and education in the modern realities '2020. Conference proceeding*. August 27, 2020. Seattle, Washington: «ISE&E» & SWorld in conjunction with KindleDP, USA. P. 402–405.

*Дюндіна О.С.,
здобувачка наукового ступеня
доктора філософії
Київського інституту сучасної
психології та психотерапії
м. Київ, Україна*

ВПЛИВ ВИМУШЕНОЇ ЕМІГРАЦІЇ НА УКРАЇНЦІВ

Актуальність теми. Вимушена еміграція українців на сьогодні є однією з актуальних проблем. Актуальність роботи обґрунтована потребою узагальнення сучасної вимушеної міграційної кризи в надзвичайних умовах нинішньої російсько-української загарбницької війни. Попри переміщення в інші країни, українці відчують неприкаяність, відірваність, безпорадність, безсилля і незадоволення життям, незважаючи на наявність зовнішньої безпеки та задовільних матеріальних умов життя. Широкомасштабна політична катастрофа – війна в Україні змусила більшість українців переїхати в більш безпечне місце проживання. Жахлива війна, розгорнута Росією, нищить людські життя і вбиває тварин, руйнує доценту міста й екосистеми. Рятуючись, люди тікають до Європи: з кінця лютого 2022 року на континенті відбувається наймасовіша вимушена міграція з часів Другої світової війни. За своїми масштабами, географією охоплення, кількісними показниками та часовими рамками сучасна українська вимушена міграційна криза не має аналогів і значно перевершує всі попередні.

Станом на 1 січня 2022 року, за оцінкою Євростату, населення України становило 41 млн осіб. Натомість, згідно з оцінкою Світового банку в 2021 році в Україні проживало 43,8 млн осіб. Приблизно такі самі дані наводила ООН. На зараз МЗС повідомило, що станом на 21 червня 2023 року за кордоном перебували 8 млн 177 тис. українців. Порівняно з даними на 1 лютого 2023 року, тобто за неповні 5 місяців, ця кількість зросла на майже 188 тис. осіб.

Понад половина українців перебуває лише в трьох країнах: Польщі – 22%, Німеччині – 14,6% та США – 11%. Також багато громадян України знайшли прихисток у Чехії – 7,9%, Італії – 5%, Канаді – 4,9%, Іспанії – 3,4% та Ізраїлі – 2,75%. Майже 63% українців, які перебувають за кордоном, повнолітні, 22% – діти до 18 років. Вік ще 15% осіб не уточнюється. Варто відзначити, що лише 1 із 16 українців за кордоном перебуває на консульському обліку. Станом на 21 червня 2023 року таких громадян трохи більш як 493 тис., і 88% із них повнолітні.

Попри сильне бажання залишатися вдома жінки всетаки вирішують покинути свої домівки, передусім, заради безпеки власних дітей. Як відомо, вимушена еміграція – це завжди недобровільна зміна місця

проживання, переселення зі своєї Батьківщини за кордон. Станом на 2024р., причиною такого руху є війна в Україні. Вимушена еміграція є шоковою, раптовою подією в житті людини. Часто в таких умовах люди не мають часу на обговорення, вони вимушені прийняти цю ситуацію швидко і беззастережно.

О. Баргамон в своєму дослідженні показує як залежність, в якій перебувають біженці, тимчасово переміщені породжує кризу особистості – втрату самоідентифікації. В такій позиції в людей руйнується уявлення про себе, вони не розуміють хто вони, що можуть і чого хочуть. Ще недавно в них були плани, робота, бізнес, мрії, досягнення, самореалізація; відчуття власної актуальності й самодостатності, соціальна адаптація й забезпеченість. І в одну мить вони опинилися в новому середовищі, де вони залежні, де потребують допомоги частіше, ніж зазвичай. Де вони – «ніхто» в своєму власному розумінні.

Втрата індивідом ідентичності, пов'язана або з віковими психологічними кризами, або зі швидкими змінами в соціокультурному середовищі. Втрата ідентичності проявляється в таких явищах, як відчуження, деперсоналізація, аномія, маргіналізація, психічні патології, рольові конфлікти, девіантна поведінка та ін. Кризи ідентичності в індивідуальному житті, пов'язані з віковими кризами (наприклад, кризою перехідного віку), певною мірою універсальні. У період швидких змін в соціокультурній системі криза ідентичності може приймати масовий характер, що може мати і негативні, і позитивні наслідки (забезпечення можливості закріплення технічних нововведень, нових традицій, соціальних ролей, норм, зразків, структурних змін, адаптації індивідів до змін і тощо). Разом з тим механізм ідентичності є необхідною умовою спадкоємності соціальної структури та культурної традиції.

Е. Еріксон підкреслює, що досягнення ідентичності – це низка свідомих рішень щодо своєї ціннісної позиції в соціумі. Пошук соціальних основ особистої визначеності та стійкості, вибір рольової та групової належності. Таке розуміння наближається до поняття «самовизначення», яке підкреслює ціннісно-вольовий аспект становлення особистості. Також Е. Еріксон розуміє ідентичність як процес переживання людиною узагальненого смислу свого «Я»: «суб'єктивне натхненне відчуття тотожності і цілісності», «переживання відповідності самому собі». Отже, ключовим у структурі ідентичності виступає не лише зрілість когнітивних складових, але й втілення ціннісного, емоційного ставлення до своєї сутності. На суб'єктивному рівні ідентичність переживається як сила особистості, зв'язок із своїм справжнім, сутнісним джерелом, коли в ньому найбільш інтенсивно і глибоко переживається «...відчуття власної активності і життєвої сили. У такий момент внутрішній голос говорить йому: «Це і є справжній я!». Таке розуміння ідентичності, що наближається до ціннісно-смыслового аспекту самосвідомості, близьке до

понять «аутентичність особистості» (К.Роджерс), «справжність» (А. Ленге, А. Маслоу), «самоприйняття» (С.Р. Пантілеєв, В.В. Столін).

Н. Лобанова в своєму дослідженні робить наголос на складності у вимушеній еміграції. Де найскладнішим психологічним чинником є її вимушеність. Люди не люблять, коли їх до чогось примушують. Особливо, якщо бути вимушеним – значить відмовитися від свого звичного, цінного, важливого та кинути назустріч невідомому. Адже еміграція – це стрибок у невідоме. Навіть, якщо до цього готуватися, збирати інформацію, накопичувати ресурс, готуватися морально – це великий стрес. А коли цей стрес відбувається раптово, на тлі катастрофічних подій, яким неможливо протистояти, до яких неможливо підготуватися, підкріплений страхом за своє життя і життя своїх близьких, рівень стресу зростає в геометричній прогресії. У вимушеності руйнуються опори, які будувалися в людини роками, а знання про себе та світ навколо стають нерелевантними і перестають відповідати дійсності. Вимушена еміграція – це ненормативна криза, в якій старі опори та смисли вже не діють, а нові ще не встигли сформуватися.

Особливо якщо це супроводжується нестачею ресурсу. Тут йдеться як про психологічний, так і про фізичний та матеріальний ресурси: різка зміна обставин потребує мобілізації всіх типів ресурсу.

Отже, вимушена еміграція є травматичною подією, що без належної уваги може призвести до посттравматичного стресового розладу.

За визначенням О.В. Тіменка, психічна травма – це життєве потрясіння, яке веде до втрати особистістю відчуття контролю над власним життям. Тобто вона змінює бачення не тільки теперішнього та минулого, а й майбутнього також.

Висновки. Таким чином, війна активізує міграцію з України, що може призвести до помітних демографічних втрат та уповільнити повоєнне відновлення. Найважливішим є фактор часу, тобто, наскільки швидко буде досягнуто перемоги і створено умови для безпечного повернення людей. Чим тривалішим буде перебування мігрантів у країні, тим більшою є імовірність того, що вони зможуть там інтегруватися, налагодити життя і визначитися на користь постійного проживання. Тому створення умов для повернення біженців набуває чи не центрального значення серед завдань відбудови держави.

Головним небажаним наслідком вимушеної міграції є стабільне погіршення соціально-економічного становища переміщених осіб (у більшості випадків). Крім економічного занепаду громадян відбувається абсолютне спрощення поведінки людини заради виживання, що формує загальну невизначеність у суспільних відносинах. До того ж, масовий характер вимушеної міграції населення призвів до низки суттєвих проблем і в країні в цілому – підвищення рівня безробіття і соціальної напруги, падіння добробуту населення, посилення розколу суспільства. Досвід,

напрацьований багатьма країнами, що мали проблеми з масовим переміщенням населення внаслідок збройного протистояння (Сербія, Азербайджан, Грузія), свідчить про те, що найбільш прийнятним шляхом вирішення проблем є припинення конфлікту і повернення людей до своїх домів. Разом з певними втратами Збройними силами України живої сили під час бойових дій з рашистами, а також з десятками тисяч загиблих серед мирного населення на лінії зіткнення та в глибині української території від нанесених агресором систематичних ударів крилатими й балістичними ракетами і внаслідок періодичних бомбардувань авіацією противника міст України чисельність населення нашої держави зазнає істотного скорочення. Але найбільшу втрату спричиняє примусова незворотна еміграція, що негативно впливає на генофонд українського народу.

*Ларіончева Н.А.,
аспірантка кафедри політичних наук
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ НА ВТРАТУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ КРАЇНИ

Повномасштабне вторгнення росії стало серйозним ударом по стабільності України та викликом для її національної безпеки. Крім великої кількості жертв, зруйнованої інфраструктури, відтоку іноземних інвестицій та просідання ключових галузей економіки, наша країна отримала ще й суттєвий відтік працездатного населення та академічну еміграцію перспективних кадрів. Щороку все більше людей покидає країну, щоб здобути освіту чи продовжити розвивати кар'єру за кордоном. Така втрата соціального капіталу наближає кризу кадрів в ключових галузях, які підтримують стабільність держави - медицина, освіта, оборона, економік. І, якщо до обстрілів та загроз достатньо адаптувати інфраструктуру та розробити нові інструкції реалізації процесів, то інформаційний тиск ворога продовжує стимулювати втрату соціального капіталу нищівними для нашої країни темпами.

Тому, метою даного дослідження і стало виявити ключові фактори впливу інформаційної війни на еміграцію людей з України та, як наслідок, втрату державою соціального капіталу.

Сучасні інформаційні війни стали суттєвим фактором у політичних і військових суперечках, які мають місце в усьому світі. Недавні дослідження вказують на те, що сучасні воєнні конфлікти мають нові особливості та характеристики, які потребують глибокого аналізу та розуміння. У минулому, стратегія військових дій передбачала переважно використання сили та прямого зіткнення між протистоячими сторонами. Проте сучасні воєнні конфлікти виявляються більш складними та різноманітними у своїх характеристиках. Виділення цих нових особливостей призвело до виникнення термінів, таких як «проксі-війна», «гібридна війна», «мережева війна» [1]

Швидкість передачі інформації, завдяки постійному розвитку технологій та засобів масової комунікації, дозволяє широко впливати на громадську думку та внутрішні та міжнародні відносини. Мережеві конфлікти виникли в епоху широкого доступу до інформаційних технологій, що відкрило нові можливості використання інформаційних ресурсів для досягнення воєнно-політичних цілей. У цих конфліктах соціальні мережі, такі як Facebook, Twitter, YouTube, стають платформою для поширення дезінформації та пропаганди. Вони відрізняються від

традиційних конфліктів тим, що використовують нові технології та методи у кібернетичному просторі. [2]

У сучасних мережевих конфліктах держава-агресор активно залучає внутрішні суб'єкти, такі як політичні партії, недержавні організації та інші, а також може користуватися зовнішніми суб'єктами, такими як держави-сателіти та міжнародні терористичні групи. З урахуванням складності цієї стратегії та її великого потенціалу у впливі на сучасні конфлікти, мережеві конфлікти стали об'єктом уважного дослідження як військових експертів, так і політичних аналітиків. [3] Важливим аспектом інформаційної війни є розуміння того, що вона може мати далекосяжні наслідки, які важко передбачити. Її вплив може сягати політичної, економічної, соціальної та культурної сфер життя суспільства. Серед таких ключових наслідків і втрата країною соціального капіталу.

Інформаційна війна може сприяти еміграції людей з кількох причин:

- В рамках інформаційної війни може бути розповсюджена неправдива або маніпульована інформація, що спричиняє паніку серед населення. Це може змусити людей вважати, що їхня країна є небезпечною або незахищеною, що стимулює бажання емігрувати в безпечніші місця;

- Інформаційна війна може включати кібератаки та інші дії, які ставлять під загрозу безпеку громадян. Це може викликати страх і бажання переселення в країни, які сприймаються як більш безпечні;

- Інформаційна війна може призвести до економічних труднощів через зменшення інвестицій, спад виробництва та інші наслідки. Це може змусити людей розглядати можливість еміграції для забезпечення себе та своїх сімей фінансовими ресурсами;

- Інформаційна війна може використовувати засоби масової комунікації для поширення пропаганди та маніпулювання громадською думкою. Зміщення перспективи або надмірне підкреслення негативних аспектів життя в країні може переконати людей в необхідності еміграції для збереження безпеки та добробуту.

Висновки. Війна завжди сприяє відтоку великої кількості населення, яке намагається зберегти своє життя. Але, якщо цей відтік не зупинити з часом, то він переростає в серйозну загрозу для національної безпеки, адже спричиняє кризу кадрів в критичних галузях. Якщо до умов фізичної загрози адаптувати життя держави можливо, за допомогою покращення інфраструктури та розробки нових інструкцій, то протистояти постійним інформаційним атакам з боку ворога може бути в рази складніше. Тому, інформаційна війна сьогодні стає одним з факторів втрати Україною соціального капіталу. Це відбувається через: поширення ворогом дезінформації та паніки серед населення, постійну загрозу особистій безпеці та персональним даним, економічні труднощі, пропаганда та маніпуляція суспільною думкою. Отже, інформаційні чинники, такі як дезінформація, пропаганда, кібератаки та вплив на економіку, можуть

важко впливати на рішення людей щодо еміграції, збільшуючи їхній страх і неспокій, що робить інформаційну війну одним з основних факторів впливу на втрату соціального капіталу та актуалізує пошук такого формату її протидії, який дозволить повернути наш людський капітал.

Список посилань:

1. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.niss.gov.ua/public/File/2015_book/012315_Gorbulyn.pdf.
2. Погляди на характер сучасних воєнних конфліктів / В. П. Бочарніков, С. Свешніков // Наука і оборона. 2017. № 1. С. 3-8. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/naui_o_2017_1_3
3. J. C. Glenn "Future Mind" Chapter 9. Defense Acropolis Books LTD, Washington, DC, 1989, p. 195-201

Чигрин О.О.,
здобувач ступеня доктора філософії
Київського інституту
сучасної психології та психотерапії
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ УКРАЇНСЬКОГО МІГРАНТА У СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Міграцію часто розглядають як спосіб покращення добробуту та зміну рівня й стандарту життя. Міграція як процес потребує розвитку та мотивації, а також вимагає від мігрантів великого потенціалу та конкурентоспроможності. Більшість мігрантів, стверджують науковці А.І. Шкодич, М.М. Фротвейт у статті «Соціально-психологічний портрет українського сімейного мігранта в Німеччині», які «першими виїжджають за кордон є у шлюбі та мають дітей, це на початковому етапі загрожує проблемі збереження сім'ї та повноцінного виховання дітей» [4].

Як стверджує українська дослідниця О.А. Малиновська, в Україні важко визначити середньостатистичного мігранта, так як міграцію можна характеризувати як строкату за віковим, освітнім та статевим складом, а також за географічним походженням[2]. Досвід міграції та спроби інтеграції у суспільство, що приймає, є особистим та несхожими, що ускладнює процес їх дослідження.

Серед мігрантів переважають – особи продуктивного віку, що збіднює трудовий потенціал України. Характеризуючи віковий показник, можна побачити, що більшість мігрантів знаходиться у віковій категорії від 20 до 49 років, 71 % довгострокових трудових мігрантів є люди у віці від 18 до 44 років [3]. З початку міграційних процесів незалежної України особи молодшого та середнього працездатного віку здійснювали довгострокові поїздки, але з 2008 р. ця тенденція почала змінюватися: почалось збільшення кількості осіб старшого працездатного віку. Не зважаючи на це, кількість мігрантів молодого віку не зменшується, що відбувається внаслідок об'єднання членів сімей. У таких випадках молодь виїжджає не тільки самостійно з освітньою метою, а й як частина сім'ї. Розглядаючи освітній показник мігрантів, можна трудові мігранти отримали повну загальну середню освіту (11 років навчання). З початку 2000-х рр. рівень освіченості мігрантів помітно знизився, на 4,3 %: чоловіків – 5,3 %; жінок – 2,6 %. Збільшилась кількість трудових мігрантів з вищою освітою 13,9 % [3], що пояснюється підвищенням рівня освіченості серед жінок-мігрантів.

Міграційні процеси є одним із факторів зміни особливостей поведінки людини. Із прибуттям до нової країни, починається процес адаптації, першим етапом якого є входження, влаштування у новому

середовищі зі своїми особливими умовами, що залучає організаційні, правові, політичні, культурні, психологічні аспекти.

Процес адаптації, як пише українська дослідниця Л.І. Дідковська, поділяється на декілька етапів та сприяє пристосуванню до нового середовища. Серед проблем, з якими зустрічаються мігранти є такі: психосоціальні наслідки для членів сім'ї, труднощі інтеграції в країнах призначення та зміни гендерних ролей всередині сім'ї. Вище перелічені проблеми, так звані «виклики» піддаються підвищенню мобільності робочої сили та досить обмеженої міграційної політики, що прямо чи опосередковано впливає на розвиток сімей іммігрантів [1].

Спільними для мігрантів характеристиками є висока вмотивованість, певна емоційність та рівень самоконтролю. Оскільки відбувається зміна середовища, суспільства, із процесом входження в нову культуру саме ці особливості зазнають впливу та змінюються через психологічну адаптацію, процес встановлення оптимальної відповідності особистості і навколишнього середовища в ході здійснення властивої людині діяльності, що дозволяє індивідуумові задовольнити актуальні потреби і реалізовувати зв'язні з ними значущі цілі, забезпечуючи відповідність людської психологічної діяльності, поведінки людини вимогам середовища [1].

Емоційність та рівень самоконтролю поєднують в собі здатність особистостей, тобто мігрантів, відтворювати зміст переживань, настрою та характеру, свого роду давати реакцію на навколишній світ, в той час як здатність самоконтролю виявляється у спроможності контролювати свої емоції, думки та поведінку [1]. В умовах адаптації саме ці складові показують на скільки мігрант та члени його сім'ї усвідомлено підходили до переїзду та зважували всі наслідки, які можуть настати після зміни країни проживання. Мігранти та їх сім'ї через зміну середовища можуть часто переживати різні емоції, серед яких: спантеличеність, збудженість та стрес, а водночас і страх, занепокоєння, сплеск негативних емоцій як злість та агресивність, сум та депресивність.

Навіть за умов сприятливих обставин, адаптація до іншого етнічного і культурного середовища – складний, стресогенний процес.

Адаптація сім'ї мігрантів дещо відрізняється від адаптації однієї особи, тому що разом з іншими членами сім'ї вони продовжують спілкуватися рідною мовою, що з одного боку є негативним для швидкості пристосування до нового середовища, а з іншого боку допомагає полегшити сформовану напруженість та розділити стрес, зумовлений психологічним тиском іноземного суспільства.

Мігранти переживають чимало психологічних травм в умовах нового соціокультурного середовища. Можна зазначити такі їхні види: ностальгія, втрата соціального статусу та відчуття власної значимості, порушення уявлень про самого себе, плутанина в самому собі та самоідентифікації, відчуття провини.

Список посилань

1. Дідковська Л.І. Психологія потенційного емігранта: монографія / Лариса Дідковська, Анатолій Дідковський ; іл. Юрій Барташніков ; наук. ред. Юлія Дуденко. – Львів : Растр-7, 2023. – 595 с.
2. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії. НІСД. 2018. 472 с.
3. Міграція в Україні: факти і цифри// Міжнародна організація з міграції (МОМ) Представництво в Україні. 2016. С. 10–19.
4. Шкодич А.І., Фротвейт М.М. Соціально-психологічний портрет українського сімейного мігранта в Німеччині”. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. Том 1 № 13 (2021) <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/9964>

Чуйко Н.В.,
*молодший науковий співробітник
науково-дослідної частини
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ» ТА «СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ»: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Як відомо, актуальною проблемою сучасних досліджень є соціальна нерівність, що виявляється у нерівномірному розподілі суспільних благ, обмеженості можливостей одних соціальних груп у порівнянні з іншими. Створення ж ефективних механізмів подолання нерівності уможлиблюється завдяки її всебічному вивченню, наприклад, через призму соціологічних понять, що прояснюють, аналізують та пропонують класифікації цього явища. Тому метою даної розвідки є аналіз змісту ключових для соціологічного дослідження нерівності понять «соціальна стратифікація» та «соціальна мобільність».

Соціальну стратифікацію розуміють як ієрархічно впорядковану соціальну нерівність. Саме ж поняття «стратифікація» походить з геології, де визначається як «нашарування, напластування ґрунту». В соціології ж це соціальну стратифікацію визначають як поділ суспільства на соціальні шари («страти»), як соціальну нерівність, що збудована по вертикалі (соціальна ієрархія) або по горизонталі (показник соціального статусу). Соціальну стратифікацію варто відрізняти від явища соціальної диференціації: якщо перша позначає стабільно існуючі соціальні групи, приналежність до яких, згідно дослідниці О.М.Кузьмук, зумовлена передачею статусних позицій з покоління у покоління, тобто, соціальна нерівність «передається у спадок», то «соціальна диференціація» позначає явище, коли місце у соціальній ієрархії залежить від власних досягнень індивіда. Так, соціальна стратифікація, за визначенням вказаної дослідниці, являє собою «континуум рівнів соціальної диференціації, що визначається рівнем володіння чи доступності певних матеріальних благ і цінностей» [1, с.29].

Теорія соціальної стратифікації була розроблена на початку 40-х років XX століття американськими соціологами Т.Парсонсом, Р.Мертоном, К.Девісом, У.Муром. Проте вважається, що найбільший внесок зробив П.Сорокін. П.Сорокін був впевнений, що соціальна стратифікація є нормальним станом суспільств. Адже, переконував він, не може існувати стійке соціальне утворення, в якому відсутні страти. Тут же він запропонував розрізнення страт на дві соціальні групи – односторонні

групи, згуртовані навколо одного ряду основних «цінностей», та різносторонні групи, що об'єднані навколо кількох рядів «цінностей». Серед односторонніх груп він виділив біосоціальні (расові, статеві, вікові) та соціокультурні (територіальне сусідство, мовні, етнічні, національні, професійні, економічні, релігійні, політичні, «ідеологічні» (наукові, освітні тощо) та номінальні групи еліт). У якості різносторонніх груп П.Сорокін виділив наступні: сім'я, клан, плем'я, нація, соціальний порядок чи прошарки (середньовічної аристократії, духовенства, буржуазії, робітники і селяни), соціальний клас. Окрім того, П.Сорокін виокремив також три види соціальної стратифікації: економічна, політична та професійна. Економічна стратифікація передбачає як можливе економічне падіння, так й можливість економічного підйому соціальної групи, а також зростання чи скорочення стратифікації всередині самої групи, тобто, серед її окремих представників. Політична стратифікація являє собою поділ на страти за ознаками приналежності до певних політичних груп. Тут він звертає увагу на дві характеристики: розмір політичної групи та однорідність або різнорідність її членів. Щодо розміру політичної групи, П.Сорокін помічає наступну закономірність: коли збільшується число членів політичної організації, політична стратифікація також зростає, а коли ж зменшуються – спадає. Відносно різнорідності чи однорідності політичних груп він вказує наступне: коли зростає різнорідність її членів, стратифікація збільшується, і навпаки. Що ж до професійної стратифікації, П.Сорокін вказував на наявність міжпрофесійної, тобто вертикальних професійних класів, та внутрішньопрофесійної стратифікації. Остання поділяє членів професійних груп (колективів) на три прошарки: економічно незалежні підприємці, господарі; службовці вищої категорії (директор, менеджер, головний інженер, члени ради директорів тощо), професійна функція яких визначається як інтелектуальна; наймані робітники, працівники фізичної праці, чия робота оцінюється дешевше, ніж у службовців вищої категорії. Причому, кожна з вказаних груп також поділяється на різні підкласи [2, с.215].

Очевидно, що класифікації, запропоновані П.Сорокіним, були не єдиними можливими. Наприклад, Т.Парсонс, який заклав теоретичні основи аналізу соціальної стратифікації, розрізняв об'єктивні та суб'єктивні критерії стратифікації. Об'єктивними критеріями він називав шкалу, яка вимірює реальні позиції індивіда у різних зрізах стратифікаційної системи, тоді як суб'єктивні критерії означають його самоідентифікацію як представника певного соціального класу [1, с.29].

Отже, соціальна стратифікація є стійкою ієрархічною структурою суспільства. Проте, цій структурі також притаманний рух, зокрема має місце «переміщення окремих індивідів чи спільнот між різними позиціями в соціальній структурі суспільства», що, як відомо, в соціології позначається поняття «соціальна мобільність» [3]. Дослідження явища

соціальної мобільності бере початок з середини XIX століття у працях К.Маркса та Дж.С.Мілля, та продовжується у XX століття, наприклад, працями В.Парето, зокрема, у його теорії «циркуляції еліт» [4]. Саме ж поняття було введене П.Сорокіним у праці «Соціальна мобільність» 1927 року, однак, те визначення, яке він запропонував, наразі визнається занадто широким: як перехід індивіда, об'єкта, чи цінності, створений чи модифікований завдяки діяльності, від однієї соціальної позиції до іншої [5, с.67].

Започаткувавши поняття соціальної мобільності, П.Сорокін також запропонує класифікацію її явищ, зокрема, виокремивши такі її види: індивідуальна і групова, міжгенераційна (різниця у соціальному статусі між поколіннями) та внутрішньогенераційна (зміни у межах одного покоління), а також звертає увагу та наявність різних ступенів інтенсивності і масштабності соціальної мобільності. Окрім того, П.Сорокін поділяв її на горизонтальну і вертикальну, визначаючи першу як перехід індивіда з однієї соціальної групи до іншої, яка розміщена на тому ж рівні (наприклад, переїзд без зміни соціального положення), а другу пов'язував зі зміною соціального статусу індивіда [5, с.68]. Також він вказував, що соціальні системи, в яких здійснюється соціальна мобільність, можуть бути двох типів – відкриті та закриті. Відкритими системами називають ті, які сприяють соціальній мобільності, роблять її можливою, у той час у закритих системах соціальна мобільність обмежена або відсутня [6].

Вищеописана концепція П.Сорокіна стала основою, на яку наразі спираються автори підручників та енциклопедичних видань. Проте, дана тема не обмежується розвідками про соціологічний спадок П.Сорокіна. Наприклад, згідно звіту 2022 року від британського Центру Економічної Продуктивності («Centre for Economic Performance») фонду Sutton Trust, найпопулярнішими напрямками досліджень в останні роки стала освіта, економіка та соціологія; менш популярними є вивчення соціальної мобільності через призму психології, історії, політичних наук та антропології [7, с.9]. Освіта отримує тут особливе значення, адже соціальну, а у першу чергу – економічну і професійну, мобільності прямо пов'язують з її рівнем. Так, наприклад, соціолог П.Бурдьє ще у 1970-х роках присвячував свої праці дослідженню ролі освіти у стратифікації суспільства, зокрема доводячи, що одним з головним чинником соціальної нерівності є діюча освітня система, яка відображає і підсилює початкові соціальні позиції учнів, відтворює практики пануючих соціальних груп, здійснює соціально-економічну та соціально-культурну диференціацію учнів, закріплюючи їх соціальний статус [8, с.84]. Сучасна освітня система, згідно авторам статті «Освіта та Соціальна Мобільність» («Education and Social Mobility»), сприяє соціальній нерівності завдяки низькій конкурентоспроможності загальнодоступних закладів освіти порівняно з

приватними, загальній недостатці високопрофесійних кадрів у державних школах та ВНЗ, що спонукає до застосування додаткових заходів (наприклад, пошуку репетитора) та альтернативних варіантів (приватні заклади, закордонні ВНЗ). Така ситуація надає системі освіти елементу елітаризму («elitism»), що виявляється у низької конкурентоспроможності на ринку праці тих соціальних груп, для яких якісна освіта виявилась недоступною через її високу вартість [9].

Отже, коротко підсумовуючи скажемо, що поняття «соціальна стратифікація» описує стійку ієрархічну структуру суспільства, якій, однак, притаманний рух, а сам – перехід її елементів з однієї страти у іншу, що позначається поняття «соціальна мобільність». Дослідження соціальної стратифікації та мобільності наразі залишаються актуальним та проводяться через призму різних позицій та напрямів, особливо у сфері освіти, яка уможливорює висхідну соціальну мобільність у сучасному світі.

Список посилань

1. Кузьмук О.М. Соціальна стратифікація суспільства: теоретична та емпірична інтерпретація поняття. / О.М. Кузьмук // Соціологічні студії. – 2018. – № 1. – С. 27–31. DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2018-01-27-31>
2. Половець В.М. Питирим Сорокін: Концепція соціальної стратифікації / В.М. Половець // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки. Випуск 128. – 2015. – С. 214–217. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPN_2015_128_49
3. Мобільність соціальна / С.М. Оксамитна // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-68151>
4. Сенюра О.В. Соціологічний аналіз процесів соціальної мобільності / О.В. Сенюра // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Випуск № 14. Львівський університет бізнесу та права. – Львів. 2015.
5. Мацко І.В. Соціальна мобільність та іммобільність у сучасному мінливому суспільстві / Мацко І. В. // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: Збірник наукових праць. – 2009. – № 3. – С. 64–70.
6. Social Mobility – Open & Closed Systems, Types of Mobility, Sources & Causes of Mobility. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.linkedin.com/pulse/social-mobility-open-closed-systems>
7. Eyles A., Major L.E., Machin S. Social mobility: Past, present and future / A. Eyles, L.E. Major, S. Machin // The state of play in social mobility, on the 25th anniversary of the Sutton Trust. – London, 2022. – Режим доступу:

<https://www.suttontrust.com/wp-content/uploads/2022/06/Social-Mobility-%E2%80%93-Past-Present-and-Future-final-updated-references.pdf>

8. Кривошеєва О.О. Система освіти як середовище відтворення соціальної нерівності (за П. Бурдьє та Ж.-К. Пассроном) / О.О. Кривошеєва // Грани. Соціологія. – Дніпро, 2016. – № 7. – С. 81–89. DOI: <https://doi.org/10.15421/171638>
9. Cremer H., De Donder P., Pestieau P. Education and social mobility / H. Cremer, P. De Donder, P. Pestieau // Research Papers in Economics. – Louvain-la-Neuve, 2009. – Режим доступу: <https://core.ac.uk/reader/6359971>

СЕКЦІЯ 3

РЕЕМІГРАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЕЛІТИ В УКРАЇНУ: ЗАВДАННЯ ДЛЯ ВЛАДИ, СУСПІЛЬСТВА І БІЗНЕСУ

Конта Р.М.,
*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри етнології та країнознавства
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ВИКЛИКИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

У сучасному світі геополітичні конфлікти та напруженість між країнами стають поширеним явищем, тому збереження національної безпеки стає завданням першочергового значення для кожної держави. Україна перебуває в особливо складному становищі, оскільки знаходиться на перехресті важливих геополітичних інтересів. Після Революції Гідності та анексії Криму проблема територіальної цілісності та безпеки України набула особливо важливого значення.

З початком повномасштабної війни Україна зіткнулася з широким спектром загроз: як зовнішніх, так і внутрішніх. Зовнішні загрози включають сусідні держави, які ведуть агресивну політику щодо України, а також світові наддержави, які можуть мати власні інтереси в регіоні. Виникнення внутрішніх загроз пов'язане з низкою факторів, таких як дезінформація, провокації та внутрішні конфлікти. Однією з ключових загроз є гібридна війна, яка включає в себе різноманітні методи та інструменти, спрямовані на дестабілізацію країни та підриг національної безпеки. Це може включати дезінформаційні кампанії, фінансування та підтримку внутрішніх конфліктів, терористичні акти, а також гібридні атаки на критичну інфраструктуру.

Крім того, кібератаки стають все більш серйозною загрозою в сучасному світі. Україна, як і будь-яка інша держава, у разі війни може стати об'єктом кібератак на критичну інфраструктуру, електронні системи управління та комунікації, фінансові установи та інші об'єкти, що можуть призвести до серйозних наслідків для економіки та національної безпеки.

Зовнішня агресія з боку сусідніх держав є найбільш серйозною загрозою для України на сучасному етапі. Дії Російської Федерації та її союзників (як реальних, так і потенційних) можуть включати військову агресію на кордоні, анексію територій, вторгнення та окупацію. Такі дії

можуть призвести до втрат територіальної цілісності, загрози для життя та безпеки громадян, а також до загострення міжнаціональних конфліктів.

Усі ці загрози вимагають ретельного аналізу та розробки стратегій відповіді з боку уряду та суспільства України для забезпечення національної безпеки та захисту інтересів країни.

Порушення територіальної цілісності та суверенітету є однією з найбільш серйозних загроз для національної безпеки України. Зовнішня агресія може призвести до поділу країни, що порушує основний принцип міжнародного права та створює загрозу для територіальної цілісності України.

Руйнування економіки та інфраструктури також є серйозними наслідками повномасштабної війни. Воєнні дії можуть спричинити значні матеріальні збитки, знищення виробничих потужностей, інфраструктури та містобудування. Це може призвести до значного погіршення економічної ситуації в країні та поглиблення соціальних проблем.

Надзвичайно великою під час війни є загроза життю та безпеці громадян. Військові операції, атаки на мирних жителів, терористичні акти та інші форми ворожих дій можуть призвести до великої кількості жертв та поранених, а також до гуманітарної кризи.

Ризики для політичної стабільності та національного єднання також не варто недооцінювати. Війна може спричинити політичні розколи, внутрішні конфлікти та ризик втрати національної єдності. Політична нестабільність може ускладнити впровадження ефективних стратегій відповіді на виклики війни та поглибити кризу в країні.

Вдосконалення військової оборони та стратегічного планування відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки України в умовах повномасштабної війни. Це включає в себе посилення військових потужностей, модернізацію озброєння та військової техніки, підвищення професійної підготовки військових кадрів та розвиток стратегічних оборонних планів, спрямованих на захист територіальної цілісності та безпеки країни.

Розвиток кібербезпеки та контрінформаційних заходів є ще однією важливою складовою стратегій відповіді на виклики повномасштабної війни. Заходи з підвищення кібербезпеки включають в себе захист від кібератак, розробку та впровадження протоколів та технологій кіберзахисту, а також підвищення кіберінфраструктури країни. Контрінформаційні заходи передбачають боротьбу з дезінформацією та пропагандою, підвищення медійної грамотності громадян, а також зміцнення інформаційної безпеки та захисту від маніпуляцій.

Міжнародне співробітництво та дипломатичні ініціативи відіграють важливу роль у забезпеченні безпеки України в умовах конфліктів. Це включає в себе активну участь в міжнародних організаціях та формах співробітництва таких як ООН, НАТО, Європейський союз тощо.

Дипломатичні ініціативи нашої держави повинні бути спрямовані на посилення міжнародної підтримки та обговорення мирних шляхів вирішення конфлікту, а також на залучення міжнародної спільноти до реагування на військову агресію проти України.

Мобілізація громадянського суспільства та забезпечення національної єдності є надзвичайно важливими в умовах загрози для національної безпеки. Це включає в себе активну участь громадян у підтримці оборони країни, волонтерську роботу на фронті та в тилу, підтримку військових та їх сімей, а також зміцнення національної єдності та солідарності в умовах кризи. Тільки злагодженими зусиллями уряду, військових, громадянського суспільства та міжнародних партнерів Україна зможе успішно протистояти викликам повномасштабної війни та забезпечити свою національну безпеку.

На окрему увагу заслуговує загроза втрати національної та культурної ідентичності, пов'язаної з руйнуванням, а подекуди, й цілковитою втратою культурного надбання, тисячолітніх пам'яток культури й архітектури, зокрема пам'яток культури, занесених до світової спадщини ЮНЕСКО. Окремою складовою цього процесу є стирання національної пам'яті через знищення національної ідентичності, мови та культури. Ця проблема може бути ускладнена безпековими загрозами в галузі освіти через втрату кваліфікованого кадрового потенціалу. Наслідком цього може бути просування ідей «руського міра» на території України, зокрема насадження цих ідей на тимчасово окупованих територіях через дитячі та молодіжні гуртки й об'єднання. Цілковитою реальною загрозою є використання альтернативних інформаційних каналів (релігійних організацій, телеграм-каналів, тощо) для перекручування та підміни фактів і понять в науці й освіті. Зокрема, привласнення Російською Федерацією спадщини Київської Русі, ототожнення поняття «Русь» з історією Росії, що є відвертою маніпуляцією, яка не відповідає реальним історичним фактам.

Підсумовуючи аналіз викликів та стратегій відповіді на повномасштабну війну для забезпечення національної безпеки України, варто наголосити на тому, що країна стоїть перед серйозними викликами, які вимагають комплексного та зваженого підходу. Порухення територіальної цілісності, руйнування економіки та інфраструктури, загроза життю та безпеці громадян, а також ризики для політичної стабільності та національної єдності вимагають ефективних та вчасних заходів з боку уряду, військових та громадянського суспільства. Важливо також підкреслити значення постійного моніторингу та адаптації стратегій з урахуванням досить мінливої ситуації та конфігурації сил на міжнародній арені. Геополітичні конфлікти та загрози постійно еволюціонують, у гібридних війнах постійно залучається новий арсенал засобів впливу, а на ведення військових дій все більше впливають сучасні

новітні види зброї із застосуванням сучасних технологій. З огляду на це, Україна повинна бути готовою реагувати на нові виклики та впроваджувати вдосконалені стратегії для забезпечення своєї національної безпеки.

Власенко В. П.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна

СТРУКТУРА І ФУНКЦІЇ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

В умовах повномасштабного вторгнення росії на територію України, в контексті війни українського народу за свою свободу і незалежність надзвичайно гостро постає проблема ефективного функціонування системи національної безпеки. Як відомо, поняття «національна безпека України» позначає важливе суспільно-політичне явище зі складною організаційно-правовою структурою, саме тому його доцільно розглядати з позицій структурно-функціонального аналізу.

Дане питання має міждисциплінарний вимір, на сьогодні воно активно вивчається різними фахівцями, серед яких слід відмітити: О. Власюк, О. Данільяна, О. Дзьобаня, П. Пашка, М. Пендюру, О. Резнікову, Л. Рябоволо, Г. Ситника, Т. Ткачук та ін. Законодавче закріплення поняття національної безпеки також стимулювало наукову дискусію щодо структури та функцій національної безпеки України.

Відтак, метою даних тез є огляд концептуальних підходів стосовно структури та функцій системи національної безпеки та аналіз узгодженості відповідних нормативно-правових актів.

Національна безпека є складним соціальним явищем, що досліджується вченими в якості певної системи. Так, вітчизняна дослідниця О. Власюк розглядає національну безпеку як систему державних і суспільних гарантій, що забезпечують стабільність і розвиток українського народу та кожного громадянина, захищаючи їхні основні цінності та законні інтереси, а також джерела духовного і матеріального розвитку від потенційних і реальних, внутрішніх і зовнішніх загроз. Вчена акцентує увагу на широкому розумінні національної безпеки України, як засобу самозбереження українського народу, який організований у формі незалежної держави, і який забезпечує його вільне існування, саморозвиток та надійний захист від загроз ззовні та зсередини [1, с. 25].

Використовуючи методологію структурно-функціонального аналізу, дослідники описують національну безпеку також як багаторівневу структуру. [2]. Національна безпека являє собою сукупність відносно самостійних, але взаємозалежних і відокремлених елементів, які формують цілісність, що забезпечує захист і розвиток життєво важливих інтересів людей, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Це система взаємозалежних елементів, об'єктів, явищ і процесів, що знаходяться в

певних взаємозв'язках і суперечностях, які розгортаються в просторі і часі [3, с. 142].

Т. Ткачук підкреслює, що національна безпека є складним явищем, яке охоплює умови та чинники захисту національних інтересів, а також процес використання ресурсів і можливостей суспільства для збереження, підтримання та покращення цих умов і чинників. Учений розглядає національну безпеку з точки зору організаційно-структурного підходу як систему, яка відзначається подільністю, відкритістю, адаптивністю та наявністю структури, мети та пріоритетів для оптимальної взаємодії її елементів. З точки зору функціонально-діяльнісного підходу, національна безпека розглядається як динамічна і відкрита система, яка тісно пов'язана із середовищем та потребами людини, суспільства і держави. Забезпечення національної безпеки спрямоване не лише на боротьбу із зовнішніми загрозами, але й на підтримку безпеки як важливої соціальної цінності [4, с. 72].

Так само інший вітчизняний вчений В. Смолянчук визначив основні складові системи національної безпеки. На думку дослідника, до них належать суб'єкти забезпечення національної безпеки, такі як органи державної влади, місцеве самоврядування, окремі громадяни та засоби масової інформації. Об'єктами національної безпеки є національні матеріальні та духовні цінності, а також інтереси громадян, суспільства і держави. До системи також входить сукупність інструментів влади (політичних, економічних, військових, інформаційних), що можуть бути використані для захисту національних інтересів, зокрема збройні сили, спецслужби, підприємства оборонно-промислового комплексу, дипломатичні установи та державні ресурси. Чинне законодавство відображає пріоритети державної політики у сфері національної безпеки та офіційні погляди державних органів на підходи, принципи та механізми захисту національних інтересів. Суб'єкти, які загрожують реалізації національних інтересів (фізичні та юридичні особи), а також зовнішні чинники впливу на національну безпеку, зокрема міжнародні безпекові організації та наслідки їхньої діяльності [5].

Важливо зазначити, що при формуванні мети національної безпеки необхідно враховувати баланс інтересів особистості, суспільства і держави. Відповідно до визначення національної безпеки України, закріпленого в пункті 9 частини 1 статті 1 Закону України «Про національну безпеку України» [6], мету можна визначити як стан захищеності або досягнення, забезпечення стану захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Таким чином, законодавець пов'язує національну безпеку з державним суверенітетом та незалежністю країни.

Цей науковий підхід лежить в основі визначення змісту та обсягу національної безпеки в Конституції України. Відповідно до статей 16, 17, 18 Основного Закону [7], національна безпека включає: захист суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності, оборону України, що покладається на Збройні Сили України; забезпечення державної безпеки та охорону державного кордону України, що виконується відповідними військовими формуваннями та правоохоронними органами; забезпечення економічної та інформаційної безпеки; забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України, ліквідацію наслідків Чорнобильської катастрофи – глобальної катастрофи, збереження генофонду українського народу; забезпечення національних інтересів і безпеки через зовнішньополітичну діяльність України, яка передбачає підтримання мирного та взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства на основі загальновизнаних принципів і норм міжнародного права.

Досягнення мети системи національної безпеки та її забезпечення безпосередньо пов'язане з виконанням відповідних функцій. В. Смолянюк і М. Шевченко вважають, що такими функціями національної безпеки є: цілепокладання; регулятивна функція; програмно-теоретична; інформаційна; організаційно-управлінська; інтеграційна; прогностична; планування; аналітична; координаційна; соціально-адаптивна/соціалізація громадян; ідеологічна; моніторинг та контроль. Але головною функцією, на думку авторів, є виявлення небезпек і загроз національним інтересам та їх нейтралізація [8; 9].

Таким чином, національна безпека – це певна цілісність, єдність компонентів, взаємоузгоджена діяльність (взаємодія) різних інститутів і суб'єктів, що спрямована на попередження можливий загроз, захист державного суверенітету, національних інтересів і цінностей, прав і свобод громадян. Зміст такої діяльності складають правові, організаційно-управлінські, інші заходи, засоби, форми, методи, технології, інструменти і механізми забезпечення національної безпеки. Серед сучасних загроз національній безпеці, окрім відсічі і знешкодження ворога, є втрата людського капіталу внаслідок виїзду громадян з України. «Відтік мізків» постає реальною гуманітарною проблемою для нашої держави, що потребує негайного системного вирішення, проведення виваженої державної політики реєміграції.

Список посилань:

1. Власюк О.С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: Вибрані наукові праці. Київ: НІСД, 2016. 528 с.

2. Рябовол Л.Т. Національна безпека України: структурно-функціональний аналіз. Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право». 2020. № 1 (1). С. 25-30.
3. Антонов В.О. Поняття та зміст системи національної безпеки. Держава і право. 2010. Вип. 48. С. 137–144.
4. Ткачук Т.Ю. Правове забезпечення інформаційної безпеки в умовах євроінтеграції України : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2019. 487 с.
5. Смоляннюк В.Ф. Системні засади національної безпеки України. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2018. № 2 (37). С. 107–126.
6. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2649-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
7. Конституція України: Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
8. Смоляннюк В.Ф. Системні засади національної безпеки України. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2018. № 2 (37). С. 107–126.
9. Шевченко М.М. Функції та завдання системи забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах. Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки. 2014. № 3–4. С. 14–24.

*Гусєва Н.Ю.,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри філософії, соціології та політології
Державного торговельно-економічного університету
м. Київ, Україна*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ В ДОСЛІДЖЕННІ СУТНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Висвітлення питань безпеки в сучасному науковому дискурсі охоплює різні аспекти та підходи, які включають технічні, юридичні, воєнні, політичні, соціальні галузі знання. Зокрема, з кінця минулого століття проблеми безпеки стали розглядатися в контексті основних принципів теорії нелінійних процесів та теорії хаосу, а також в контексті синергетичної термінології.

Цей підхід допомагає краще зрозуміти спонтанність та непередбачуваність характеру та напрямку загроз, що виникають в результаті взаємодії складних процесів соціальної та природної самоорганізації реальних об'єктів у навколишньому середовищі.

Цей підхід дозволяє дослідникам та практикам більш глибоко аналізувати та передбачати можливі наслідки різноманітних загроз для безпеки, таких як природні катастрофи, техногенні аварії, екологічні проблеми, соціальні конфлікти, масштабні та неконтрольовані міграційні потоки, кіберзагрози та інші. Такий підхід допомагає розробляти ефективні стратегії та політики для запобігання, а також вирішення цих проблем з мінімальними втратами для суспільства та навколишнього середовища.

Синергетичний характер безпеки виявляється у тісному взаємозв'язку та взаємодії всіх інститутів і сфер життєдіяльності, які становлять цілісну систему. Це охоплює політичні, економічні, соціальні та гуманітарні аспекти на рівнях як національному, так і міжнародному. Синергетичний підхід дозволяє створити системний ефект стійкого суспільного розвитку, оскільки він передбачає взаємодію різних сфер життєдіяльності та інститутів.

Сучасні уявлення про безпеку людини, суспільства, держави, нації та міжнародної спільноти базуються на складних соціально-політичних явищах. Вони відображають теоретичні уявлення про взаємовідносини між індивідами, суспільством та державою, а також акумулюють практичний досвід та історичні дані. Крім того, вони враховують уподобання та культурні особливості кожної людини, суспільства, держави і, в цілому, земної цивілізації.

Цей комплексний підхід дозволяє зрозуміти та аналізувати безпекові питання на різних рівнях, від індивідуального до глобального, та

розробляти стратегії та політики, спрямовані на забезпечення стабільності та благополуччя для всіх членів суспільства.

Отже, безпеку можна розглядати як специфічну властивість динамічних систем, що характеризує їхню якість та цілісність. Вона є комплексним критерієм, що відображає динаміку розвитку системи та її технічне втілення. Погляд на безпеку як на таку властивість системи дозволяє краще розуміти її сутність та важливість для стабільного функціонування та розвитку суспільства.

У той же час, деякі тлумачні словники визначають безпеку як стан, коли немає небезпеки, або як стан, при якому ніщо кому-небудь або чому-небудь не загрожує. Це означає, що фактори та умови, що можуть становити загрозу існуванню окремих індивідів, сімей, соціальних груп чи суспільства, відсутні. Деякі дослідники вважають, що «безпека» є крайнім значенням небезпеки, коли остання абсолютно відсутня, що, фактично, є ідеальною ситуацією.

Такий підхід дозволяє розрізнити між станом безпеки та ризиком небезпеки, відображаючи широкий спектр можливостей для аналізу та оцінки рівня безпеки в різних контекстах.

Підходи до формування та оцінки ефективності механізмів забезпечення безпеки можуть бути розглянуті у двох аспектах: онтологічному та гносеологічному.

Онтологічний аспект ґрунтується на об'єктивних властивостях та якостях матерії, які існують незалежно від людської свідомості. Це означає, що висновки щодо основ механізмів забезпечення безпеки базуються на фактичних аспектах, таких як фізичні закони, матеріальні структури, технічні параметри тощо.

Гносеологічний аспект ґрунтується на загальноприйнятих законах, які встановлені людьми на даному етапі розвитку науки і формуються на основі їхніх суб'єктивних оцінок. Це означає, що висновки формуються на основі теорій, моделей та ідеологій, які визнаються соціумом або науковою спільнотою на певний момент часу.

У контексті цих двох аспектів будь-який соціальний організм, як система, утворений з окремих індивідів, які сприяють самозбереженню як системи в цілому, так і кожного її елемента. Це означає, що ефективність механізмів безпеки визначається як об'єктивними, так і суб'єктивними аспектами, що включають як об'єктивні параметри та факти, так і сприйняття та оцінки людьми.

Розуміння ролі, місця, формування та умов ефективного функціонування механізмів забезпечення національної безпеки є важливою передумовою для ефективного реагування на загрози, що можуть виникати у сферах життєдіяльності людини, суспільства та держави.

Це означає, що необхідно мати чітке уявлення про: по-перше, роль механізмів забезпечення національної безпеки та їхньої функції у захисті інтересів людей, захисті території, забезпеченні правопорядку та забезпеченні стабільності; по-друге, місце цих механізмів в системі державного управління та соціального життя; по-третє, формування механізмів розвитку та оптимізації ефективного функціонування необхідних ресурсів, кваліфікації персоналу, наявність технологій та обладнання, система координації та співпраці тощо.

Ці уявлення допомагають управляти ризиками, розробляти стратегії захисту та реагування на загрози, а також вдосконалювати систему безпеки для максимального захисту людей, суспільства та держави.

Це важливе спостереження про те, як соціальні інститути і групи формуються на основі взаємодії між людьми і як вони впливають на життя суспільства в цілому. Соціальні інститути, такі як сім'я, держава, релігійні організації та інші, закріплюють правила та норми поведінки, які допомагають задовольняти потреби та забезпечувати безпеку членів суспільства.

Соціальні групи виникають з потреби людей співпрацювати та спільно вирішувати питання, які стосуються їхніх інтересів. Ці групи об'єднують людей, які мають спільні цілі та очікування, і створюють стійкі зразки поведінки, які регулюють їхню взаємодію.

Отже, соціальна взаємодія є основою формування соціальних структур і визначає розвиток суспільства в цілому. Це підкреслює важливість співпраці та взаємодії між людьми для створення стійких і стабільних соціальних утворень.

Класична модель відображає фундаментальні принципи забезпечення національної безпеки та покладається на збалансований підхід до управління ризиками. Національна безпека виступає як інтегральна характеристика безпеки різних рівнів – від безпеки людини та суспільства до безпеки держави. Забезпечення бажаного рівня національної безпеки залежить від управління комбінацією факторів, таких як національні інтереси, загрози їх реалізації та можливості держави.

Основним завданням державної політики є створення умов для захисту національних інтересів, забезпечення цілісності суспільства та здатності держави реагувати на потенційні загрози. Це передбачає розробку та впровадження ефективних політичних, економічних та інших механізмів реагування на виклики розвитку, спрямованих на забезпечення безпеки та добробуту людей, суспільства і держави.

Аналіз показує, що механізми забезпечення національної безпеки у провідних країнах світу дійсно ґрунтуються на збалансованому підході та побудовані відповідно до класичної моделі. Їх ефективність підтверджується несуперечливістю нормативної бази, наявністю відповідних інституційних структур, які підтримують їх функціонування, а

також наявністю висококваліфікованих професіоналів у цій сфері. Постійне вдосконалення методології та процедур управління безпекою свідчить про постійну готовність до адаптації до нових викликів та загроз. Проте, складність і різноманітність сучасних геополітичних та соціально-економічних умов у різних країнах, недостатні економічні, політичні, воєнні та інформаційні ресурси можуть ускладнити здатність країни побудувати та підтримувати ефективні механізми забезпечення безпеки. В таких випадках країни змушені реагувати на загрози недостатньо координовано та адекватно. Це також підкреслює потребу у розвитку та застосуванні різноманітних підходів до забезпечення безпеки, що враховують конкретні умови кожної країни. Адаптація до місцевих умов та реалій може вимагати нових стратегій та методів, які відрізнятимуться від класичних моделей, що застосовуються у провідних країнах світу.

Сучасні виклики та загрози безпеці вимагають нових підходів та концепцій, які враховують багатомірність та складність сучасного світу. Класичні парадигми можуть бути недостатньо адаптованими до сучасних умов, які характеризуються глибокою взаємозалежністю, швидкими змінами та нестабільністю.

Гострі дебати щодо концептуальних основ формування механізмів забезпечення безпеки відображають багатошаровість підходів та розуміння щодо цього питання. Від реалізму, який акцентує на аналізі влади та конфліктів, до конструктивізму, який звертає увагу на важливість ідеологій та соціальних конструкцій, та лібералізму, який підкреслює значення міжнародних інститутів та прав людини, існують різноманітні підходи до розуміння та вирішення проблем безпеки.

У цьому контексті важливо продовжувати дослідження та обговорення, щоб знайти найбільш ефективні та адаптовані до сучасних умов стратегії та підходи до забезпечення міжнародної та національної безпеки.

*Каращук М.Г.,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ПОЛІТИКА РЕЕМІГРАЦІЇ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Еміграція та рееміграція є давніми явищами, які супроводжували людство протягом всієї його історії. Вона відігравала ключову роль у багатьох історичних процесах, таких як колонізація, індустріалізація та націотворення. З розвитком сучасного інформаційного суспільства еміграція та рееміграція набула нового значення і стали важливою характеристикою прогресивних суспільств.

У сучасному світі розвинені держави зазвичай характеризуються вищим рівнем просторової мобільності населення. Це може бути пов'язано з розвитком транспортних та технологічних засобів, а також зі зміною умов життя та роботи. Міграційні переміщення можуть бути як внутрішніми, в межах країни, так і зовнішніми, між країнами.

У цілому, міграція в сучасному світі відображає складні економічні, соціальні, політичні та культурні процеси. Вона впливає на формування суспільства, економіки та культури як у країнах походження, так і в країнах прийому.

Поділ міграційних процесів на періоди відображає етапи розвитку людської цивілізації та основні історичні події, що вплинули на міграційні потоки. Кожен період має свої особливості, пов'язані з економічним, соціальним, політичним та культурним контекстом того часу. Наприклад, міграція в епоху Стародавнього світу може бути пов'язана зі заснуванням держав, торгівлею та війнами між цивілізаціями, тоді як міграція в епоху Середньовіччя може бути пов'язана з релігійними переслідуваннями, хрестовими походами та розвитком феодального ладу.

Періодизація міграційних процесів допомагає розуміти історичні та культурні зміни, що супроводжують міграційні хвилі, і аналізувати їх вплив на сучасність. Крім того, цей підхід допомагає вивчати тенденції у міграційних потоках та їх зв'язок з історичним контекстом.

У XX столітті міграційні хвилі мали величезні масштаби і суттєвий вплив на суспільство та культуру. Це був період історичних змін, коли національні держави з'явилися як основна форма організації політичної влади, і принципи громадянства та особистої свободи стали ключовими. Три основні інститути міграції – країна походження, країна призначення та

сам мігрант – стали основою для розуміння та аналізу міграційних процесів.

У сучасному світі міграція набула нових форм і особливостей. Циркулююча міграція, яка стала поширеною, відображає нові тенденції в способі життя та праці мігрантів. Реєміграція вже не тільки реакція на незадовільні умови у новому середовищі, але й можливість для короткотривалого задоволення матеріальних потреб чи особистісного розвитку.

Українські науковці мають важливу роль у вивченні цих процесів, враховуючи як внутрішні, так і зовнішні аспекти міграції. Ретельне дослідження цих явищ дозволить краще зрозуміти їх вплив на суспільство та розвиток країни.

Реєміграція є сучасним феноменом, що відображає високу просторову мобільність населення. Цей термін описує регулярні або повторювані міграційні переміщення з визначеними проміжками часу.

В сучасному інформаційному суспільстві реєміграція набуває нових рис і форм. Вона часто поєднується з використанням віртуальних технологій, які сприяють зв'язку між мігрантами та їхніми батьківщинами. Це може включати віртуальні зустрічі, спільні онлайн-проекти, а також використання соціальних медіа для збереження зв'язку з рідними і близькими.

Держави, у свою чергу, також можуть стимулювати реєміграцію для відповідності до своїх національних інтересів. Це може включати програми підтримки для повернення мігрантів, підвищенням доступу до освіти та робочих місць у вітчизняних регіонах, а також створення умов для вирішення соціальних, економічних та культурних проблем, які можуть виникнути внаслідок міграції.

Реєміграція для України, як і для багатьох інших країн, має свої власні особливості. Ці характеристики можуть змінюватися відповідно до етапу розвитку соціально-трудових відносин в країні.

У минулому, зокрема за часів попередніх міграційних хвиль, міграція з України мала переважно політичний характер. Наприклад, у роки колонізації та націотворення, міграційні потоки з України були спрямовані до інших регіонів, зазвичай внаслідок політичних чи економічних турбулентностей.

Проте, в сучасних умовах, зокрема в контексті глобалізації та розвитку інформаційних технологій, міграція громадян України схильна мати переважно трудовий та освітній характер. Люди можуть шукати робочі можливості за кордоном або відвідувати інші країни для навчання та отримання додаткової освіти. Ці зміни у характері міграції можуть відображати розвиток економіки та освітніх систем в Україні, а також зміни в міжнародних відносинах та ринкових умовах. Однак, починаючи з лютого 2022 року еміграція стала носити стихійний та масштабний

характер, що безпосередньо пов'язано з повномасштабною агресією росії. За останніми даними близько 9 млн. людей виїхали в інші держави, велика кількість людей стали внутрішньо переміщеними особами. В такому контексті держава має виробляти механізми повернення людей назад, але головною умовою реєміграції – виступає безпека.

Розробка і реалізація нової міграційної політики, яка б відповідала сучасним викликам і можливостям, є критично важливою для будь-якої держави. Наприклад, можна виокремити кілька ключових аспектів, на які варто звернути увагу:

- висока динамічність міграції, змінюється світовий контекст потребує гнучкості та швидкого реагування на міграційні потоки. В такому випадку політика повинна бути адаптивною і спроможною швидко реагувати на зміни;

- віртуалізація форм міграції. З розвитком технологій інформації та зв'язку стає можливим розвивати віртуальні форми міграції, які можуть сприяти обміну знаннями, культурою та економічними ресурсами без необхідності фізичної присутності;

- стимулювання реєміграційних процесів. Повернення мігрантів в свою державу походження може бути важливим для розвитку країни. Стимулювання реєміграції може включати надання фінансових, освітніх та професійних переваг для повернення вітчизняним експертам;

- циркулюючі міграційні цикли. Розвиток політики, яка сприяє обміну робочими силами та експертизою, може забезпечити позитивний вплив на всі сторони: як для країн-донорів, так і для країн-реципієнтів.

- позитивні ефекти для всіх сторін. Міграційна політика повинна сприяти взаємному збагаченню всіх сторін: мігрантів, приймаючого соціуму, соціуму-донора, регіонів та держави в цілому.

Успішна міграційна політика має бути комплексною, ураховуючи економічні, соціальні, культурні та політичні аспекти. Вона повинна сприяти розвитку людського капіталу, забезпечувати права мігрантів та сприяти сталому розвитку всіх зацікавлених сторін.

Реєміграція, як спосіб повернення мігрантів до своєї держави походження, може мати значний позитивний вплив як на саму людину, так і на економіку та суспільство загалом. Ось кілька ключових переваг цього явища:

- гуманізація економіки. Реєміграція дозволяє людині зробити свідомий вибір щодо свого місця проживання, забезпечуючи кращі умови та можливості для самореалізації. Це сприяє не лише особистому щастю, а й підвищує творчу потенційність та продуктивність праці;

- право на вибір. Реєміграція надає людині можливість пошуку оптимальних умов життя та роботи. Вона може експериментувати з різними місцями та може повертатися на батьківщину у випадку невдачі чи недолікування очікувань;

- збереження міграційного капіталу. Реєміграція дозволяє мігрантам зберігати та розвивати свій міграційний капітал – накопичення досвіду, знань та фінансових ресурсів, які можуть бути корисними для розвитку їхньої держави походження;

- стимулювання міграційних потоків. Можливість реєміграції стимулює міграційні потоки, що може мати позитивний вплив на обидві держави – як державу прийняття, так і державу походження.

Загалом, реєміграція є важливим елементом міграційної динаміки, який може сприяти збалансованому та сталому розвитку країн та допомагати мігрантам знайти оптимальні умови для самореалізації та успіху.

Вплив реєміграції на соціально-економічний розвиток може бути складним і залежить від різних факторів. Наприклад, людський капітал. Реєміграція може забезпечити повернення кваліфікованих робітників, фахівців та підприємців, які принесуть свої знання та досвід у розвиток своєї держави походження. Це може сприяти підвищенню рівня освіти, інновацій та конкурентоспроможності економіки.

Реєміграція може стимулювати економічний розвиток конкретних регіонів або місцевих спільнот. Повернення мігрантів може сприяти розбудові малих та середніх підприємств, інфраструктури та соціальних послуг у відповідних областях.

Реємігранти можуть бути важливими агентами соціальної інтеграції в своїй державі походження, сприяючи зближенню між різними соціальними групами та культурами.

Повернення мігрантів може сприяти зменшенню розриву між діаспорою та державою походження, що може мати позитивний вплив на міжнародні відносини та співпрацю.

Проте, важливо враховувати, що успішність реєміграції залежить від багатьох чинників, таких як наявність робочих місць, економічна стабільність, якість життя та соціальна інфраструктура. Також необхідно враховувати індивідуальні потреби та очікування мігрантів, щоб забезпечити їх успішне включення в суспільство та економіку держави походження.

У сучасній філософській літературі існує декілька підходів до концепції міграційного капіталу. Кожен з цих підходів має свої переваги та обмеження, і вони відображають різноманітні аспекти економічного впливу міграції на країну походження мігрантів.

Перший підхід зосереджується на фінансових переказах мігрантів як основному елементі міграційного капіталу. Він підкреслює роль грошових переказів у підвищенні економічного та соціального рівня життя родин та регіонів в державі походження мігрантів. Однак цей підхід може недооцінювати інші аспекти міграційного капіталу, такі як професійні навички та знання, які також є важливими для розвитку.

Другий підхід розширює концепцію міграційного капіталу, включаючи в нього не лише грошові перекази, а й інші види трансфертів, пов'язаних з міграцією. Він враховує ширший спектр внеску мігрантів у розвиток країни походження, але також може вимагати складних методів оцінювання та відстеження цих трансфертів.

Третій підхід акцентує увагу на знаннях, інформації та інтелектуальній власності як важливих складових міграційного капіталу. Він визнає, що крім фінансових ресурсів, знання та інтелектуальний потенціал мігрантів можуть мати значний вплив на розвиток країни походження. Проте його реалізація може бути складною через потребу в об'єктивному оцінюванні цих ресурсів.

Кожен з цих підходів важливий для розуміння міграційного впливу та розвитку стратегій інтеграції мігрантів у країну походження. Правильне врахування всіх аспектів міграційного капіталу допоможе максимізувати його позитивний вплив на економічний та соціальний розвиток.

Список посилань:

1. Андрощук Г. О. Міграція інтелектуального капіталу : вплив на економіку та інноваційний розвиток / Г. О. Андрощук, С. А. Давимука // Регіональна економіка. – 2015. – № 2. – С. 55-64.
2. Венгер О. П. Особливості депресивних розладів у емігрантів та реемігрантів / О. П. Венгер // Медична психологія. – 2015. – № 2. – С. 27-30.

Костюк О. В.,
*кандидат філософських наук, доцент,
докторант кафедри релігієзнавства
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ

Релігійний чинник відіграє важливу роль у міграційних процесах та має безпосередній вплив на національну стійкість держави, зокрема в контексті проблеми витоку мізків та наукової міграції. Інтелектуальний потенціал країни значною мірою залежить від здатності утримувати та розвивати висококваліфіковані кадри, в тому числі науковців, дослідників, фахівців різних галузей. Однак, релігійний фактор може суттєво впливати на рішення інтелектуальної еліти щодо еміграції.

Релігійна дискримінація та переслідування в деяких країнах можуть спонукати представників наукової спільноти, які належать до певних конфесій, шукати можливості для професійної реалізації та особистої безпеки за кордоном. Це призводить до втрати країною цінних інтелектуальних ресурсів та зниження її наукового потенціалу. Особливо гостро ця проблема стоїть для держав, де релігійні свободи обмежені, а представники певних релігійних груп зазнають систематичних утисків.

Крім того, релігійна ідентичність науковців-мігрантів може ускладнювати їх інтеграцію в наукове середовище країни призначення. Культурні та релігійні відмінності можуть створювати бар'єри для повноцінної професійної реалізації та налагодження наукових зв'язків. Це, в свою чергу, може призводити до часткової втрати інтелектуального потенціалу та недостатнього використання знань і досвіду висококваліфікованих фахівців.

Так, згідно зі статтю Сарфі, М., Сарфі, Т., Аріс, Ш., Зохурі, М., & Аейні (2023), щодо міграції з Ірану, релігійність впливає на схильність іранців до міграції [2]. Автори виявили сильний зворотний зв'язок між рівнем релігійності та схильністю до міграції. Згідно з результатами цього опитування, релігійність відіграє значну роль у міграційних прагненнях людей в Ірані. Більш релігійні іранці менше схильні до міграції, ймовірно, через сильніший зв'язок із релігійними та культурними цінностями в своїй країні.

Згідно з дослідженням Нейдорфера, П., Дресднера, Х. (2014), релігійна приналежність може впливати на міграційні потоки [1]. У дослідженні використовувалися дані перепису населення Чилі для оцінки стосовно рішення про міграцію. Результати показали, що релігійна

приналежність, яка формує специфічні для певного місця соціальні зв'язки, може впливати на міграційні рішення, стримуючи виїзд населення.

Згідно з представленим дослідженням Ворнера (1998), релігія відіграє важливу роль у процесах міграції в Сполучених Штатах Америки [3]. Деякі релігійні традиції, наприклад протестантизм, можуть заохочувати міграцію, сприяючи індивідуалізму та прагненню до економічного успіху. З іншого боку, окремі релігійні групи, такі як ортодоксальні євреї чи консервативні протестанти, можуть бути менш схильними до міграції через свої традиційні релігійні переконання та тісні внутрішні зв'язки

Для запобігання витоку мізків та збереження інтелектуального потенціалу, державі необхідно створювати сприятливі умови для наукової діяльності та забезпечувати рівні можливості для представників різних релігійних груп. Врахування релігійного чинника в політиці щодо наукової міграції та протидії витоку мізків є необхідним для збереження та розвитку інтелектуального потенціалу держави. Забезпечення релігійної свободи, рівних можливостей та міжкультурного діалогу в науковій сфері сприятиме залученню та утриманню висококваліфікованих фахівців, незалежно від їх релігійної приналежності, що, в свою чергу, зміцнюватиме національну стійкість та конкурентоспроможність держави в умовах глобальних міграційних процесів.

Отже, релігійний чинник відіграє значну роль у міграційних процесах та має безпосередній вплив на національну стійкість держави, зокрема в контексті проблеми витоку мізків та наукової міграції. Дослідження показують, що релігійність може впливати на схильність до міграції, причому більш релігійні люди менше схильні до переїзду в інші країни. Релігійна приналежність також може формувати специфічні для певного місця соціальні зв'язки, які стримують виїзд населення. Для запобігання витоку мізків та збереження інтелектуального потенціалу державі необхідно забезпечувати релігійну свободу, рівні можливості та міжкультурний діалог у науковій сфері. Врахування релігійного чинника в політиці щодо наукової міграції є необхідним для залучення та утримання висококваліфікованих фахівців, що зміцнюватиме національну стійкість та конкурентоспроможність держави в умовах глобальних міграційних процесів.

Список посилань:

1. Neudörfer, P., & Dresdner, J. Does religious affiliation affect migration? *Papers in Regional Science*, 2014, 93(3), Pp. 577-595.
2. Sarfi M., Sarfi T., Aris S., Zohouri M., & Aeni B. Religion and Migration: An Iranian Survey. *Migration Letters*, 2023, 20(S4), Pp. 470–480.
3. Warner, R. S. Religion and Migration in the United States. *Social Compass*, 1998, 45(1), Pp. 123-134.

*Мохнатюк І.О.,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри
міжнародних відносин та туризму
Київського міжнародного університету
м. Київ, Україна*

КЛАСИФІКАЦІЯ СУЧАСНИХ НЕБЕЗПЕК НАЦІОНАЛЬНИМ ІНТЕРЕСАМ

Сучасний світ стикається з безпрецедентним різноманіттям загроз, які ставлять під сумнів національні інтереси кожної країни. Зростання глобальних викликів, таких як політичні конфлікти, економічні кризи, кібернетичні атаки та інші форми агресії, надає національним інтересам особливого значення. Розуміння і класифікація цих небезпек допомагає країнам ефективніше реагувати на них та захищати свої стратегічні цілі і цінності. Термін «національні інтереси» розглядається як сукупність стратегічних цілей, цінностей і потреб держави, які формують її політику та взаємовідносини з іншими країнами. «Небезпеки» розглядаються як потенційні загрози, які можуть нашкодити національним інтересам, включаючи загрози політичної, економічної, військової, інформаційної та соціокультурної природи.

Вивчення взаємозв'язку між національними інтересами та небезпеками має давню історію в політичних та стратегічних дослідженнях. Попри це, швидкі та постійні зміни в геополітичній арені створюють постійну потребу в оновленні та рефлексії над цим питанням. Недавні дослідження зосереджуються на аналізі нових форм загроз, виявленні їх впливу на національні інтереси та розробці стратегій протистояння.

Національні інтереси визначаються як стратегічні цілі, цінності та потреби конкретної держави, що формують її політику та зовнішні відносини. Ці інтереси можуть бути різними для різних країн і включають такі аспекти, як збереження територіальної цілісності, економічний розвиток, національна безпека, захист прав людини та інші. Національні інтереси країни формуються під впливом різноманітних факторів, серед яких можна виділити наступні:

- геополітичне положення: географічне розташування країни визначає її стратегічне значення та можливі загрози;
- економічний стан: економічний розвиток країни визначає її здатність захищати свої інтереси на міжнародній арені;
- політичні цілі та ідеологія: політичні пріоритети та цінності визначають, які цілі вважаються найважливішими для країни;

– військова потужність: здатність країни захищати свою територіальну цілісність та національну безпеку;

– міжнародні відносини: взаємодія з іншими країнами і міжнародними організаціями впливає на формування національних інтересів.

Сучасний світ стикається з безліччю загроз, які ставлять під сумнів національні інтереси кожної країни. Ці загрози можуть мати політичний, економічний, військовий, інформаційний та соціокультурний характер. Розуміння та класифікація цих загроз є надзвичайно важливою для розробки стратегій захисту національних інтересів. Наведемо огляд сучасних загроз у кожному з цих аспектів:

1. Політичні загрози

Політичні загрози включають в себе дії та стратегії інших країн або міжнародних акторів, спрямовані на дестабілізацію політичної ситуації в країні або на порушення її суверенітету. Ці загрози можуть приймати форму дипломатичних конфліктів, спроб втручання воно внутрішні справи країни, а також підтримки опозиційних рухів або терористичних груп.

2. Економічні загрози

Економічні загрози виникають з різних чинників, таких як економічні санкції, торгові конфлікти, валютні кризи та інші форми економічного тиску. Ці загрози можуть призвести до зниження економічного зростання, погіршення фінансової стабільності та загрози національній безпеці.

3. Військові загрози

Військові загрози включають в себе загрози з боку інших країн або негативно налаштованих нелегальних груп, які можуть використовувати силу або загрожувати використанням сили проти країни. Ці загрози можуть приймати форму військових конфліктів, терористичних актів, а також інших форм агресії.

4. Інформаційні та кібернетичні загрози

Інформаційні та кібернетичні загрози включають в себе дії та атаки в інформаційному просторі, спрямовані на порушення стабільності та безпеки країни. Ці загрози можуть включати кібератаки на критичну інфраструктуру, дезінформацію в медіа та соціальних мережах, а також шпигунство та кібершпигунство.

5. Соціокультурні загрози

Соціокультурні загрози виникають з внутрішніх чинників, таких як етнічні або релігійні конфлікти, тероризм, радикалізація суспільства та інші форми соціальної нестабільності. Ці загрози можуть призвести до порушення громадського порядку, загострення міжетнічних або міжрелігійних взаємин та загрози національній єдності.

Таким чином, розуміння та аналіз сучасних загроз національним інтересам дозволить країнам ефективно реагувати на ці виклики та розробляти стратегії для їх подолання.

Шляхом класифікації різноманітних загроз за політичним, економічним, військовим, інформаційним та соціокультурним аспектами, ми розглянули різноманітні виклики, з якими стикаються держави у сучасному світі. Під час класифікації небезпек було виявлено, що кожен з розглянутих аспектів має свої унікальні характеристики та потенційні наслідки для національних інтересів. Політичні, економічні, військові, інформаційні та соціокультурні загрози вимагають відповідних стратегій та заходів для їх подолання. Розуміння різноманітних загроз дозволяє країнам підготуватися до можливих викликів та забезпечити захист своїх національних інтересів. Необхідно проводити подальші дослідження в галузі класифікації та аналізу сучасних загроз національним інтересам з метою розробки більш досконалих методів протистояння цим викликам. Особлива увага повинна бути приділена інноваційним технологіям та стратегіям, спрямованим на запобігання новим формам загроз у глобальному інформаційному суспільстві.

У цілому, наше дослідження підкреслює необхідність постійного моніторингу та аналізу сучасних загроз для ефективного забезпечення національних інтересів країн у складних геополітичних умовах.

Постійний моніторинг та аналіз війни, яку росія веде проти України, стає надзвичайно важливим завданням для ефективного забезпечення національних інтересів європейських країн у складних геополітичних умовах. Це вимагає від кожної країни не лише реальної стратегії, але й активного та системного підходу до аналізу і реагування на ситуацію.

Постійний моніторинг дозволяє збирати та аналізувати актуальну інформацію про події на передовій. Це важливо для розуміння тактики та стратегії противника, а також для виявлення його слабких місць і можливостей для відповідних дій. Аналіз війни також відкриває можливості для міжнародного співробітництва та підтримки від союзників. Розуміння міжнародного контексту та позицій інших країн допомагає керувати дипломатичними і міжнародними зусиллями з метою забезпечення національних інтересів.

*Товмаш Д.А.,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії гуманітарних наук
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

*Тормахова А.М.,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри етики, естетики та культурології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ КУЛЬТУРИ НА ВІДТІК МІЗКІВ

Цифрова культура є наразі невід'ємною частиною людського життя. Час, коли цифровий всесвіт лише епізодично був присутній у повсякденні, давно минув. Все більше сфер не лише зазнають впливу цифровізації, а й іноді повністю трансформуються внаслідок тих можливостей, що відкрились завдяки віртуальному простору. Серед проблем, які унаочнились упродовж останніх років, є питання «відтоку мізків».

Однією з проблем, що набуває актуальності в умовах російсько-української війни, є феномен «відтік мізків», що досліджується багатьма академічними дисциплінами, включаючи філософію, психологію, соціологію, економіку та ін. Цей процес, для якого притаманна міжнародна міграція кваліфікованих фахівців з рідної країни до іншої в пошуках кращих можливостей, ще починаючи з кінця XX сторіччя став предметом глобального занепокоєння багатьох країн країн, про що свідчить документ Виконавчої ради ЮНЕСКО «The Brain drain problem: its causes, consequences, remedies and the role of UNESCO in this regard; In-depth studies conducted by the Special Committee on the basis of the report by the Director-General on the activities of the Organization in 1984-1985» [1], в якому розглядаються причини, наслідки та шляхи вирішення проблеми «відтоку мізків» з країн, що розвиваються, до розвинених країн, а також надається огляд роботи, виконаної ЮНЕСКО та іншими установами системи ООН, пропонуються можливі заходи щодо виправлення ситуації, окреслюється комплексна міжнародна програма дій з проблеми «відтоку мізків» та роль ЮНЕСКО в ній. В документі зазначається, що навіть після 20 років досліджень і дій – це явище та його наслідки суттєво не змінилися. Рівень міграції висококваліфікованих кадрів з країн, що розвиваються, залишається високим, і в цілому ці країни не отримують компенсації за понесені втрати. Більше того, приймаючі країни отримують додаткову вартість від праці іммігрантів.

За визначенням ЮНЕСКО, «відтік мізків можна визначити як ненормальну форму наукового обміну між країнами, що характеризується одностороннім потоком на користь найбільш високорозвинених країн» [1, с 2]. Міжнародне співтовариство економістів та економічних політиків різних шкіл визначає природу цього трансферу наступним чином: «Цей відтік являє собою односторонню передачу виробничих ресурсів, що втілюють технологію в людських навичках, від країн, що розвиваються, до розвинених країн, що приймають, обмежуючи таким чином здатність країн, що розвиваються, до розвитку» [1, с 2]. Це визначення, що існує з початку 1980-х років, було інтерпретоване експертом ЮНЕСКО таким чином: «Це реальне переміщення виробничих ресурсів з бідних країн до багатих. Оскільки технологія – це поєднання знань і капітального обладнання, то міграція людей з навичками, безумовно, є передачею технологій. Оскільки така передача відбувається від країн, що розвиваються, до розвинених країн, або від бідних до багатих, це явище отримало назву «зворотного» трансферу технологій. Крім того, оскільки знання і навички набуваються як сукупний результат інвестицій в освіту, професійну підготовку та суміжні види діяльності, а також виховання і підтримку відповідних осіб, їх можна розглядати як форму виробничого ресурсу, втіленого в людях, або людський капітал» [1, с 2].

Величезна вага феномену «відтоку мізків» стає ще більш зрозумілою, якщо пояснити цінність, що є вираженням цього явища. Звичайно, не випадково питання, що пов'язані з вартісним виміром «відтоку мізків» і отриманими результатами, залишаються предметом широких і гарячих дискусій, адже потоки цінностей і доходів перетинають кордони без компенсації. Ці втрати є набагато серйознішими для країн походження потоків, оскільки «відтік мізків» має мультиплікативний і кумулятивний ефект. Фактом є те, що людські ресурси витікають з економік, де вони можуть зробити найбільший внесок у людський добробут, до економік, які вже добре розвинуті й мають велику кількість висококваліфікованих наукових та адміністративних кадрів. Якщо кошти, що призначені для покриття витрат на освіту «інтелектуальної еліти», не використовуються для підвищення життєвого рівня всіх членів суспільства або для соціального розвитку в цілому, то з соціальної точки зору їх можна розглядати як марнотратні асигнування.

Критичний характер «відтоку мізків» для країн, що розвиваються, проявляється у тому, що більшість мігруючих лікарів, інженерів, науковців залишають свої країни в найбільш продуктивні роки свого життя. Значна нерівність у багатстві та доходах країн є основним фактором, що лежить в основі явища відтоку мізків. Але навіть з урахуванням обмежень, що накладаються такою нерівністю, розвинені країни можуть допомогти зменшити масштаби відтоку мізків і пом'якшити його наслідки, якщо вони будуть в цьому зацікавлені. Доктор Чарльз В. Кідд зазначив:

«Висококваліфікованих людей важко виробляти, а імпорту мізків обходиться дешевше, ніж розширення університетів» [2]. Досягнення важливих національних цілей полегшується завдяки імміграції.

В останні роки спостерігається збільшення кількості студентів з країн, що розвиваються, які виїжджають на навчання за кордон. Ці студенти були підготовлені таким чином, що після закінчення навчання їхня безперешкодна інтеграція в суспільство рідної країни стає майже неможливою. Це одна з причин неповернення студентів до країн, що розвиваються, після навчання за кордоном.

Отже, якщо «відтік мізків» досліджувався і у попередньому столітті, й існував як феномен упродовж тривалого часу, то що саме було принесено з тотальним поширенням цифрової культури?

Однією з базових змін стало поширення інформації щодо наявних можливостей, як для навчання, так і подальшого працевлаштування. Цифрові платформи та різноманітні системи пошуку вакансій спростили для професіоналів працевлаштування за кордоном. Кваліфіковані працівники можуть отримувати пропозиції роботи від міжнародних компаній, навіть не виїжджаючи з рідної країни, а вже віднайшовши кращу з них (за фінансово-економічним та соціальним критеріями) – прагнуть скористатися можливістю.

Завдяки розвитку глобальних зв'язків і мереж, які не існували у середині XX століття, утворився унікальний простір для комунікації в межах професійних кіл. І хоча подібна соціальна взаємодія надає чимало позитивних результатів, вона ініціює й переїзд в інший простір, який вже віртуально чи реально відомий через кооперацію з колегами-однодумцями, з якими було встановлено зв'язки.

Внаслідок значного розриву, який утворився між «адептами» цифрової культури та тими, хто прагне жити за її межами, ще більш посилюється та унаочнюється стан розламу в соціумі. Ті, хто мають широкі компетенції та потрібні навички не лише для своєї країни, а й іншої – прагнуть їх розкрити у найбільш вигідним та зручним для себе чином. Такими заохочувальними факторами можуть бути високі стандарти життя, соціальна демократія, високорозвинене законодавство щодо прав людини, інтелектуальної власності, про які відомо завдяки цифровізації багатьох сфер життєсвіту. Саме обізнаність через Інтернет може зробити ідею переїзду за кордон більш привабливою для молоді. «У цифровому суспільстві комунікація людини здійснюється через мережі, а повноваження – через ієрархію, тому атрибути цифрового суспільства як складної соціальної системи стають результатом її поведінки як мережевої системи та мережевого суспільства» [4, с.10]. Не варто також забувати про технології маніпулювання свідомістю, які використовуються через передачі інформації таким чином, аби людина без зайвих рефлексій обирала той шлях, якого від неї очікують.

Отже, наразі з цифровізацією культури унаочнилась низка задач, які потрібно вирішувати. Проблема «відтіку мізків» була і у доцифровий час, проте комунікаційний простір збільшив прагнення реалізуватись не у власній країні, а за її межами. Перспективи подальших досліджень можуть полягати у пошуку стратегій щодо мінімізації міграції професійних кадрів або ж до створення нових сучасних умов праці та моделей науки й освіти, що уможливить повернення студентів, науковців, лікарів та інженерів. Це в свою чергу ставить виклики перед державою для розроблення політики мінімізації міграції та повернення професійних кадрів до України.

1. Kaempf S., Singh S. The Brain drain problem: its causes, consequences, remedies and the role of UNESCO in this regard; In-depth studies conducted by the Special Committee on the basis of the report by the Director-General on the activities of the Organization in 1984-1985. unesco.org. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000075299> (date of access: 02.04.2024).
2. Kidd C. V. The economics of the “brain drain”. *Minerva*. 1965. Vol. 4, no. 1. P. 105–107. URL: <https://doi.org/10.1007/bf01585988> (date of access: 02.04.2024).
3. Wachs J. Digital traces of brain drain: developers during the Russian invasion of Ukraine. *EPJ Data Science*. 2023. Vol. 12, no. 1. URL: <https://doi.org/10.1140/epjds/s13688-023-00389-3> (date of access: 02.04.2024).
4. Воронкова В. Г., Нікітенко В. О. Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: теорія і практика: монографія. Львів-Торунь: LihaPres, 2022. 460 с. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/6591/1/0048996.pdf> (date of access: 02.04.2024).

*Пищик С.В.,
аспірантка кафедри філософії
гуманітарних наук
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

АНТИПРОПАГАНДА ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Інформаційна безпека стає все більш важливою у сучасному світі, особливо в умовах інформаційної війни та гібридної загрози. Україна, як країна, що пережила революцію, окупацію та зараз перебуває у війні, розуміє важливість захисту інформаційного простору та боротьби з пропагандою. Дійсно, ідеологічна пропаганда може мати серйозний вплив на менталітет та свідомість громадян, загрожуючи стабільності та демократії в країні.

У контексті України, розвиток ефективних механізмів протидії інформаційній пропаганді має велике значення. Для цього необхідно виробити комплексний підхід, який включатиме такі елементи, а саме:

- зміцнення інформаційної грамотності. Навчання громадян критичному мисленню, розпізнавання маніпуляцій та фейків у медіа. Це може бути реалізовано через шкільні та позашкільні освітні програми, медійну грамотність та інформаційні кампанії;
- забезпечення прозорості та доступу до інформації. Збільшення доступу до об'єктивної та достовірної інформації, зокрема шляхом використання відкритих даних та розширення медійної свободи;
- підтримка незалежних ЗМІ. Забезпечення розвитку та захисту незалежних ЗМІ, які здатні висвітлювати події об'єктивно та безупинно;
- міжнародна співпраця. Україна може взяти на озброєння найкращі практики та досвід з інших країн у боротьбі з інформаційною пропагандою, а також активно співпрацювати з міжнародними партнерами у цьому напрямі.

Загалом, успішна боротьба з інформаційною пропагандою потребує комплексного підходу, що охоплює як законодавчі, так і освітні та інформаційні заходи. Це допоможе зміцнити інформаційну безпеку країни та зберегти демократичні цінності.

Така ситуація в Україні вимагає ретельного уваги до формування свідомості молодого покоління та захисту його від маніпулятивних впливів пропаганди. Особливо в прикордонних регіонах, де конфліктна ситуація підсилюється, необхідно проводити ефективні антипропагандистські заходи. Наприклад, активно впроваджувати різноманітні освітні програми. Вводити в шкільну та позашкільну освіту спеціальних програм,

спрямованих на розвиток критичного мислення та медійної грамотності серед молоді. Це дозволить їм краще розуміти та аналізувати інформацію, яка до них дістається через ЗМІ та соціальні мережі. Додатково здійснювати медійну освіту. Проведення кампаній та тренінгів з медійної грамотності для молоді, де вони зможуть отримати інструменти для розпізнавання маніпуляцій та фейків у медіа. Це, у свою чергу, буде сприяти розвитку критичного мислення. Підтримка та стимулювання ініціатив та проектів, спрямованих на розвиток критичного мислення серед молоді, зокрема дискусійних клубів, лекторіїв, та інших форм навчання та обговорення. Активно залучати молодь до соціально-політичного життя. Створення можливостей для молоді активно виступати та брати участь у політичних та громадських процесах, щоб вони могли відчувати свою важливість та вплив на суспільство.

Це лише декілька можливих заходів, які можуть бути вжиті для захисту молоді від маніпуляційної пропаганди. Важливо, щоб такі заходи були комплексними та спрямованими на формування стійкої свідомості та громадянської активності серед молоді.

Існують ініціативи, які свідчать про важливість ролі громадянського суспільства в боротьбі з дезінформацією та пропагандою. Проекти *Stopfake.org* та *MediaSapiens* є прикладами успішних ініціатив, що спрямовані на верифікацію інформації та підвищення медіаграмотності громадян.

Stopfake.org – проект виник з ініціативи викладачів, випускників та студентів Могиллянської школи журналістики. Він зосереджується на верифікації і спростуванні перекрученої інформації та пропаганди, особливо тієї, що поширюється з боку російських ЗМІ. *Stopfake.org* є незалежним проектом, фінансово не підтримується урядовими органами України і має на меті посилення медіаграмотності аудиторії.

Проект *MediaSapiens* був створений «Телекритикою» з підтримки Інтерньюз-Нетворк. Він спрямований на підвищення медіаграмотності аудиторії та допомогу споживачам медійного контенту у кращому розумінні суті медіа та критичному ставленні до інформації.

Ці проекти показують, що боротьба з дезінформацією може бути успішною завдяки активній участі громадянського суспільства та співпраці з фахівцями у галузі журналістики та медіа. Їх досвід може бути важливим при розробці подібних ініціатив у інших країнах.

Проект «Антипропаганда», що діяв у соціальних мережах, наприклад, у Facebook, є цікавим прикладом ініціативи з боротьби з дезінформацією та пропагандою. Заснований на методології Роберта Коула, активісти цього проекту аналізували новинні випуски федеральних телеканалів з метою відокремлення фактів від пропаганди та надання аудиторії інструментів для критичного мислення.

Основними цілями проекту були:

1. Розповісти адекватній аудиторії про реальні події. Багато громадян не мали можливості отримати об'єктивну інформацію через монополію державних телеканалів. Проект «Антипропаганда» намагався заповнити цей пробіл і розповісти людям про те, що насправді відбувається у світі.

2. Надання інструментів для критичного мислення. Проект не тільки надавав об'єктивну інформацію, але й навчав аудиторію розрізняти факти від маніпуляцій та пропаганди. Це допомагало людям уникати впливу дезінформації та критично ставитися до інформації, яку вони отримували.

3. Персоналізація пропагандистів. Проект ставив за мету викрити особи та організації, які поширюють пропаганду, і надати інформацію про них аудиторії. Це могло допомогти людям уникнути маніпуляцій та усвідомити, хто стоїть за дезінформацією.

Всі ці цілі спрямовані на зміцнення інформаційної свободи та підвищення медіаграмотності серед громадян. Проект «Антипропаганда» відіграв важливу роль у створенні умов для вільного обміну інформацією та формуванні об'єктивної картини світу у громадян.

Проблема пропаганди не обмежується лише політичною складовою, а охоплює більший спектр інформаційних загроз, що впливають на психіку та свідомість людини. «Обсяги інформації постійно зростають, і вміння орієнтуватись в цьому вирі інформації саме по собі ще не є достатнім для ефективної життєдіяльності. Необхідним є вміння самостійно відокремити цінну інформацію, що стане знанням, від засилля інформаційного «шуму» чи «сміття»; сформулювати власну точку зору, що базується на особистих цінностях і ідентичності, а не є наслідком інформаційних впливів; зуміти, зрештою, застосувати отримане знання для розв'язання життєвих проблем» [100]. Якщо цього не здійснювати, то постійно буде відбуватись маніпуляція свідомістю, розповсюдження дезінформації, просування культури насильства та порнографії та багато іншого.

Зростання інформаційної складової сучасного життя суттєво впливає на соціальні відносини та комунікативні здібності людини. Відбувається зміна комунікативних звичок. З великим обсягом інформації, що надходить через різноманітні медіа та соціальні мережі, люди можуть змінювати свої підходи до спілкування та взаємодії з іншими. Це, у свою чергу, вимагає фільтрації інформації. Людям доводиться розвивати навички фільтрації та оцінки інформації, щоб розрізняти правдиву та неправдиву, корисну та шкідливу, що може впливати на їхні стосунки з іншими. Необхідно відповідним чином вибудовувати соціальні мережі. За допомогою інтернету та соціальних мереж люди створюють нові форми соціальних зв'язків та спілкування, що може впливати на їхню соціальну структуру та самоідентифікацію. Це зумовлює зміну соціальних стандартів. Інформаційні трансформації можуть призводити до зміни соціальних стандартів та цінностей, що впливає на сприйняття соціальних ролей та взаємин між людьми.

З цими викликами пов'язані нові можливості для розвитку соціальних навичок, комунікаційних та міжособистісних вмінь, але також і певні ризики, які потребують уваги та розв'язання. Розвиток інформаційної грамотності та соціальних компетентностей стає ключовим для ефективної взаємодії у сучасному світі.

Список посилань:

1. Золотар О.О. Критичне мислення як необхідна умова безпеки людини в інформаційному суспільстві: соціально-правовий аналіз. Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. 2018. № 1 (23). С. 98 – 105.
2. Інформаційна війна у сучасному медійному просторі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www. http://infowar.info](https://www.infowar.info). – Назва з титулу екрану.
3. The Hunger games. The Exhibition. Education Package. – Project 4: Propaganda and News. – Version 10.0. – June 9, 2015. – 64 p.
4. Пропаганда vs контрпропаганда у медіа просторі: минуле, сучасне, майбутнє: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 12 лютого 2018 р.) – Запоріжжя: Інтер-М, 2018. – 406 с.
5. Феномен пропаганди та антипропаганди у сучасному світі: історико-політологічний дискурс / за наук. ред. Г.М. Васильчука, О.М. Маклюк, М.М. Бессонової ; відп. ред. С.С. Черкасов. – Запоріжжя : Інтер-М, 2018. – 386 с.

*Пузанова О. С.,
аспірантка
Київського інституту сучасної
психології та психотерапії
м. Київ, Україна*

РЕІМІГРАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

В результаті повномасштабного вторгнення з України виїхала значна частина населення. В березні 2024 року видання Forbes Україна з посилання на Gradus Research опублікувало результати дослідження. Стверджується, що наразі за межами України перебуває приблизно 3 млн українців, але ця цифра може значно змінитись в залежності від ситуації.

Порівняно з тим, що аналогічні дослідження демонстрували на рік раніше, значна частина вимушених переселенців уже повернулись в Україну, але також суттєво скоротилась кількість тих, хто планує повернутись у майбутньому. Очевидно, що з часом ця проблема буде лише загострюватись. Просто забути про ці 3 млн осіб – дуже нерозумна стратегія. І до війни населення України старіло та скорочувалось, і саме ці 3 млн – мають велике значення та цінність для демографічної ситуації, оскільки це здебільшого жінки, діти, люди з вищою освітою, науковці, ті, хто володіють іноземною мовою та працездатні кадри.

Повернення вимушених переселенців, а особливо цих – необхідних для майбутнього розвитку країни – категорій громадян, є важливим елементом післявоєнного відновлення України, тому потрібно приділяти увагу цій проблемі вже зараз.

Важливо розуміти, що багато факторів будуть впливати на реіміграцію, зокрема, тривалість війни, підтримка та заохочення з боку держави, політика країн-партнерів, які насправді зацікавлені в тому, щоб біженці залишились на постійне проживання тощо. Ми розуміємо, що це – далеко не єдина проблема для післявоєнного відновлення. Державі доведеться знайти відповіді на такі запитання, як реабілітація та підтримка ветеранів та їх сімей, відбудова, забезпечення житлом та робочими місцями, розвиток економіки та промисловості. Комуś може здаватись, що реіміграція тих, хто добре почуває себе за кордоном – це далеко не найбільш актуальна проблема і що дбати про цих людей, заохочувати їх повернутись або й просто ставитись до них з повагою – не потрібно.

В березні 2024 року на порталі «Українська правда» була опублікована стаття, присвячена цій темі. Ось декілька цитат з коментарів під цією публікацією: «Вони зрадники», «Нехай сидять там», «Вони нікому

не потрібні, ні полякам, не нам», «Хто хотів повернутись, уже повернувся», «Насолоджуються хорошим життям, поки ми страждаємо» тощо.

Для прикладу, подивимось на історії кількох вимушених переселенців, які планували повернутись додому після війни.

Юлія, власниця маркетингової компанії з доходом понад EUR20 тис та мати двох дітей розповідає: «Я живу в Європі, оскільки хочу дати своїм дітям безпеку та щасливе дитинство, але вимушений переїзд негативно вплинув на моє фізичне та ментальне здоров'я. Я не вчила мову країни перебування, оскільки щодня чекала можливості повернутись додому. Жила в стані тимчасовості, постійного очікування, не жила і не дихала повноцінно. Перший рік у мене була жахлива депресія через українську трагедію та втрату мого київського життя. Я допомагала іншим переселенцям, жінкам з дітьми, але мені не допоміг ніхто. Про мене забули друзі, родичі, знайомі. За два роки майже ніхто не спитав, як у мене справи, чи не потрібна мені якась допомога. Таке відчуття, що я в чомусь перед ними винна».

Вікторія, мати двох дітей, домогосподарка: «Ми з чоловіком вирішили, що для мене та дітей буде безпечніше в Європі. Спочатку їхали на кілька тижнів, взяли з собою тільки теплі речі. Ситуація ставала дедалі складнішою, тому з вересня діти пішли в місцеву школу. Ми все чекали можливості повернутись додому, але через рік я отримала анонімне повідомлення від коханки мого чоловіка. Тепер мені немає куди повертатись, я втратила сім'ю, якій присвятила все своє життя. Подібні ситуації є в багатьох моїх знайомих, оскільки через війну зріс попит на чоловіків, а багато дорослих жінок з дітьми поїхали, і молоді дівчата використовують ситуацію собі на користь. Чоловіків теж можна зрозуміти: хронічний стрес, самотність, відсутність дружини поруч – змушують багатьох шукати собі жіночу компанію».

Оксана, вчителька англійської мови в середній школі: «Я й сама не зрозуміла, як опинилась в Канаді. Все було неначе в страшному сні, думала лише про те, як захистити дітей. Якимось одразу небайдужі люди допомогли зробити документи, запропонували тимчасове житло та роботу – нянечкою в багатодітній сім'ї українського походження з проживанням для мене та моїх дітей. Ці люди брали нас з собою у відпустку в Бразилію та Мексику. Я навіть не уявляла, що колись побуваю в таких місцях. Щодня читаю новини та мрію повернутись додому, бо для мене тут усе чуже, але чим довше залишаюсь тут, тим більше приростаємо: син почав грати в баскетбол в шкільній команді, донька хоче вступити у канадський університет після школи. Я би могла залишити дітей тут та поїхати додому сама, але всі мої подруги влаштувались в Європі і не планують повертатись, а в моєму місті тепер багато переселенців з інших регіонів, тож я тепер нікого і не знаю там».

Психологія одних та інших.

Звичайно, всі різні, тому можуть бути певні індивідуальні відмінності і нюанси. Але також еволюційно кожен людський мозок має певні базові принципи роботи, і змінюється в залежності від контексту. Тож те, в якій ситуації знаходяться люди, формує їх свідомість певним чином.

Дослідження демонструють, що серед вимушених переселенців вищий рівень депресії через війну, ніж у тих, хто залишився вдома. Біженці зіткнулися з відчуженням, цілковитою втратою всього свого минулого і при тому певним остракізмом та навіть звинуваченнями у зраді від свого народу.

Зрозуміло, що розумні люди з вищою освітою часто заробляють в Європі більше, ніж в Україні. Це стосується лікарів, психологів, науковців тощо. І навіть якщо їм не вдається підтвердити свій диплом для роботи в державних установах, приватні компанії з радістю наймають інтелігентних українців, тож вони і не поспішають додому. В Європі також вищі податки та життя значно дорожче, тож не можна казати, що все просто.

Якщо після війни наша держава буде заохочувати пільги та додаткові привілеї, щоб мотивувати повернення переселенців, наприклад, збільшувати зарплати вченим, це може бути сприйнято негативно населенням «на місцях». Цей фактор також важливо враховувати. Хронічний стрес призводить до такого явища як «тунельне мислення». З урахуванням усього, що пережили українці, нам складно побачити широку перспективу, але втрата такої важливої частини населення негативно вплине на всі сфери життя суспільства в майбутньому. Мало виграти війну, потрібно виграти Мир.

У даній статті ми розглянемо психологічний аспект реіміграції та проаналізуємо, які інструменти та заходи можуть мотивувати вимушених переселенців повернутись на Батьківщину та допомогти розв'язати цю проблему.

Психологічний аспект.

Гарна новина в тому, що змінити настрої можливо. Мозок має властивість постійно перебудовувати себе, це називається нейропластичність. Це правда, що зараз є два різних типи українців: ті, хто залишились вдома і ті, хто поїхали. І завдання держави повинно полягати в тому, щоб це виправити, і починати потрібно вже зараз працювати над цією задачею, бо час працює проти.

Ось два основні напрями, по яких повинна йти підготовка процесу реінтеграції.

1. Консолідація українців як єдиної нації зі спільним ворогом та спільними цілями. Для цього важливо, щоб перші особи та лідери думок поширювали меседж про важливість повернення тих, хто перебуває за кордоном через війну. Ці люди повинні відчувати підтримку, а не остракізм.

2. Важливо навчати суспільство поважати чужі цінності. Одні краще адаптуються для війни, інші – для миру. Під час кризи, коли йдеться про виживання, тунельне мислення та агресія – це те, що потрібно. Але для розвитку та відбудови потрібно мислити нестандартно та творчо, і як раз люди, які отримали досвід життя в інших країнах – мають велику цінність.

Давайте розглянемо ці процеси більш детально:

Страх самотності є одним з найбільших для людини, оскільки ми – соціальні створіння. Бути вигнаним зі свого племені майже неминуче означало смерть, тому навіть думка про самотність викликає підсвідоме страждання, зниження нейромедіаторів щастя серотоніну та окситоцину, та накопичення гормону стресу кортизолу. Ось чому на початку війни переселенці відчували більшу депресію та чому бажаючих повернутись було більше, ніж тепер. За два роки ці люди адаптувались, знайшли місце в новому племені, оскільки отримали багато підтримки з боку незнайомих людей. Але найбільш болючим для них стало відчуження, відсутність розуміння їх страждань з боку близьких, які залишились в Україні. У психологічному плані склалась така ситуація, що біженцям наче заборонено страждати, бо комусь ще гірше. Але людська психіка функціонує не так. У кожного своє страждання, свій біль, своя реальність, і не визнавати чуже право відчувати певні емоції – це найкращий спосіб зруйнувати стосунки. І на жаль саме це відбувається зараз всередині українського суспільства.

Окрему увагу варто приділити комплексу вини. Справа в тому, що це почуття призводить до зниження ще одного нейромедіатора радості – ендорфіна, а це сприймається мозком як біль. Вина – це дуже цікава емоція. Вона примушує нас за будь-яку ціну уникати того, що її викликає.

І от тепер ми можемо окреслити психо-емоційний коктейль середнього біженця:

Відчуття самотності викликає страх та біль, низька самооцінка через остракізм, болісна втрата ендорфінів через провину, що комусь іще гірше, злість та безпомічність через кортизол і несправедливість.

До цього можна додати лише те, що для бажання зробити щось складне, наприклад, знову переїхати в іншу країну, потрібні високі рівні дофаміну та серотоніну. А їх немає. З усього перерахованого вимальовується досить сумна картина.

Але грамотна інформаційна політика з боку держави, актуалізація цієї надважливої теми, з обов'язковим урахуванням перерахованих психологічних факторів, може дати гарні результати.

Висновки. Вже сьогодні українське суспільство потрібно налаштовувати на те, як важливо повернути додому вимушених переселенців, як важливо консолідувати українців, щоб не дозволити

ворогу втілити його плани по знищенню нас як єдиної нації, і як чудово ми всі заживемо і розквітнемо разом.

Ця робота повинна налаштувати обидні категорії до возз'єднання. Люди насправді приймають рішення більш емоційно, хоча знаходять їм раціональні пояснення. Ті, хто поїхали, захочуть повернутись тільки тоді, коли відчують натхнення, а не звинувачення, коли вони знову будуть частиною свого племені, а не вигнанцями з власних сімей.

Звичайно, важливо вже зараз запроваджувати гранти, пільги, вигідні умови для відкриття бізнесу та кредитів на житло, і для вимушених переселенців також. І це може зовсім не сподобатись ветеранам, тим, хто втратив своїх близьких, житло, бізнес тощо. Тим, хто залишився в Україні під час війни, може здаватись, що біженці не повинні отримувати ці пільги, бо вони недостатньо постраждали від бойових дій, і взагалі вони не справжні українці і не треба їх повертати. Пояснити їм, чому це насправді дуже важливо, змінити їх точку зору і пробудити братські почуття – одна з необхідних задач для лідерів українського суспільства.

Список посилань:

1. Павлушенко Т. Міграція під час війни. Близько 20% українців можуть виїхати за кордон у разі загострення ситуації. Що, крім безпеки, спонукає до цього населення? Дослідження Gradus Research про міграційні наміри українців. Журнал *Forbes Ukraine* : [сайт]. URL: <https://forbes.ua/war-in-ukraine/migratsiya-pid-chas-viyni-blizko-20-ukrainsiv-mozhut-viikhati-za-kordon-u-razi-zagostrennya-situatsii-shcho-krim-bezpeki-sponukaє-do-tsogo-naselennya-visnovki-z-doslidzhennya-gradus-research-pro-migr-20032024-20013>
2. Краєва О.А., Клібайс Т.В. Сучасний огляд стану дослідження психоемоційних розладів серед біженців. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя* : матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції (22-23 лютого 2024 року); за ред. Кузікової С.Б., Вертея А.В. Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, 2024. С. 29-30
3. Михайлишина Д. Усе менше охочих повертатися. Як змінилися настрої українських біженців. *Економічна правда* від 25 березня 2024 року: [сайт]. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/03/25/711576/>

*Тищенко М.М.,
аспірантка Київського інституту сучасної
психології та психотерапії
м. Київ, Україна*

РЕЕМІГРАЦІЯ ПСИХОТЕРАПЕВТІВ В УКРАЇНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Війна негативно впливає на психічне здоров'я населення України, спричиняючи його ментальне виснаження і необхідність створення ефективної доступної цілодобової психологічної підтримки в рамках системи громадського здоров'я. [1, 54-58]. Психотерапія відіграє значну роль у поліпшенні психологічного здоров'я населення та допомагає тим, хто стикаються із психологічними труднощами. Як зазначається у Страсбурзькій Декларації з Психотерапії 1990 р., психотерапія є незалежною науковою дисципліною, практична діяльність в якій являє собою незалежну та вільну професію [2]. В часи війни, які зараз переживає Україна, зростає потреба у психотерапевтах, які мають якісну освіту за стандартами Європейської асоціації психотерапії (далі ЄАП) для надання послуг. І це набирає обертів та може лишатися актуальним ще якийсь час.

З початком повномасштабного вторгнення, багато українських психотерапевтів виїхали з України у пошуках безпеки. Зараз ми досі не спостерігаємо масштабної тенденції до рееміграції. Процес рееміграції може супроводжуватися рядом проблем, пов'язаних із специфікою розвитку психотерапії в Україні. У даній статті ми розглянемо декілька з них і запропонуємо можливі шляхи їх вирішення.

Актуальна проблема торкається виїзду із України кваліфікованих психотерапевтів, які отримали освіту відповідно до стандартів Європейської асоціації психотерапії [3, с. 5-7]. Важливо відзначити, що така втрата кадрового потенціалу для країни може обмежувати доступ до якісних психотерапевтичних послуг для громадян, що лишилися або які планують повернутися в Україну після повномасштабного вторгнення.

При цьому, психотерапевти часто стикаються зі складнощами в роботі за кордоном, основною з яких є недостатня нострифікація українських дипломів. Дипломи, отримані в Україні, часто визнаються некомпетентними або недостатніми в інших країнах, що вимагає додаткового навчання або здачі сертифікаційних іспитів для психотерапевтів, які б хотіли практикувати за кордоном.

Проте, після нострифікації, багатьом психотерапевтам вдається отримати стабільну психотерапевтичну практику за кордоном. Це обумовлено тим, що страхові компанії забезпечують постійну наявність практики та гідну оплату для забезпечення стабільного життя. Більше того, в багатьох країнах Європи існує Закон про психотерапію, який виводить цю

професію на офіційний рівень. Наразі в Україні закону про психотерапію немає. За основу можна взяти Закон про професію психотерапевта у Польщі.

Повернення в Україну психотерапевтів, які працювали за кордоном, може стати справжнім викликом. Серед проблем, які потенційно треба буде вирішувати в процесі реєміграції психотерапевтів в Україну:

1. *Відсутність Закону про Психотерапію в Україні* робить неможливим офіційне зайняття цією професією. Нижчий рівень визнання професії в Україні може спричинити низький попит на послуги психотерапевтів, що повертаються з закордонної роботи.

2. *Низька оплата праці в порівнянні з іншими країнами.* Основною перешкодою є значно нижчий рівень оплати праці. У порівнянні з оплатою за кордоном, українські ставки виглядають непривабливо.

3. *Відсутність страхової психотерапії в Україні.* Останнім, але не менш важливим, є відсутність страховки в Україні, що покриває ризики, пов'язані з наданням психотерапевтичних послуг. Це робить психотерапевта вразливим до можливих юридичних спорів або непередбачених обставин. Також, відсутність страхової психотерапії призводить до необхідності психотерапевту самостійно напрацьовувати базу клієнтів та пацієнтів може стати ще одним непростим завданням. Особливо це актуально для тих, хто інвестував певний час на роботу в іншій країні, і сфера його професійних контактів могла значно знизитися в Україні. Виходячи з цього, потрібно буде важко працювати на побудову нових соціальних зв'язків.

4. *Неможливість повернутися через наявність зобов'язань перед закордонними клієнтами та пацієнтами.* Варто також зазначити наявність обов'язків перед закордонними клієнтами (психотерапевтичний контракт), який неможливо розірвати заздалегідь. Часто психотерапевти працюють з пацієнтами протягом тривалого періоду часу, що може перешкоджати їх поверненню в Україну.

Шляхи вирішення проблеми. Щоб сприяти поверненню психотерапевтів до України, необхідно вжити кілька важливих заходів.

1. *Законодавче врегулювання:* Розробити та ухвалити Закон про Психотерапію в Україні, що забезпечить офіційне визнання професії, створить правову базу для зайняття психотерапевтами в Україні, визначить правові, етичні та професійні рамки для практики психотерапії

2. *Підвищення оплати праці:* Розглянути можливості забезпечення конкурентоздатної заробітної плати для психотерапевтів в Україні, щоб зробити роботу більш привабливою порівняно з іншими країнами.

3. *Впровадження страхової психотерапії:* Розробити систему страхування для психотерапевтів, яка покриватиме ризики, пов'язані з наданням послуг та захистить їх від можливих юридичних проблем.

4. *Підтримка в розірванні контрактів:* Розглянути можливості для психотерапевтів вирішити обов'язки перед закордонними клієнтами та

пацієнтами, можливо, шляхом діалогу та пошуку компромісів зі своїми клієнтами. Також варто розглянути можливість юридичної підтримки для психотерапевтів у цьому процесі.

Висновки. Негативний вплив війни на психічне здоров'я населення України посилює потребу в психотерапевтах, особливо тих, хто пройшов якісну підготовку за стандартами Європейської асоціації психотерапії. Виїзд кваліфікованих психотерапевтів з України ускладнює доступ до якісних психотерапевтичних послуг для громадян, що залишились або планують повернутися в Україну після повномасштабного вторгнення.

Процес реєміграції психотерапевтів супроводжується рядом проблем, включаючи відсутність Закону про Психотерапію в Україні, низьку оплату праці, відсутність страхової психотерапії і наявність зобов'язань перед закордонними клієнтами.

Щоб сприяти поверненню психотерапевтів до України, необхідно вжити кілька важливих заходів. Зокрема, це розробка та прийняття Закону про Психотерапію в Україні, забезпечення конкурентоспроможної заробітної плати, впровадження системи страхування для психотерапії та підтримка в розірванні контрактів з закордонними клієнтами. Задля подальшого розвитку психотерапії в Україні необхідно працювати над створенням легального поля для психотерапевтів, формуванням конкурентного ринку праці, зміцненням страхових гарантій і підтримкою психотерапевтів у процесі реєміграції. Процес реєміграції психотерапевтів в Україну потребує комплексного підходу і розробки спеціальної стратегії, що враховує всі аспекти професійної діяльності психотерапевта. Важливою умовою для успішного повернення психотерапевтів в Україну є створення сприятливого клімату для їхньої професійної діяльності, шляхом забезпечення відповідного законодавчого підґрунтя, що визнає їх компетенцію та гарантує захист їхніх прав.

Список посилань:

1. Слабкий Г. О., Іваць-Чабіна А. Р., Чіркак В. З. Вплив війни з РФ на стан психічного здоров'я населення України та місце системи громадського здоров'я в його збереженні. *Science and technology: problems, prospects and innovations*. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Osaka, Japan. 2023. С.54 -58.
2. Strasbourg Declaration on Psychotherapy. [сайт]. URL: <https://www.europsyche.org/about-eap/documents-activities/strasbourg-declaration-on-psychotherapy/>
3. The European Certificate of Psychotherapy. [сайт]. URL: <https://www.europsyche.org/app/uploads/2023/07/ECP-document-version-8-0-voted-AGM-Vienna-March-2023.pdf>

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

ВЗАЄМОДІЯ ВЛАДИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЗАДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ КРАЇНИ

Батрименко О.В., Ткач О.І. Роль держави в колективних переговорах з бізнесом та громадянським суспільством	3-5
Крисаченко В.С. Громадянське суспільство і влада: пошуки взаємолегітимості	6-9
Петренко І.І. Основи реформування міграційної політики України: стратегії збереження інтелектуального потенціалу в поствоєнний період	10-13
Власенко Ф.П. Толерантність як базовий принцип соціального партнерства в освітньому просторі	14-16
Внучко С.М. Взаємодія влади, бізнесу та громадянського суспільства в Європейському Союзі та Україні	17-21
Крицкалюк Н.І. Громадянське суспільство: поняття та його інтерпретація	22-27
Куриленко А.В. Комунікація між владою та громадянським суспільством як умова збереження соціального капіталу країни в умовах війни	28-30
Левченко Є.В. Самоідентичність як чинник національної безпеки	31-33
Матвійчук А.В. Самоорганізація як важливий елемент розвитку демократії й утвердження громадянського суспільства	34-39
Огороднійчук М.В. Переосмислення принципу толерантності в умовах війни	40-42
Теремко В.В. Особливості імплементації європейських практик взаємодії бізнесу з органами державної влади в Україні	43-45
Волківський М.А. Особливості формування громадянського суспільства в Україні	46-51
Мацьопа Х.М. Специфіка формування громадянської думки під впливом Інтернет-технологій у сучасній Україні	52-54

СЕКЦІЯ 2

«ВІДТІК МІЗКІВ» ЯК НАЦІОНАЛЬНА ГУМАНІТАРНА ПРОБЛЕМА

Неліпа Д.В. «Відтік мізків» як загроза чи виклик національній безпеці?	55-57
Туренко В.Е. From «Brain Drain» to «Brain Gain» for Ukraine: between statistics and tasks	58-61
Хилько М.І. Академічна міграція з України: загрози та проблеми врегулювання	62-66
Бегаль О.М. Соціальний капітал українських мігрантів в контексті міжнародної трудової міграції	67-70
Вакуленко О.Л., Проскурня А.С. Соціально-психологічні чинники академічної міграції в сучасній Україні	71-73

Голодний М.І. Філософія ідентичності українських біженців	74-76
Дюндіна О.С. Вплив вимушеної еміграції на українців	77-80
Ларіончева Н.А. Вплив Інформаційної війни на втрату соціального капіталу країни	81-83
Чигрин О.О. Психологічний портрет українського мігранта у сучасній науковій літературі	84-86
Чуйко Н.В. Поняття «соціальна стратифікація» та «соціальна мобільність»: лексико-семантичний аналіз	87-91

СЕКЦІЯ 3

РЕЕМІГРАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЕЛІТИ В УКРАЇНУ: ЗАВДАННЯ ДЛЯ ВЛАДИ, СУСПІЛЬСТВА ТА БІЗНЕСУ

Конта Р.М. Виклики національній безпеці України в умовах повномасштабної війни	92-95
Власенко В.П. Структура і функції системи національної безпеки	96-99
Гусєва Н.Ю. Концептуальні підходи в дослідженні сутності національної безпеки	100-103
Каращук М.Г. Політика рееміграції як невід’ємна складова інноваційного розвитку	104-108
Костюк О.В. Релігійний чинник міграційних процесів в контексті національної стійкості держави	109-110
Мохнатюк І.О. Класифікація сучасних небезпек національним інтересам	111-113
Товмаш Д.А., Тормахова А.М. Вплив цифрової культури на відтік мізків	114-117
Пищик С.В. Антипропаганда як інструмент інформаційної безпеки	118-121
Пузанова О.С. Рееміграція інтелектуального капіталу: психологічний аспект	122-126
Тищенко М.М. Рееміграція психотерапевтів в Україну: проблеми та перспективи	127-129

Наукове видання

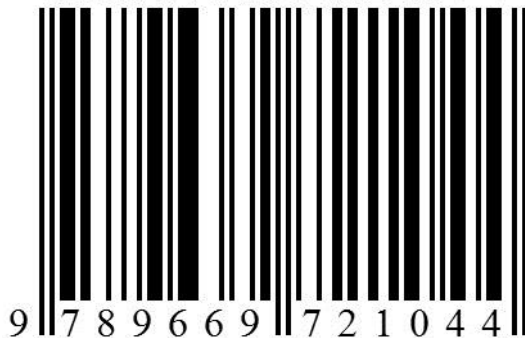
АКАДЕМІЧНА МІГРАЦІЯ ТА РЕЕМІГРАЦІЯ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Збірник наукових матеріалів
Всеукраїнської наукової конференції
(18 квітня 2024 року)

Друкується в авторській редакції

Упорядкування: **Власенко Ф.П., Левченко Є.В., Товмаш Д.А.**
Комп'ютерна верстка: **Левченко Є.В., Товмаш Д.А.**
Дизайн, обкладинка: **Товмаш Д.А.**

ISBN 978-966-972-104-4

Підписано до друку 06.05.2024 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний. Ум. друк. арк. 7,67.
Тираж 100 пр. Зам. № 5/24

Видавець ТОВ «ВАДЕКС»
04074, м. Київ, вул. Бережанська 9
тел. 067 502-22-42
сайт: <https://vadex.com.ua/>
Свідectво про внесення до Державного реєстру України
суб'єктів видавничої справи ДК № 4285 від 27.03.2012 р.